

Н.О. Шамадиева, З.И. Аташикова, М.О. Мусаева

*Қозогистон Республикаси
Таълим ва фан вазирлиги тасдиқлаган*

ЎЗБЕК ТИЛИ

**Умумтаълим мактабларининг
4-синфи учун дарслик**

1-қисм

Алматы

«Жазушы»
2019

УДК 373.167.1
ББК 81.2 Узб-922
Ш 22

Шартли белгилар

Ўқинг

Жуфтликда ишланг

Ёзинг

Гуруҳда ишланг

Тингланг

Фикрланг

Сўзланг

Иzlанинг

Шамадиева Н.О. ва б.

Ш 22 Ўзбек тили. Умумтаълим мактабларининг 4-синфи учун дарслик. 1-қисм / Н.О. Шамадиева, З.И. Аташикова, М.О. Мусаева. – Алматы: Жазушы, 2019. – 208 бет, расмли.

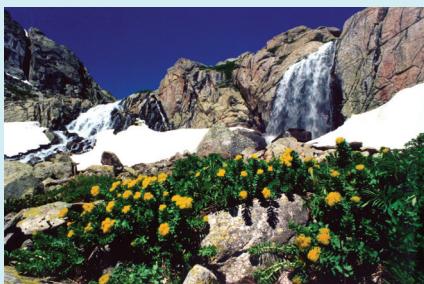
ISBN 978-601-200-683-4

УДК 373.167.1
ББК 81.2 Узб-922

ISBN 978-601-200-683-4 (1-қисм)
ISBN 978-601-200-682-7 (жами)

© Шамадиева Н.О., Аташикова З.И.,
Мусаева М.О., 2019
© «Жазушы» баспасы, 2019
Барча ҳуқуқлар ҳимоя қилинган.
Нашрнинг мулкий ҳуқуқлари
«Жазушы» нашриётига тегишли.

Менинг Ватаним – Қозогистон

МЕНИНГ ВАТАНИМ

Бүгун дарсда:

- Матн мазмұни бўйича саволларга жавоб беришни;
- шеърни ифодали ўқиб, жуфт бўлиб сухбатлашишни;
- Ватан ҳақидаги мақолларни ёзишни ўрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг ва ёд олинг.

Боболар каломи дилимда доим,
Сен учун юрагим қўлимда доим.
Соғинаман юрган йўлимда доим,
Ватан, ягонасан дилимда доим.

Муҳаммад Юсуф

2. Шеърни ифодали ўқинг. Жуфт бўлиб шеър мазмұни бўйича сухбатлашинг.

Она тилим

Алла бўлиб жаранглаган,
Она тилим – жон-у дилим.
Жаҳон бўйлаб буюк Темур
Довругини солган тилим.
Мир Алишер бобомлардан,
Мерос бўлиб қолган тилим.
Бобур Мирзо шеърларидан,
Ранг ва қиёс олган тилим.
Шундай тилдан тонар бўлсам,
Қийма-қийма бўлсин тилим.

Турсунбой Адашбаев

3. Матнни ўқинг.

Ватан меҳри

Ватан бу биз туғилган қишлоқ, биз яшайтган макон, атрофимиздаги олам, табиат, боғча-мактаб, ота – боболаримиз яшаб ўтган ер, шу заминдир. Биз нафас олаётган мусаффо ҳаво, осмон, бизни ўраб турган дов-даражатлар, боғу-роғлар – Ватан. Ҳар ким туғилиб ўсган ерини севади. Бу туйғу ҳатто жониворларда ҳам бор. Агар бирор ҳайвон ўз еридан айрilsа, бегона ерга ўргана олмайди. Митти чумолиларнинг ҳам йўлини уйидан бошқа жойга бурсангиз, у минг машиққат билан бўлса-да, ошиёнини топиб келади. Шу гуручдеккина ҳашаротда ҳам ўз инига – Ватанига меҳр бор. Асаларининг инини бузмоқчи бўлсангиз, “Уйимни бузма!” деб сизга ҳужум қилади. Шу маконда яшар экансиз, биз-да она еримизни севиб ардоқлашимиз ҳам фарз, ҳам қарздир.

4. Матн юзасидан саволлар тузиб ёзинг.

5. Ватан ҳақида иккита мақол ёзинг.

Билағонбек билан бирга янги сўзлар маъносини билиб олинг.

ГАП

Бүгун дарсда:

- Матн мазмуни бүйича ўз фикримизни далиллашни;
- ҳуснихат қоидаларига мос түғри ва тоза ёзиши;
- содда гапларнинг чегарасини аниқлаб, тиниш белгиларни қўйишни;
- янги сўзларни маъносини тушуниб, таҳлил қилишни **ўрганаман**.

1. Ўқинг. Матн нима ҳақида эканини сўзлаб беринг.

Биз яшайдиган юрт, Ватан номи – Қозоғистон. Ундаги ҳар бир инсон ҳур-обод. Болалари, ёшлари ўқийди, илм олади, ҳунар ўрганади. Катталари меҳнат қилиб, фаровон турмуш кечиради. Ёши улуғларига ҳурмат кўрсатилади, эъзозланади.

Матнда нечта гап борлигини қандай аниқлайсиз? Далиллар келтиринг.
Гаплар бир-биридан қандай ажратилган?
Гаплар қандай мазмун билдирияпти?
Биринчи гапни кўчиринг. Ёзганингизни текширинг.

2. Шеърни ифодали ўқинг. Шеърга сарлавҳа қўйинг ва ҳуснихат қоидаларига риоя қилиб кўчиринг.

Ватан асли
Киндик қони
Тўкилган жой –
Уйингдир.
Униб – ўсган
Шаҳру – қишлоқ
Маҳалла-ю
Куйингдир.

Ватанинг бу –
Қир – адирлар,
Дарёлар – у
Тоғлардир.
Ватанинг бу –
Пахтазорлар.
Буғдоизорлар,
Боғлардир.

Мухтор Худойқулов

3. Матнни ўқинг ва гапларнинг чегарасини аниқланг.

Куз эрта тушди қовун палаги қуrimасдан ҳавода мезон учди кечалари осмонда турналарнинг ҳорғин ноласи эшитилди бу йил қиши каттиқ келадиганга ўхшайди тераклар баргини эрта тўқди.

Ўткир Ҳошимов

4. Гапларнинг охирига қайси тиниш белгисини қўясиз? Гапни ёзишда қандай ҳарф билан бошлайсиз?

Ёзинг. Ёзганингизни матнга қараб текширинг. Гаплар қандай мазмун билдиряпти?

Ҳорғин сўзига маънодош сўз топиб айтинг.

5. Шеърни ифодали ўқинг.

Тинчлик

Тинчлик бўлсин доимо.
Омон бўлсин мусаффо.
Қуёшдек қулсин дунё.
Уруш бўлмасин асло.

Тиниш белгиларига эътибор беринг. Нечта гап борлигини айтинг.

Гаплар нималардан тузилган?

Ажратилган гапнинг маъносини тушунтириб беринг.

БЕПОЁН ВАТАНИМ

Бұғун дарсда:

- “Алпомиш” ҳақида достондан парча үқиб, мазмунини сүзлаб беришни;
- расм асосида қаҳрамонларни таърифлашни;
- мавзу асосида суҳбатлашишни;
- матн мазмуни бўйича саволлар тузишни;
- таянч сүзлардан фойдаланиб, гаплар тузишни ўрганаман.

1. Шеърий парчани ўқинг.

Яшна, юксал, диёrim,
Сенсан бахтим, баҳорим.
Мадҳинг жўшиб куйламоқ,
Кўнглимдаги шиорим.

Махмуджон Дадабоев

Шеърни ҳуснихат қоидаларига риоя қилиб кўчиринг. Ёзувингиздаги камчиликларни аниқланг.

2. “Алпомиш” достонидан олинган парчани ўқинг.

Бойбўри ўғлининг отини Ҳакимбек қўйди. Ҳакимбек олти ёшга тўлди. У Алпинбий бобосидан қолган ёйни кўтариб тортди. Ёй Асқар тоғнинг катта чўққисини юлиб кетди.

Дунёдан бир кам тўқсон алп ўтди. Алпларни бошлиғи Рустам достон эди. Охири Алпомиш алп бўлди.

Матн қандай мазмундаги гаплардан тузилган? Гапларни сўроқ гапларга айлантириб ёзинг.

Намуна: Бойбўри кимнинг отини Ҳакимбек қўйди?

3. Расмларни кузатинг. Алпомиш ботирни аниқланг ва уни оғзаки таърифланг.

4. Ўқинг. Матнда нечта гап бор? Ҳар бир гап қандай мазмун билдирияпти? Матнга сарлавҳа қўйинг.

Сиз ким кимга салом бериш кераклигини биласизми? Ким олдин салом бериши лозим?

Кўпчиликка ёлғиз киши салом беради. Отлик ёки машинадаги киши пиёдага салом бериш керак. Юрған киши ўтирганга. Ўтирган ётган кишига салом беради.

Ўзингиздан каттага салом беришни унутманг!

Гапларнинг охирига қандай тиниш белгилари қўйилган? Нима учун? Пиёда сўзини қайси сўз билан алмаштириш мумкин?

Пиёда

?

5. Берилган сўзлардан учта гап тузиб ёзинг. Гапни ажратиб кўрсатилган сўз билан бошланг.

бор

инсон

ҳар

ўз

олдидағи

Ватани

учун

қуш

бурч

бахти

борнинг

Ватан

қараб

уясига

муқаддасдир

учади

Тузган гапларингизни ёзинг. Ҳар бир гапнинг маъносини тушунтиринг.

ВАТАН МАДХИ

Бүгүн дарсда:

- расм асосида матн тузиб, ўз фикримизни далиллашни;
- гапларда тиниш белгилардан тұғри фойдаланишни;
- зарур ахборотни топиб жадвални тұлдиришни;
- “Она юртим” мавзусида постер ясаб, муҳокама қилишни үрганаман.

1. Расмни күзатинг. Расм мазмунини түрт-бешта гап билан ифода этиңг.

Тузган гапларингиз қандай мазмун билдирияпти?

2. Ўқинг. Матн мақсадига күра қандай гаплардан тузилған?

Ватан муқаддасдир, уни ардоқлайдилар, севадилар. Шоирлар Ватан ҳақыда шеърлар ёзадилар. Құшиқчилар она юрт ҳақыда күйладилар. Мусавирлар диёримиздаги бетакрор гүзал манзараларнинг суратини чизадилар. Ҳар ким ўз ижоди ёки меңнати билан Ватанни мадх этади.

Матндағи биринчи ва охирги гапни ҳуснихат қоидаларига риоя қилиб күйириңг.

Ватан ҳақида асарлар яратған қайси шоир, рассом ва құшиқчиларни биласиз?

Билгандарингиз асосида қўйидаги жадвални тўлдириңг.

<i>Бастакор</i>			
<i>Шоир</i>			
<i>Рассом</i>			
<i>Құшиқчи</i>			

3. Дўстларингиз билан гуруҳ бўлиб “Она юртим” мавзусида постер ясанг.

4. Ўқинг. Гапни давом эттириб тугалланган шаклга келтиринг ва ёзинг.

Булбул чаманни севар,
Сувсиз ҳаёт бўлмас,

Тузган гапларингиз ифода мақсадига кўра қандай гаплар?

5. Ўқинг.

Биз барча фанларни қунт билан ўрганмоқдамиз. Сиз қандай бадиий адабиётларни ўқияпсиз? Гулла, яшна, ҳур Қозоғистон! Бепоён қир-адирларимиз қандай гўзал!

Ватан – она сўзи нақадар лазиз!
Сенсан ҳар нарсадан мўътабар, азиз!

Уйгун

Гапларнинг охирига нуқта, сўроқ ва ундов белгиларининг қўйилиши сабабларини тушунтиринг. Охирига ундов белгиси қўйилган гапларни қўчиринг ва ҳис-ҳаяжон билан қайта ўқинг.

ГАП БЎЛАКЛАРИ

Бұғун дарсда:

- гапнинг асосини эга ва кесим ташкил қилишини;
- гапнинг бош бўлаклари эга ва кесим эканлигини;
- шеърни ифодали ўқиб, мазмунини сўзлашни;
- расм асосида нутқ меъёрларига эътибор бериб сўзлашни;
- таянч сўзлардан фойдаланиб, гаплар тузишни ўрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Унинг қайси диёр ҳақида эканини айтинг.

Бунда булбул китоб ўқииди,
Бунда қуртлар ипак тўқииди.
Бунда ари келтиради бол,

Бунда қушлар топади иқбол.
Бунда қорлар тагларида қиши,
Баҳор учун сўйлайди олқиши.

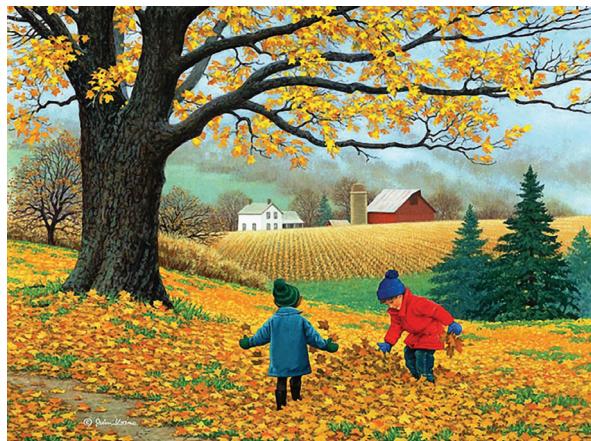
Ҳамид Олимжон

Ажратиб кўрсатилган сўзларга сўроқ беринг. Уларнинг қайси гап бўлағи эканини аниқланг.

Ўқииди, келтиради, топади, сўйлайди сўзлари қандай маънода қўлланган?
Шеърни кўчиринг, бош бўлакларнинг тагига тегишлича чизиқлар чизинг.

2. Расмни кузатинг.
Гаплар тузинг,
бош бўлакларни
изоҳланг.

3. Матнни ўқинг.

Боғда чиройли капалак гулдан гулга қўнарди. Каримжон капалакни ортидан пойлаб юриб тутиб олди. Капалак Каримжоннинг бармоқлари орасида тинмай питирларди.

Каримжон тўғри иш
қилдими?

Каримжонга сиз қандай маслаҳат берган бўлар эдингиз? Мактуб ёзинг. Гапнинг бош бўлакларини аниқланг. Бош бўлакклар қандай сўроқларга жавоб бўлади? Матнни кўчириб, бош бўлакларнинг тагига чизинг. Гапнинг иккинчи даражали бўлакларини тушириб ўқинг.

Гапларнинг бош бўлакларини тушириб ўқинг. Қолган бўлаклар гап ҳосил қиласидими? Хуласа чиқаринг.

Эга ва кесим гапнинг асосини ташкил этади

4. Қаторларда берилган сўзлардан гаплар тузинг ва ёзинг. Гаплардаги бош бўлакларнинг тагига чизинг.

1. Тўғри, вактдан, биз, фойдаланамиз.
2. Қундан-кун, Ватанимиз, яшнамоқда.
3. Музейга, бизни, олиб, борди, ўқитувчимиз.
4. Асқар, пухта, вазифани бажарди.

ВАТАНИМИЗ БОЙЛИКЛАРИ

Бұғун дарсда:

- жуфт бўлиб гап түзишни;
- матн мазмунига мос сарлавҳа қўйишни;
- Ватанимиз бойликлари мавзусида билимларимизни тўплаштиришни;
- шеърни ёддан ёзишни ўрганаман.

1. Жуфт бўлиб шеърни ифодали ўқинг. Шеър мазмуни асосида гаплар тузинг ва ёзинг. Бош бўлакларнинг тагига чизинг.

Қозоғистон – бу олтин кумуш,
Бу баҳт билан тўлиб оққан сой.
Қозоғистон – гуллаган турмуш,
Бу дунёни қоплаган буғдой.

Ҳамид Олимжон

2. Ўқинг. Нуқталар ўрнига гапнинг мазмунига мос эга ёки кесимни топиб қўйиб, гапларни кўчиринг. Эга ва кесимнинг тагига чизинг.

Ўқитувчи мавзуни дикқат билан тингладилар. Қўнғироқ танаффусга чиқдилар. Қўнгилли ўйинлар

3. Матнни ўқинг. Гаплардаги бош бўлакларини аниқланг.

Қишлоғимиз далаларида пахта экилади. Қузда ер трактор билан ҳайдалади. Қиша деҳқонлар далага ўғит солишишади. Ариқлар тозаланади. Дала экишга тайёрланади. Деҳқонлар баҳор келиши билан сараланган чигитларни экишади. Ёз бўйи фўза парвариш қилинади ва яганаланади. Ҳозир сентябрь ойи. Фўза кў-

саклари очила бошлади. Яқинда “оқ олтин” дурдоналари териб оли-нади. Пахта – юртимизнинг бойлиги.

Матнга сарлавҳа топинг.

4. Расмларни кузатинг. Гуруҳингиз билан “Ватанимиз бойлик-лари” мавзусида кластер тузинг.

5. Матнни ўқинг. Ҳар бир гапнинг бош бўлакларини кўчириб ёзинг.

Кузда фир-фир шабада эсади. Қуёш камроқ иситади. Дараҳтларнинг барглари сарғаяди. Оппоқ пахталар қийғос очилади. Сабзаботлар етилиб пишади. Ҳар хил мевалар ғарқ пишади. Далаларда йифим-терим бошланади.

6. Шеърни ифодали ўқинг ва ёдан ёзинг.

Бир буғдой бошоги
Ховуч-ховуч дон.
У менга ва сенга
Ширин, тотли нон.

ВАТАНИМ – ФАХРИМ

Бұғун дарсда:

- жуфт бўлиб гап түзишни;
- матн мазмунига мос сарлавҳа қўйишни;
- Ватанимиз бойликлари мавзусида билимларимизни тўплаштиришни;
- шеърни ёддан ёзишни ўрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Мазмуни асосида дўстларингиз билан суҳбатлашинг.

ВАТАН

Ватан! Қизғалдоқлар ёпинган тоғлар,
Уялиб бошлари эгилган толлар.
Алла куйлаётган муnis оналар,
Бешик нақшларида кўраман сени!
Ватан! Сумалакнинг хушбўй исида,
Сен осмоним менинг, қуёш нурида,
Беминнат заминда кўраман сени!

Нулуфар Жўраева

Ажратиб кўрсатилган гапнинг бош ва иккинчи даражали бўлакларни сўроқлар ёрдамида аниқланг.

Эга ва кесимдан бошқа бўлаклар гапнинг иккинчи даражали бўлаклариdir.

Тўлдирувчи, аниқловчи, ҳол гапнинг иккинчи даражали бўлаклариdir.

2. Ҳикматларни ўқинг. Гаплар қандай мазмун билдирияпти?
Жуфт бўлиб таҳлил қилинг.

Сиз илмли кишиларни улуғланг.

Сиз ростргўй бўлинг ва номаъқул сўзни сўзламанг.

Ҳусайн Ҳафизий

Гапларни кўчиринг. Сўроқлар ёрдамида гапнинг бош ва иккинчи даражали бўлакларини аниқлаб, тагига тегишлича чизинг.

3. Гапларни ўқинг ва кўчириб ёзинг. Тагига тегишлича чизинг.

Мен ўзимнинг фикримни айтмоқчиман.

Кечча мажлисда Ақмал, Самад қатнашди.

Конституциямиз неча бобдан иборат?

Гаплар қандай бўлаклардан тузилган? Гапдаги иккинчи даражали бўлакларни сўроқлар ёрдамида аниқланг ва тагига чизинг.

4. Гапларни ўқинг ва ёзинг. Иккинчи даражали бўлакларни аниқланг. Гапларнинг мазмунига мос шартли белгилар чизинг.

Олтин куз ўзининг сепини ёйди.

Майсаларнинг барига шудринг тушди.

Наъматакларнинг меваси қизарди.

Қайси гапнинг мазмуни тўлиқ ифодаланган. Тушунтириб беринг.

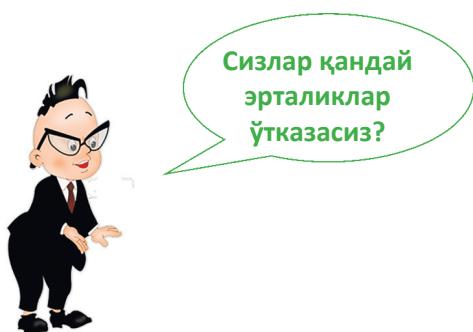
5. Ўқинг. Сўроқлар ёрдамида гапнинг бош ва иккинчи даражали бўлакларини аниқланг.

Мактабимиз залида “Ватаним – фахрим” номли эрталик бўлиб ўтди. Эрталикка устозларимиз ва ўқувчилар иштирок этишди. Эрта-

ликда синфимиз ўқувчилари Ватан ҳақидаги шеър ва құшиқларини ижро этишди. Эрталиқ мароқли ўтди.

Биз ўз Ватанимиз билан фахрланамиз.

Матнни күчириңг, гаплардаги иккинчи даражали бўлакларни тагига чизинг.

ТҮЛДИРУВЧИ

8

Бугун дарсда:

- Расм асосида гаплар түзиб ҳикоя қилишни;
- Гаплардаги эга, кесим ва түлдирувчини аниқлашни;
- “Яйловда” матни асосида эссе ёзишни;
- Матн мазмуни бүйича саволларга жавоб беришга үрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сўзларни ўзи боғланган сўз билан бирга кўчиринг.

Бугун яна қўлимда,
Отамдан қолган чалғи.
Гул тўшалар йўлимга,
Ишлайман бошни танғиб.

Турсунбой Адашибоев

Тўлдирувчи гапнинг иккинчи даражали бўлагидир.

Тўлдирувчи кимни?, нимани?, кимга?, нимага?, кимда?, нимада?, кимдан?, нимадан? сўроқларидан бирига жавоб бўлади.

Масалан: Биз Ватанимизни севамиз.

2. Мақолларни ўқинг. Тўлдирувчини ўзи боғланган сўз билан кўчиринг.

Намуна: Ўтда (нимада?) билинади, меҳнатда (нимада?) билинади.

1. Бугунги ишни эртага қўйма.
2. Сени иш енгмасин, сен ишни енг.
3. Мардни меҳнат енголмайди.
4. Иш устасидан кўрқар.
5. Олтин ўтда, одам меҳнатда билинади.

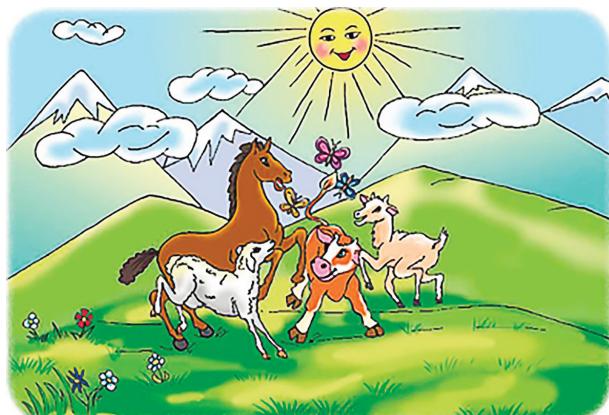
3. Расмни күзатинг. Гаплар тузинг ва тўлдирувчини аниқланг.

4. Матнни ўқинг ва кўчиринг. Гаплардаги эга, кесим ва тўлдирувчиларни аниқланг, тагига чизинг.

ЯЙЛОВДА

Бепоён ўлкамизда яйловлар кўп. Бу яйловларда қўй-қўзилар боқилиади. Чўпонлар қўй-қўзиларни яйловда ўтлатиб, кечқурун ўтовга хайдаб келиб дам беришади. Эрта тонг қўйлар ўтлаш учун яйловга олиб борилади. Қўйлар кун бўйи майсалардан еб тўядилар.

Яйловда яна
нималарни
уратиш
мумкин?

5. Ўқинг. Сўроқларга мос сўзларни топиб қўйинг, гапларни кўчиринг. Тўлдирувчи ва у билан боғланган сўзнинг тагига чизинг.

Мен кутубхонада (кимни?) кўрдим. У (кимга?) салом айтиб юборди. (Кимда?) ҳар хил китоблар бор. Мен (нимани?) кўп ўқийман. (Нимада?) жуда кўп қимматли фикрлар бор. Мен (нимадан?) яхши фойдаланаман.

6. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг. Сўроқлар ёрдамида тўлдирувчини аниқланг.

Сувга тумшук тиқар,
Сувдан қуруқ чиқар.

6. Саводхонлик вақти.

т	.	м	ш	у	қ
б	е	п	.	ё	н
т	а	н	ғ	и	.

АНИҚЛОВЧИ

9

Бұғун дарсда:

- Матнда ажратиб күрсатилған сўзларга сўроқ қўйишни;
- гапнинг иккинчи бўлаги аниқловчи ҳақида;
- тез айтишни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг. Ажратиб күрсатилған сўзларга сўроқ беринг, уларни ўзи боғланган сўз билан бирга ёзинг.

Намуна: Мактабимизнинг катта боғи бор.

Мактабимизнинг боғи, катта боғ.

БИЗНИНГ ВАТАН

Биз Ватанимизни севамиз. Ватанимизнинг денгиз ва дарёлари, тоғ ва ўрмонлари, шаҳар ва қишлоқлари жуда гўзал. Ватанимизда замонавий бинолар, чиройли хиёбонлар қўпаймоқда. Ватанимиз кундан-кунга яшнамоқда. Ватанимизнинг ҳар бир қарич ери биз учун муқаддасдир.

Аниқловчи гапнинг иккинчи даражали бўлагидир.

Аниқловчи қандай?, қанақа?, кимнинг?, ниманинг? каби сўроқларидан бирига жавоб бўлади. Аниқловчининг тагига тўлқинли чизик чизилади.

Масалан: Майн шамол эсади.

2. Нуқталар ўрнига тушириб қолдирилған сўзларни қўйиб, гапларни ёзинг. Қўйган сўзларингиз гапнинг қандай бўлаги?

Нонуштада ... нон едик, ... чой ичдик. ... ҳайвонлар ўрмон ва тоғларда яшайди. Боғ ва хиёбондаги ... барглари сарғаймоқда. ... шамол гул ҳидларини таратди. Мен ... келишини кутдим.

Қўйиш учун сўзлар: ёввойи, юмшоқ, енгил, иссиқ, укамнинг, дараҳтларнинг.

3. Матнни ўқинг. Аниқловчи қатнашган гапларни кўчириб ёзинг. Аниқловчиларнинг тагига чизинг.

КЕЧ КУЗДА

Кеч қуз келди. Салқин шамол эса бошлади. Дараҳт барглари қизил ва сариқ рангда товланди. Қушлар иссиқ ўлкаларга учиб кетди. Ҳашаротлар инларига кириб яширинди. Даля ишлари қизиб кетди. Пахта ва полиз экиnlари йифиб олинди. Барглар ерга тўкила бошлади. Кузги шудгор ишлари бошланди.

4. Мақолларни ўқинг, ёддан ёзинг. Аниқловчининг тагига тўлқинли чизик чизинг.

Режали иш бузилмас.
Ҳар гулнинг ўз иси бор,
Ҳар элнинг ўз туси бор.
Билим – ақлнинг калити.

5. Тез айтишни тез-тез айтинг. Сўроқлар ёрдамида аниқловчиларни топинг.

Асал экан
Асилиниг асаллари,
Асални асл қилган
Асли асалари.

ХОЛ

Бұғун дарсда:

- Янги сүзларнинг маъносини тушинамиз;
- Гапнинг иккинчи даражали бўлаклари ҳол ҳақида тушунчага эга бўламиз;
- Гуруҳ ёрдамида расм чизишни, ҳикоя тузишни, шаҳар ва қишлоқнинг фарқий томонларини билиб оламиз;

1. Шеърни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларга сўроқ беринг.
Улар гапнинг қандай бўлаклари?

**Жажжи қўлимдан ушлаб
Мактабга элтар онам.
Назаримда, ўша кун
Ўзгача эди олам.
Мунчоқдайин кўзларим
Жавдиарди онамга.
Илк бора қўйдим қадам
Мактабдаги хонамга.**

Дилфузা Каримова

Ажратиб кўрсатилган ўзгача, мунчоқдайин сўзларининг маъносини тушуниринг.

Ҳол гапнинг иккинчи даражали бўлагидир. Ҳол қаерга?, қаерда?, қачон?, қандай? каби сўроқлардан бирига жавоб бўлади. Ҳолнинг тагига нуқтали чизик чизилади.

Масалан: Биз ғолиб спортчиларимизни аэропортда кутиб олдик.

2. Гапларни кўчиринг. Эга, кесим ва ҳолларнинг тагига чизинг.

Болалар майдончада ўйнадилар. Џиркда қизик томошалар кўрсатилди. Шаҳримизда кўп қаватли бинолар, мактаблар, хиёбонлар, музейлар кўп. Кеча биз синфимиз ўқувчилари билан ҳайвонот боғига бордик. Кузда даладаги ишлар қизиб кетади. Мактабимизнинг кутубхонасидан китоб олдим.

3. Расмни кузатинг. Гурух бўлиб топширикларни бажаринг.

1-гурух: ҳол қатнашган 5 та гап тузинг;

2-гурух: ўз шаҳрингизнинг расмини чизинг ва изоҳланг;

3-гурух: шаҳар ва қишлоқни ўхшаш ва фарқий томонларини Венин диаграммаси асосида таҳлил қилинг.

4-гурух: “Шаҳарга саёҳат” мавзусида ҳикоя тузинг.

4. Мақолларни ўқинг, мазмунини дўстларингиз билан тушунтиринг.

Киши ерида султон бўлгунча,
Ўз элингда чўпон бўл.

Ўз юртингнинг қадри
 Ўзга юртда билинар.
 Кўкдан эмас, ердан топасан.
 Тиришган тоғдан ошар,
 Тер тўккан баҳтли яшар.

Мақолларни кўчиринг, иккинчи даражали бўлакларнинг тагига чизинг.

5. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг. Ҳусниҳат билан кўчиринг, ҳолларнинг тагига чизинг.

Яхлит бир деворим бор,
 Менга ҳиммат қилади.
 Қундуз менсиз бўлса ҳам,
 Тунда хизмат қилади.

6. Саводхонлик вақти.

.	и	м	м	а	т
.	и	з	м	а	т
т	о	м	.	ш	а

ГАПДА СЎЗЛАРНИНГ БОҒЛАНИШИ

Бүгун дарсда:

- Гапда сўзларнинг ўзаро боғланишини;
- Нуқталар ўрнига тегишли қўшимчаларни қўйиб, матнни ўқишни **ўрганамиз**.

1. Матнни ўқинг. Матн қандай гаплардан тузилган? Гаплар нималардан тузилган?

Чимкентда сув спорти саройи бор. Сарой болалар ихтиёрига топширилган. Болалар турли машқларни бажарадилар. Сув ичидағи машқларни кўриб ажабланасиз.

Сўроқлар ёрдамида ажратилган сўзларнинг қайси гап бўлаги эканини айтинг. Уларни ўзи боғланган сўз билан бирга кўчиринг. Сўзлар ўзаро нималар воситасида боғланади?

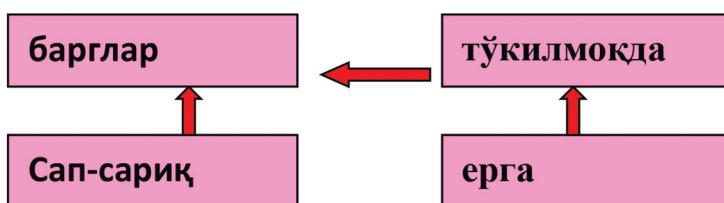
Гапда сўзлар ўзаро сўз ўзгартувчи қўшимчалар ва оҳанг ёрдамида боғланади.

2. Расмни кузатинг. Гаплар тузинг. Гапда сўзларнинг қандай боғланганини айтинг.

3. Чизмани кузатинг. Гапда иккинчи даражали бўлаклар қайси бўлакларга боғланган?

Гапда сўзлар ўзаро боғланади.

- Кесим әгага боғланади.
- Иккинчи даражали бўлаклар: әгага ёки кесимга боғланади.

4. Ўқинг. Сўроқлар ёрдамида гап бўлакларини аниқланг. Уларнинг боғланишини чизмада тасвирланг.

Мен элимнинг юрагида яшайман.

Ҳамид Олимжон

Биз Олатов этагида дам олдик.

5. Нуқталар ўрнига тегишли қўшимчаларни қўйиб, матнни ўқинг.

Куз ойлари ... охири ... ҳаво совийди. Изғирин шамол эсади. Қуш ... иссиқ томонлар ... учиб кетади. Деҳқон ... куз ... шудгорлаш ... тутатадилар.

Гапларни эга ва кесимини ажратиб ёзинг.

ОНА ВАТАНИМ

Бұгун дарсда:

- Матн мазмұні бүйічә саволларға жавоб берішни;
- шеърни ифодали үқиб, жуфт бўлиб сұхбатлашишни;
- Ватан ҳақидаги мақолларни ёзишни **ўрганаман**.

1. Шеърни үқинг.

Униб ўсмаган жойингиз.
Қишлоғингиз, жойингиз,
Сизга нотаниш эл-юрт
Номини айтинг-чи бут!
H.Tошпұлатов

Шеърда маъно жиҳатдан ноўрин қўлланган сўзларни аниқланг ва бошқа сўз билан алмаштириб ёзинг.

2. Ўқинг. Матндағи маъно жиҳатдан боғланмаган сўзларни аниқланг. Уларни тушириб қолдириб ёки бошқа сўз билан алмаштириб, матнни кўчиринг.

Иқтисодий билимга эга бўлмаган одам ҳамёнидан айрилмайди. Ҳар ким иқтисодни кўчадан, ўз хонадонидан бошламоғи керак. Электр қувватидан, сувдан, газдан тежаб ва тежамасдан фойдаланишни одат қилинг. Дўкондан ортиқча нон сотиб олинг. Ортиқчаси истроф бўлади. Шуларга амал қилмаган болакайдан яхшигина иқтисодчи чиқади.

Фикр ифодалашда нималарга эътибор берішингиз керак?

Гапда сўзлар ўзаро маъно жиҳатдан боғланади.

3. Расмни кузатинг, “Болалар майдончаси” мавзусида гаплар тузинг.

Тузган гапларингиздаги сўзларнинг маъно жиҳатдан боғланишига эътибор беринг.

4. Обид Расул шеърларидан берилган парчаларни ўқинг.

1. Осмон чаманида
Йиғларди қуёш.

2. **Ишёқмасни** севмайман,
Элга ундан йўқ фойда.

Ажратиб берилган сўзларни ўринли сўзларга алмаштириб ўқинг.

5. Ҳар бир қатордаги сўзлардан гаплар тузинг ва ёзинг.

1. Ватанимиз, мусаффо, бўлсин, осмони.
2. Ўткир, беллашуви, зеҳнлилар, бўлди, мактабимизда.
3. Экинзорда, ишлари, бошланди, йигим-терим.
4. Шохига, дараҳт, қўнди, зағизон.

6. Берилган сўзлардан мосини қўйиб, матнни кўчиринг.

Кеч (нима?) бошланди. Кузда (нималар) қисқаради. Дараҳтларнинг (нималари?) сарғаяди. (Нима?) ҳайдалади. (Кимлар?) дехқонларга ёрдамлашадилар.

Қўйиш учун сўзлар: ер, барглари, куз, кунлар, болалар.

Гапда сўзларнинг боғланишига эътибор беринг.

7. Саводхонлик вақти.

й	и	.	и	м
м	а	.	н	о
ҳ	а	м	.	н

УЮШИҚ БҮЛАКЛИ ГАПЛАР

Бүгүн дарсда:

- Расмлар асосида уюшиқ бүлакли гаплар түзишни;
- Шеър мазмуну асосида сұзлашни;
- Саволлар түзиш ва уларга жавоб беришни;
- Уюшиқ бүлакли гаплар ҳақидағи билимларимизни хulosалашни **ұрганамиз**.

1. Шеърни ўқинг.

Боғда анор,
Олма, бәзи, нок,
Пишган бисёр.

Обид Расул

Гапдаги бир хил сўроққа жавоб бўлган, бир сўзга боғланиб келган бўлакларни аниқланг.

Гапда бир хил сўроққа жавоб бўлган, бир сўзга боғланиб келган бўлаклар уюшиқ бўлаклардир. Улар санаш оҳангиги билан ўқилади.

2. Ўқинг. Сўроқлар ёрдамида гапнинг уюшиқ бўлакларини аниқланг.

Булбул, майна, қумри
Хуш оҳангда сайрашар.
Эркин, Гулноз, Умри
Боғдан жилмай яйрашар.

Илёс Муслим

3. Расмни күзатинг. Уюшиқ бўлаклар қатнашган гаплар тузинг.

Тузган гапларингизни ёзинг.

Уюшиқ бўлакларнинг тагига битта тўғри чизик чизинг.

Қайси бўлак уюшиб келган? Улар қайси сўзга боғланган?
Шеърни кўчиринг, уюшиқ эгаларнинг тагига чизинг.

Гапда эгалар уюшиб келади.

4. Гапларни кўчиринг. Сўроқлар ёрдамида уюшиқ эгаларни аниқлаб, тагига чизинг.

Кузда қалдирғочлар, булбуллар, турналар иссиқ ўлкаларга учиб кетади. Чумчуклар, мусичалар ўлкамизда қишлиайди. Тадбиримизда ота-оналар, санъаткорлар, ўқитувчилар, ўқувчилар қатнашди. Цехда сутдан сарёғ, қаймоқ, қатик, пишлоқ тайёрланади. Ватанимиз далаларида буғдой, арпа, шоли, маккажӯхори кўплаб етиштирилади.

5. Расмларни сўзлар билан алмаштириб шеърни ўқинг.

ичра учрашиб

Роса сухбат қилишди.

Наримон Орифжонов

Кўчиринг. Уюшиқ бўлакларнинг тагига чизинг.
Бугунги дарсда олган билимларингизни хулосаланг.

6. Саводхонлик вақти.

б	у	л	б	.	л
ч	.	м	ч	у	Қ
м	у	с	.	ч	а

КҮП МИЛЛАТЛИ ҲУР ЭЛМИЗ

Бұғун дарсда:

- Уюшиқ бўлакларни аниқлашни;
- Уюшиқ иккинчи даражали бўлакларнинг тагига тегишлича чизишни ўрганамиз.

1. Шеърни ўқинг, уюшиқ бўлакларни аниқланг.

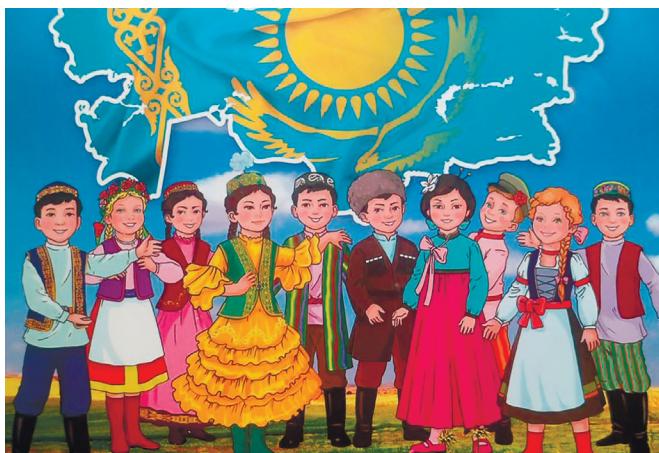
Кўп миллатли ҳур элмиз,
Арман, рус ҳамда озар.
Дўстликнинг шарафидан
Чўллар ҳам бўлган гулзор.

Элназар

Шеърни ҳуснихат қоидаларига риоя қилиб кўчиринг.

2. Расмни кузатинг. “Қозогистон – дўстлик уйи” мавзусида эрталик дастурини тузинг.

3. Гапларни ўқинг.

Мен шеърни ўқидим, ёдладим. Қуёш оламни ёритади, иситади. Янги шаҳар қурилди, юксалди, яшнади. Дараҳт барглари шабадада силкинди, тўкилди.

Бир хил сўроққа жавоб бўлган сўзларни топинг. Уларнинг гапдаги вазифасини аникланг.

Гапда кесимлар уюшиб келади.

4. Ўқинг. Гап мазмунига мос сўзлар топиб, кўчириб ёзинг.

Биз ўз вақтида _____, _____. Тикувчи қўйлакни _____, _____. Биз товушларни _____ ва _____. Биз Ватанимизни _____, _____.

Чизиқчалар ўрнига қўйилган сўзлар қайси гап бўлаги вазифасида келган?

5. Матнни ўқинг. Бир хил сўроққа жавоб бўлган сўзларни аникланг.

Булбулча инидан учиб чиқибди. Атрофда оқ, сарик, қизил гулларни очилиб ётганини кўрибди. Майин, ёқимли овоз билан сайрай бошлабди.

Рауф Толиб

Гапнинг қайси бўлаклари уюшиб келган?

Гапда иккинчи даражали бўлаклар уюшиб келади.

Матнни кўчиринг, уюшиқ иккинчи даражали бўлакларнинг тагига тегишлича чизинг.

6. Шеърни ўқинг, кўчириб ёзинг.

Ватаним боғларини,
Кўкўпар тоғларини,
Сўнмас чироқларини,
Кўзим билан асрайман.

Обид Расул

Уюшиқ бўлакларни аниқлаб, тагига чизинг.
“Менинг Ватаним” мавзусида газетага мақола ёзинг.

7. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Тоғда, боғда яшайди,
Кишда, ёзда яшнайди.

Тонгда, асрда, шомда
Менга эргашиб юрар.
Чошгоҳда-чи, оёғим
Остига ўзин урар.

Сўроқлар ёрдамида уюшиқ бўлакларни аниқланг.

УЮШИҚ БЎЛАКЛАРНИНГ БОҒЛАНИШИ

Бүгун дарсда:

- Гапда уюшиқ бўлакларнинг ўзаро боғланишини;
- Матн мазмунини ўз фикримиз орқали далиллашни;
- Уюшиқ бўлакли гапларни тўғри тузишни;
- Уюшиқ бўлакли гапларда тиниш белгиларнинг қўйилишини **билиб оламан**.

1. Гапларни ўқинг. Уюшиқ бўлакларни аникланг.

Ота-оналарингиз иззатини ва ҳурматини ўрнига қўймоқ ҳар бир ўғил ва қизнинг инсоний бурчидир. Мард тўғри ва ҳақ гапни гапиради. Мен Нодирани кўрдим, лекин сўзлаша олмадим. Осмонни булут қоплади, бироқ, ёмғир ёғмади.

Ҳар бир уюшиқ бўлакларнинг қандай боғланганлигини айтинг. Уюшиқ бўлакларида қандай тиниш белгилари қўйилган?

Уюшиқ бўлаклар оҳанг ёрдамида ҳамда **ва, аммо, лекин** сўзлари билан ҳам ифодаланади.

Уюшиқ бўлаклар **ва** ёрдамида боғланганда вергул қўйилмайди. **Оҳанг ёки аммо, лекин** сўзлари ёрдамида боғланса, вергул қўйилади.

2. Шеърий парчаларни ўқинг ва кўчиринг. Уюшиқ бўлакларнинг боғланишига диққат қилинг.

Оқ теракми, кўк терак,
Ҳар бир ишга қунт керак.

Ўқишда ва турмушда
Меҳнатсевар, бўл зийрак,
Биздан элга шу керак.

Толиб Йўлдош

Мактабимиз боғида
Меҳнат қилдик ҳаммамиз.
Нақ олтин куз чоғида
Пишди беҳи, олмамиз.

Қамбар Ўтаев

3. Матнни ўқинг. Матнда нечта гап бор? Сизга гапнинг тузилиши ёқдими? Даилиллар келтиринг.

ЧУМОЛИЛАР

Чумолиларнинг тури жуда кўп. Улар пастликларда яшайди. Да-лаларда яшайди. Ўрмонларда яшайди. Қирларда яшайди. Ер юзида оч сариқ чумолилар учрайди, жигарранг чумолилар учрайди. Қора чумолилар учрайди. Сариқ чумолилар учрайди. Улар мевали боғларда зарарли ҳашаротларга қирон келтиради. Улар пахтазорларда зарарли ҳашаротларга қирон келтиради.

Гапларни қайта тузиб, матнни ёзинг. Уюшиқ бўлакларнинг тагига чизинг. Қайси бўлаклар уюшиб келганини айтинг.

4. Ота-онангиз билан чумоли ҳақидаги маълумотни “Кластер” стратегияси асосида тўплаштиринг.

5. Ҳар бир қатордаги сўзлардан фойдаланган ҳолда уюшиқ бўлакли гаплар тузиб ёзинг.

1. Ирода, аммо, тез, ёзади, Раҳим, секин.
2. Сабзи, йигиб олинди, карам, далада, пиёз, ва, картошка.
3. Раънохон, айтмайди, ашула, чалади, дуторни, бироқ, яхши.

Уюшиқ бўлаклар қайси сўзлар билан боғланган?

6. Саводхонлик вақти.

Ч					И
Ҳ					Т
Т					Ш

УНДАЛМА

Бүгүн дарсда:

- сўзловчининг нутқи қаратилган шахсни ёки нарсани билдирган сўз ундалма эканини;
- матндан ундалмаларни аниқлашни **ўрганаман**.

1. Ажратилган сўзларни тушириб, гапларни ўқинг. Уларнинг мазмунидаги фарқни айтинг.

Болажон, сен доим суюксан.

Билиб қўй: иқболи буюксан!

Абдулла Орипов

Болам, бобонг яратган боғлар, бобонг эккан туп ҳозир ҳам яшнаб турибди.

Бобожон, лайлаклар қишлоғимизга яна қайтиб келишармикан.

Берилган гапларда фикр кимларга қаратилган? Мурожаатни билдирган сўз қайси туркумга киради?

2. Чизиқчалар ўрнига гап мазмунига мос ундалма қўйиб ёзинг.
Ундалмадан сўнг зарур тиниш белгисини қўйинг.

... инсон бир умр илмини ошира бориш лозим. ... китоб сиз учун бутун умр ягона садоқатли дўст бўлиб қолади. ... ўқинг, ўрганинг, фикр килинг ва ҳаммасидан ўзингизга фойдали томонларини танлаб олинг. ... сиз спорт, меҳнат билан ўртоқ бўлинг ва кун тартибига риоя қилинг.

Ундалмалар кимларга қаратилган?

Улар мақсадга кўра қандай гаплар таркибида келди?

Сўзловчининг нутқи қаратилган шахсни ёки нарсани билдириган сўз ундалма дейилади.

Оғзаки нутқда ундалма ундош оҳанги билан айтилади.

Ёзувда вергул ёки ундов белгиси билан ажратилади.

3. Шеърни ўқинг. Шеърда мақсадга кўра қандай гаплар иштироқ этган?

– Уйга киргин, Бахтиёр,
– Ҳозир, ая, мен билан
Ўйнаяпти Ҳикмат ҳам.
Кузатмасам бўлмайди.
Қўрқар уйга боргани.
– Сен-чи қўрқмайсанми,
Ёлғиз ўзинг юргани?..

Ориф Тўхташев

Ундалма иштироқ этган гапларни кўчиринг. Ундалмалар гапнинг қайси ўрнида келган?

Ундалма гапнинг бошида, ўртасида ва охирида келиши мумкин.

4. Матнни ўқинг.

– Болалар, сиз мустақиллик биносининг ҳаётбахш кучлари, устунларисиз. Устунлар бақувват бўлиши керак. Айтинг-чи, устунлар, яхши билан ёмонни ажратиш учун нима қилиш керак.

Ҳаким Назир

Матнни кўчиринг, ундалмаларни ўрнини айтинг ва тагига чизинг.

5. Ўқувчилар, устоз, ака, буви сўзларини ундалма вазифасида қўллаб гаплар тузинг ва ёзинг. Тузган гапларингиз мақсадга кўра қандай гап?

6. Шеърий парчани ифодали ўқинг.

Истиқлол машъали, тинчлик посбони,
Ҳақсевар она-юрт, мангу бўл обод!

Кўчиринг. Ундалмани топиб, тагига чизинг. Устига сўз туркимини ёзинг.

7. Саводхонлик вақти.

б				в	в		
и				қ	л		
ҳ				е	в		

УНДАЛМАЛАРНИНГ ЁЗИЛИШИ

Бугун дарсда:

- Гапдаги ундалмаларни топишни;
- Тиниш белгилардан фойдаланишни ва тўғри қўйишни;
- Гуруҳ бўлиб ўз шаҳримиз ва қишлоғимиз одамлари ҳақида постер тузиб ҳимоя қилишни;
- Матн мазмуни асосида расм чизишни ўрганаман.

1. Ўқинг. Ундалмаларни топинг ва тиниш белгиларининг ишлатилишини тушунтиринг.

Яшна, озод диёrim, ўзингсан меҳрибоним. Болалар, сиз кичкин-тойларга меҳрибон бўлинг. Азиз ўқувчилар! Ҳамма жойда тартиб ва одобни сақланг.

Кўчиринг, ундалмаларни тагига чизинг.

Ёзувда ундалмадан сўнг кўпинча вергул қўйилади.

Масалан: Қизим, бувингдан хабар ол.

Ундалма кучли ҳис-ҳаяжон билан айтилса, ундан сўнг ундов белгиси қўйилади.

Масалан: Бобожон! Сизни соғиндим. Ундалма бирон сўроққа жавоб бўлмайди ва гап бўллаги саналмайди.

2. Шеърий парчани ифодали ўқинг.

– Дада, қуёш думалаб,
Тоғ бошига ётибди,

Йиқилибди, шекилли,
Бурни қонаб кетибди.

Турсунбой Адашбоев

Шеърни кўчиринг, ундалмани топиб, тагига чизинг. Ажратилган гапнинг маъносини тушунтиринг. Шеърда қайси сўзлар кўчма маънода қўлланган?

3. Матнни ўқинг. Ундалмали гапларни кўчиринг, тиниш белгиларининг ишлатилишини тушунтиринг.

Ёз бўйи қишлоқда дам олдим. Қишлоқда янги ҳаётни кўрдим, ўргандим. Одамлар у ерда катта бойлик яратар экан.

- Дада, қишлоқни жонимдан яхши кўриб қолдим.
- Ўғлим, қишлоқнинг табиати, оққўнгил одамлари сени ром этган.

Шукур Саъдулла

4. Дўстларингиз билан ўз қишлоғингиз ёки шаҳрингиз одамлари ҳақида постер тузинг.

5. Тиниш белгиларидан мосини қўйиб шеърни кўчиринг. Ундалмани топиб, тагига чизинг.

Кузимизнинг гўзаллигин
Оғайнилар кўрганмисиз
Токдан ҳусайни ердан қирқма
Шоҳдан беҳи узганмисиз

Қуддус Муҳаммадий

6. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг. Ундалмаларни аниқланг, ёзилишини тушунтиринг.

Сабзавотлар туриман,
Номим айтгин сен, Фулом.

– Ким ҳам билмайди сени,
Сенинг номинг-да (.....)

Дараҳт, бутоқ ковагин
Ошён қилдингми, ҳой қуш?
– Туним рангин, кундуздек,
Шундан мени дер (.....)

Набижон Эрмат

7. Саводхонлик вақти.

к	о	в	а	.	и
қ	и	р	қ	м	.
т	.	б	и	а	т

НУТҚ. МАТН

Бұғун дарсда:

- Нутқ ҳақида билиб оламиз;
- Астана ҳақида матн түзишга ўрганамиз;
- Құшимча ахбороттарни энциклопедиядан топиб, үз билимимизни текширишга ўрганамиз;
- Матн мазмунига мос сарлавҳа қўйишни биламиз;
- Матн мазмунига мос ва мос бўлмаган гапларни фарқлашни **ўрганамиз**.

1. Расмни кузатинг.

Расм асосида ўз фикрингизни баён қилинг. “Астана – Ватанимиз юраги” номли матн тузинг. Нутқ нима? Нутқнинг қандай шакллари бор?

Нутқ гаплар орқали билдирилган фикрдир.
Нутқ гаплардан, гаплар эса сўзлардан тузилади.
Нутқ оғзаки ва ёзма бўлади.

2. Билағонбекнинг саволлариға жавоб беринг.

- 1. Қозогистонда қанча вилоят бор?*
- 2. Қозогистоннинг иирик шаҳарларини биласизми? Номларни айтинг.*
- 3. Сиз Ватанимизнинг қайси вилоятида яшайсиз?*

3. Тез айтишни ўқинг. Тез айтишлар нутқнинг равон бўлишига ёрдам беради.

Ватанпарварлик – она Ватанга вафодорлик.
Матлуба мактабдоши
Мактубага мактуб юборди.

Тез айтишни ҳусниҳат қоидаларига риоя қилиб кўчириng.

4. Ўқинг. Гапларни ўз ўрнига қўйиб, матн тузинг ва сарлавҳа қўйиб ёзинг.

Дала ва боғларни сайр қилган кишининг баҳри-дили очилади. Қовун, тарвузлар кишига ҳузур бағишлайди.

Куз ажойиб санъаткор. У боғ ва далаларни безайди. Ширин-шакар мевалар пишади. Оқ олтин пахталар очилади.

Кузнинг зийнатлари шоирга илҳом беради. Улар бу ҳақида ажойиб шеърлар ёзади.

Нутқ ёзма шакли нима деб номланади?
Матн қандай гаплардан тузилади?
Матнни нималарга бўлиш мумкин?
Матнга нима қўйилади?

Матн нутқнинг ёзма шакли бўлиб, мазмуни жиҳатидан боғланган гаплардир. Матнга сарлавҳа топиш мумкин.

5. Ўқинг. Матн мазмунига мос бўлмаган гапларни аниқланг. Уларни тушириб қолдириб, қайта ўқинг ва ёзинг. Матнга сарлавҳа қўйинг.

Алмати – Қозоғистоннинг йирик шаҳри. Алмати Олатов тоғининг ёнбағрида, атрофи баланд тоғ, яшил ўтлоқлар, боғ-роғларда жойлашган. Биз китоб ўқиши учун кутубхонага бордик.

Алмати шаҳрини, табиатини томоша қиласман десангиз, унинг ёнидаги тоғларга чиқинг. Аввало Кичик Алмати тоғларидағи қўриқхонани кўришингиз мумкин. Футбол ўйини қизиқарли ўтди. Ундан юқорида қалин тўқай, яшил ўтлоқ. Ундан ҳам юқорига қўтарилилган одам Туюқсув дарасига дуч келади. Фарҳод укасига қайиқча ясад берди.

Алмати – Ватанимизнинг яшил шаҳри.

ТОВУШЛАР ВА ҲАРФЛАР

Бүгүн дарсда:

- Сўзларда нечта товуш ва ҳарф борлигини аниқлашни;
- Товушларнинг айтилиши ва ёзилишидаги фарқини ва таққослашни;
- Жарангли ва жарангиз ундошларни фарқлашни;
- Товушларни талаффузда қиёслашни;
- Матн мазмунига мос расм чизишни ўрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Шоир шеърида нима ҳақида ёзган?

**Ватанини сев, тупроқни ўп:
Ҳар қаричи муқаддас бизга.
Чўлидаги ҳатто қуруқ чўп
Жондан азиз юрагимизга.**

Ойбек

Ажратилган сўзларда нечта товуш бор?
Улар нечта ҳарф билан ёзилган?
Саволларга жавоб беринг.
Ўзбек тилида нечта товуш бор?
Товушларни ёзувда нима билан ифодалайсиз ?
Тилдаги товушлар нечта ҳарф билан ифодаланади?
Ўзбек алифбосини ёддан айтинг.

2. Ўқинг. Кўчиринг. Сўз маъноларини фарқлаётган товушларнинг тагига чизинг. Сўзларнинг маъносини тушунтиринг.

Мард – март, ёд – ёт, соп – соф.
Шоҳ – шоҳ, хуш – ҳуш, ухлади – ухлади.
Аср – асир, асл – асилик.

Сўзларни айтилиши ва ёзилишини таққосланг. Қайси товушларнинг айтилиши ёзилишига мос келмайди? Нима учун? Ўйлаб кўринг.

3. Ўқинг. Сўзларнинг айтилиши ва ёзилишини таққосланг.

Ҳаво, баҳо, Камол, Шавкат, баҳор.

Китоб, офтоб, чойшаб, озод, авлод, аждод.

Чумчук, супурги, тутун, тухум, қулупнай, кумуш.

Кўчириング. Текшириング. Сўзларнинг ёзилишини эсда тутинг.

4. Нуқталарни ўрнига керакли ҳарфларни қўйиб, сўзларни кўчиринг. Уларда нечта товуш ва ҳарф борлигини айтинг.

А....ло, те....тр, манфа....т, кака..., ҳар..., то..., мут....лаа, чаванд...з, ради...,

Сўзларнинг ёзилишини ёдингизда тутинг.

5. Сўзларни ўқинг.

Она, тарбия, альбом, тингловчи, тозалик, шоира, троллейбус, саодат, сингил, меҳнат, илфор.

Ундош ҳарфларни кўрсатинг.

6. Нуқталар ўрнига зарур ундошларни қўйиб, мақолларни ўқинг, сўнгра кўчиринг.

Ақл билан одо... – эгизак. Ҳалол меҳнат мўл дарома.... . Дўст ачити..., душман кулдири... гапирав. Қийнали... ариқ қазисанг, хурсанд бўли... сув ичасан. Етти ўлча..., бир кес.

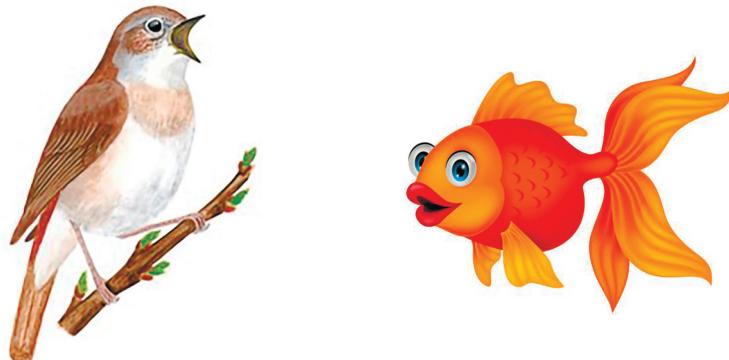
7. Ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сўзлардаги жарангли ва жарангсиз ундош товушларни аниқланг. Уларнинг талаффузини қиёсланг, фарқини айтинг.

Бир куни олтин **балиқ** ва булбул баҳслашибди. Булбул дебди:

– Қани энди, сенга ўхшаб балиқ бўлиб қолсам. **Хурсанд** бўлиб, катта сувда сузардим.

Балиқ дебди:

– Нодон экансан, сенинг жойинг **осмонда**, боғлар ва гуллар орасида. Сен озод бўлишинг керак. Қани энди мен ҳам сенга ўхшаб учалсам, сайрасам ...

Жарангли ва жарангсиз ундошларни қандай фарқлайсиз?

Матн мазмунига мос мақоллар айтинг.

ТОВУШЛАР ВА ҲАРФЛАР

Бүгүн дарсда:

- Кетма-кет келган бир хил ундошли сўзларнинг талаффузи ва ёзилишини таққослашни;
- Сўзлардаги ҳарф ва товушларни таҳлил қилишни;
- Таянч сўзлар иштироқида гаплар тузиб, таҳлил қилишни биламан.

1. Шеърни ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сўзларнинг талаффузи ва ёзилишига эътибор беринг. Улар қандай сўзлар?

Бу олам сатҳида кўпдир элатлар,
Юртлар, мамлакатлар, турфа **миллатлар**.
Етти иқлим аро улар бўлмиш жо,
Уларнинг барчасин айладим иншо!
Ҳар бирин ўзига хосдир савлати
Тили, эътиқоди, илм-у санъати.

Жуманиёз Жаббаров

2. Сўзларни ўқинг, бўгин кўчириш қоидасига кўра бўлакларга ажратиб ёзинг.

Миллат, иттифоқ, галла, пилла, тилла, катта, тонна, антенна, оп-поқ, дўппи, маккажўхори, хоккей.

Кетма-кет келган бир хил ундошли сўзларнинг талаффузи ва ёзилишини таққосланг. Сўзларнинг ёзилишини ёдингизда тутинг.

3. Ўқинг. Икки хил товушни ифодалаш учун қўлланган ҳарфни айтинг.

Жадвал, жаҳон, жетон, жайрон, жирафа, журнал, жийда, ижозат, таржимон, аждар.

Сўзларни талаффузига кўра икки устунга ажратиб ёзинг.

4. Сўзларни ўқинг. Сўзлардаги товуш ва ҳарфлар сонини айтинг.

Пальто, аъзо, вальс, эълон, қатъий, пьеса, аъло, ваъда, альбом, қалъя, сентябрь, Раъно.

Ажратиб кўрсатилган сўзлар иштирокида гаплар тузинг.

5. Товуш-ҳарф таҳлили тартиби асосида вазифа, таълим сўзларини таҳлил қилинг.

Намуна:

Мактаб – б та товуш, б та ҳарф.

Унли товушлар – а, а

Ундош товушлар – м, к, т, б

Жарангли ундошлар – м, б

Жарангсиз ундошлар – к, т

6. Сўзларни ўқинг. Уларнинг талаффузи ва ёзилишига эътибор беринг. Сўзлардаги товуш ва ҳарфларни таққосланг. Улар қандай сўзлар?

Ранг, тонг, чанг, сингил, кўнгил, жанг, занг, оҳанг.

Ажратиб кўрсатилган сўзлар иштирокида гаплар тузиб ёзинг.

7. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Бир нарса бор кўп асл,
Сени этар мустақил.
У илмингни бойитар,
Камроқ бўлса койитар.
Ўзингда ҳам бордир бил,
Бошингдаги бу ...

Ҳарф бирикмали сўзларни топиб ўқинг. Ундошдан унлиси кўп бўлган сўзларни топинг ва жадвалга жойлаштиринг.

Унлиси кўп сўз	Ундоши кўп сўз

8. Қайси қатордаги сўзлар фақат жарангли ундош ва унли ҳарфлардан тузилган?

- A) қуёш, кичик B) лаббай, рост
B) ҳамма, мунашвар Г) одоб, жайрон

БЎҒИН. УРҒУ

Бугун дарсда:

- Шеър мазмунига мос саволларга жавоб беришни;
- Сўзларни бўғинга тўғри бўлишни;
- Сўзда урғунинг охирги бўғинга тушишини;
- Расмни кузатиб, берилган янги сўзлардан фойдаланиб ҳикоя тузишни ўрганаман.

1. Шеърни ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сўзларни бўғинларга ажратиб ёзинг.

ТУРКИСТОН БИР, ВАТАН БИР

Қадим она бу тупроқ,
Туркистон бир, Ватан бир.
Бизга жондан азизроқ,
Туркистон бир, Ватан бир.
Ал Беруний ёди бор,
Яссавий фарёди бор.
Қошғарий ижоди бор,
Туркистон бир, Ватан бир.

Эркин Воҳидов

Сўз нималардан тузилади?
Қайси товуш бўғин ҳосил қиласи?
Сўзнинг неча бўгинли эканини қандай аниқлаймиз?

2. Сўзларни бўғинларга ажратиб ўқинг. Уларни уч устунга ажратиб ёзинг.

Шамол, она, баланд, фил, тинчлик, расм, вазифа, стул, меҳрибон, дарс, чиройли, сабзавот.

3. Расмни кузатинг. Берилган сўзлар иштироқида кичик ҳикоя тузинг.

Ширин, тонг, сингил, Санжар, меҳрибон, кўнгил, дарс, ёрдамлашади.

3. Сўзларни ўқинг. Ёзилишини ёдингизда туting.

кўнгил
сингил
тонг

кўнглим
синглим
тонги-тонгги

Сўзларни бўғин кўчириш қоидасига кўра бўлакларга бўлиб ёзинг.
Тонги-тонгги сўзларининг маъносини тушунтиринг.

Кўнгил, сингил каби сўзлардаги -нг бир товушни ифодалайди.
Бундай сўзлар бўғинга қуийдагича кўчирилади: кў-нгил,
си-нгил, кўнг-лим, синг-лим.

4. Шеърни ифодали ўқинг. Сўзлардаги ургули бўғинни аниқланг.

Халқларимиз аҳил бўлса,
Мустаҳкамдир юртимиз.
Болалар ҳам аҳил бўлса,
Будир бизнинг баҳтимиз.

M.Хайитметов

Сўз бўғинларидан бирининг бошқаларига нисбатан кучлироқ айтилишига ургу дейилади.

Ургу кўпинча сўзнинг охирги бўғинига тушади: болалиқ, Ватаним.

5. Сўзларга ургу белгисини қўйиб ёзинг.

Баҳо, давлат, савол, ҳавас, қўнғироқ, яйлов, шамол, жавоб, денгиз, ҳаво, тамом, жаҳон.

6. Бошқотирмани топинг.

Чети гулли патир нон,
Ичи тўла фиж-фиж дон.

к								
---	--	--	--	--	--	--	--	--

СЎЗ ТАРКИБИ

Бұғун дарсда:

- Ҳикматларнинг маъносини тушуниб, ўз фикримни билдиришни;
- Ўзак ва қўшимчалар ҳақида;
- Сўз ясовчи қўшимчалар билан сўз ўзгартувчи қўшимчаларни ажратади олишни ўрганаман.

1. Ҳикматларни ўқинг. Маъносини айтинг.

Сўзни кўп сўзлама, бироз озроқ сўзла
Туман сўз маъносини бир сўзда кўзла.

Юсуф Хос Хожиб

Ҳамиша чиройли, очиқ ва мазмундор сўзлашга ҳаракат қил.

Кўчиринг. Ажратиб берилган сўзларнинг ўзак ва қўшимчаларини тегишича белгиланг.

-ли, -сиз, -ла, -хон, -дор, -чи қандай қўшимчалар деб номланади?

Қандай сўзларнинг ўзаги бир хил бўлади?

Қайси қўшимчалар ўзакдош сўзларни ҳосил қиласди?

2. Ўқинг.

КИТОБ – ДЎСТИМИЗ

Китобни севинг. Китоб яхши маслаҳатчи ва ўқитувчи. Китобсиз билимли, маданиятли киши бўлиб етишиш мумкин эмас. Китобни ўқиб, билимингизни бойитинг. Энг яхши китобхон бўлишга тиришинг.

Ўзакдош сўзларни аниқланг ва кўчиринг. Ўзак ва қўшимчаларни тегишлича белгиланг. Сиз ёқтирадиган китобингизни номини ёзинг ва у ҳақида дўстингиз билан бўлишинг.

3. Сўзларни ўқинг. Аввал сўз ясовчи қўшимчали, сўнг сўз ўзгартувчи қўшимчали сўзларни ёзинг, ўзак ва қўшимчани тегишлича белгиланг.

Балиқчи, балиқдан, мевали, созла, чорвадор, бошла, ноннинг, боғда, боғбон, синфдош, гулдон, синфни, дастурхон, жийдазор, зеҳнили, гулга.

4. Ўқинг. Ҳар бир қатордаги ажратилган сўзлардан бошлаб гап тузиб ёзинг. Ҳосил бўлган гапларнинг маъносини тушунтиринг.

Ўзак ва қўшимчаларни тегишлича белгиланг.

Гапда сўзларни бир-бирига қайси қўшимчалар боғлайди?

-нинг, -ни, -га, -да, -дан қандай қўшимчалар деб номланади?

5. Ўқинг. Нуқталар ўрнига сўз ўзгартувчи қўшимчалардан мосини қўйиб ёзинг.

БУЛОҚЧА

Мен оддий меңнатсевар булоқчаман. Сувларимни дала-боғлар... элтаман. Дәхқонлар... яхши ҳосил олишларига ёрдамлашаман. Тегирмон тоши... айлантираман. Шунинг учун одамлар... ҳурмати... сазовор бўлдим.

Tурғунбай Фойипов

Сўз ўзгартувчи қўшимчалар қайси туркумдаги сўзларга қўшилган? Сўроқлар ёрдамида аниқланг.

6. Саводхонлик вақти.

к	о	в	а	.	и
қ	и	р	қ	м	.
т	.	б	и	а	т

Инсоний қадриятлар

СҮЗ ТУРКУМЛАРИ

Бүгүн дарсда:

- шеърни ифодали ўқиб, саволларга жавоб беришни;
- сўроқлар ёрдамида сўз туркумларини ажратса олишни;
- ҳусниҳат қоидаларига риоя қилган ҳолда чиройли ва тоза ёзишни;

1. Шеърни ифодали ўқинг.

Темур бобом отларин миниб,
Нигоҳ ташлаб турар қуёшга.
Бағрин очиб сахий қуёш ҳам,
Нурларини сочар бобомга.
Ардоқлашиб бир-бирларини
Қўл ушлашиб, кулиб қарашар
Икки қуёш топишган жойнинг
Одамлари баҳтиёр яшар.

Йўлдош Сулаймон

Ажратиб кўрсатилган сўзларга сўроқ беринг ва қайси сўз туркумига киришини айтинг. Сўзлар нималар асосида туркумларга ажратилади?

2. Сўзларни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сўзларни туркумларга ажратиб жадвалга ёзинг.

Гиёҳ, паҳлавон, чақнайди, тўққиз, пишибди, деҳқон, совуқ, зийрак, етти, китобхон, учқур, ёрдамлашди, ўн икки, япроқ.

ким? нима?	қандай? қанака?	неча? қанча? нечта? неchanчи?	нима қилди? нима қиляпти? нима қилмоқчи?

3. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтириңг.

Дарё сувини баҳор тоширар, одам қадрини меңнат оширар. Одам күли чўлни бўстон қиласди.

Кўчиринг, ким? нима? сўроқларига жавоб бўлган сўзларни аниқланг, тагига чизинг.

Тилимиздаги барча сўзлар ўзининг турли белги хусусиятларига қараб маълум гуруҳларга ажратилади. Сўзларнинг бундай гуруҳлари сўз туркumlари дейилади.

Сўзларни туркumlарга ажратишда уларнинг маъно ва грамматик хусусиятлари ҳисобга олинади. Шунга қўра сўз туркumlари икки гурухга ажратилади: Мустақил сўз туркumlари, ёрдамчи сўз туркumlари.

Мустақил сўз туркumlарига от, сифат, сон, олмош, феъл ва равиш киради. Ёрдамчи сўз туркumlарига боғловчи, кўмакчи, юкламалар киради.

4. Чизиқчалар ўрнига гап мазмунига мос сўзни қўйиб ёзинг. Шу сўзларнинг қайси сўз туркumига киришини айтинг.

... сўз шакардан ширин. Етти ўлчаб, ... кес! Нонни катта тишласанг ҳам, гапни ... гапирма. ... бола – элга манзур.

Қўйиши учун сўзлар: бир, катта, ширин, одобли.

5. Шеърни ўқинг, мазмунини тушунтириңг.

Синфимиизда ўн ўғил,
Йигирма қиз боламиз.

Ҳаммамиз оналарнинг
Мехридан нур оламиз.

Жуманиёз Жаббаров

Неча? сўроғига жавоб бўлган сўзларни аниқланг.

6. Ўқинг. Ўқиганингизга амал қилинг.

Шайх Абдухолик Фиждувоний ўғлига насиҳат қилиб айтибди:

– Азиз ўғлим, ёмон одамлар билан суҳбатдош бўлма... Ўринисиз кулгудан, масхарабозликдан ҳазар қил. Хушмуомала одам бўл... Олим, фозил одамларнинг суҳбатларидан баҳраманд бўл.

Қандай? сўроғига жавоб бўлган сўзларни ўзи боғланган сўз билан бирга кўчиринг.

7. Билимингизни синанг. Мустақил сўз туркумлари берилган
қаторни аниқланг.

- А) от, сон, феъл
- Б) эга, кесим, от
- В) от, сифат, сон, олмош, равиш, феъл
- Г) тўлдирувчи, эга, кесим

ОТ – СҮЗ ТУРКУМИ

Бүгун дарсда:

- шахс ва нарсаларнинг номини билдирган сўзлар от сўз туркуми эканлигини;
- гапдаги отларни сўроқ қўйиш орқали аниқлашни;
- расм асосида ҳикоя тузишни;
- бирликдаги ва кўпликтаги отларни бир-биридан ажратишни **биламан**.

1. Ўқинг. Ҳикоя ким ва нима ҳақида эканини айтинг.

Султон Улуғбек навбатдаги сафаридан Самарқандга қайтаётган экан. Кўчанинг ўртасида ётган бир бурда нонни кўриб қолибди. Шошиб отдан тушибди. Нонни қўлига олибди. Уни ўпиб, пешонасиға суртибди. Ноннинг номи улуг, номидан ўзи улуғ.

Шахс ва нарсаларнинг номини билдирган сўзларни топинг. Отларнинг гапдаги вазифасини аниқланг.

Кишиларнинг, жойларнинг, нарса ёки буюмларнинг номини билдирган сўзлар туркуми от дейилади. От ким?, нима?, кимлар?, нималар? сўроқларига жавоб бўлади.

Масалан: Нафиса, учувчи, тоғ, шаҳар.

Отлар бирликда (мехмон) ва кўплиқда (мехмонлар) қўлланилади.

2. Гапларни ўқинг.

Дам олиш куни болалар кинога бордилар. Поезд станцияда тўхтади. Дараҳт шохига қарқуноқ қўнди. Отбоқар отни сугорди. Полизда қовунлар узилди.

Кўчиринг. Отларни аниқлаб, тагига чизинг.

3. Расмни күзатинг.

Расм мазмуни асосида “Одобли ўғил” мавзусида гаплар тузинг. Тузган гапларингиздан отларни аниқлаб айтинг.

4. Матнни ўқинг, отларни аниқланг.

ТҮГАРАК

Мактабимизда эртак эшитувчилар түгараги ташкил этилди. Түгаракка ўқувчимиз Зухра Азизова рахбарлик қиласы. Улар ҳар хил қизиқ эртаклар айтиб берадилар. Ёш эртак эшитувчилар сони күпаймоқда. Салима Жаббарова, Аброр Абдувалиевлар эртак айтишни ўрганиб олдилар. Түгарак машғулоти ҳафтада икки марта бўлади.

Бир устунга ким? кимлар?, иккинчи устунга нима?, нималар? сўроғига жавоб бўлган отларни ёзинг.

5. Отларни ўқинг. Уларни маъносига кўра уч гурухга ажратиб ёзинг.

Абай Қунанбаев, Кўкчетов, дараҳт, тоғ, Саида, илм, Мухтор, Аvezов, самолёт, Есил, Шимкент, мактаб, Марат, Сайрам, китоб, Ботирова Доно.

Шахс номлари

Нарса номлари

Жой номлари

6. Ўқинг. Берилган отлардаги ҳарфларнинг ўрнини алмаштириng. Ҳосил бўлган сўзлар қайси сўз туркумiga оидлигини аниқланг.

Ҳосил – соҳил
Тизза –

наҳор –
нақд –

ўзак –
калит –

7. Матнни ўқинг.

Амударё қирғоқларида қирғовуллар кўп. Фақат қирғовуллар эмас, ёввойи ўрдаклар, лойхўраклар, турналар, тўрғайлар ва бошқа турли – туман қушлар ҳам кўп. Улар бу ерда яшайди, бола очиб кўпаяди, далалар устида қанот қоқиб учишади.

Мирмуҳсин

Сўроқлар ёрдамида бирлик ва кўплиқдаги отларни аниқланг.

Амударё оти
кўплиқда
қўлланадими?

АТОҚЛИ ОТЛАР

Бұғун дарсда:

- Гаплардаги атоқли отларни топиб белгилашни;
- Сүзларга сүроқ қўйиш орқали атоқли отларни топиши;
- Атоқли отлар бош ҳарф билан ёзилишини;
- Оиласиз ҳақида ҳикоя тузиб, асосий ғоясини сўзлаб беришни ўрганаман.

1. Шеърни ўқинг.

Достончи Даврон тоға,
Комил ва Камрон тоға,
Даврада чақчақлашар
Гап очсанг “Равшанхон” дан.
Руҳланиб ёниб жондан
...Жайноқ билан гаплашар.

Турсунбой Адашибоев

Ажратиб кўрсатилган сўзларга сўроқ беринг, уларнинг ёзилишини туширинг.

Кишиларнинг исми ва фамилияси, ҳайвонларга атаб қўйилган номлар, шаҳар ва қишлоқ, дарё номлари бош ҳарф билан ёзилади. Бундай отлар атоқли отлар дейилади.

Масалан: Камола Раҳимова, Туркистон, Балхаш.

2. Гапларни ўқинг, атоқли отларни ёзилишига дикқат қилинг.

Синфимиз ўқувчилари “Болалар олами” рўзномасига обуна бўлди. Абай Қунанбаевнинг “Кўзимнинг қораси” қўшигини тингладим.

Оиламиз билан Алмати шаҳрига бордик. Фариданинг момиқ номли мушукчаси бор. Отчопарда маррага Дўонон от биринчи бўлиб келди.

Кўчиринг, атоқли отларни тагига чизинг.

Асарлар, завод, фабрика, кинофильм, жамоа хўжалиги номлари бош ҳарф билан ёзилади. Қўштириноқ (") ичига олинади. Аммо шаҳар, жамоа хўжалиги, кинотеатрлар киши номига қўйилган бўлса, қўштириноқ ишлатилмайди.

3. Матнни ўқинг.

ОИЛАМИЗ

Мен Чимкент шаҳри Ал Фаробий туманидаги Фани Иляев номли кўчада тураман. Аҳмад Яссавий номидаги 15-мактабда ўқийман. Отам, онам, акам, опам ва укам бор. Опам билан укам ҳам шу мактабда ўқишиди. Акам шахримиздаги “Фиркан” номли корхонада оператор бўлиб ишлайди.

Онам – муҳандис. У “Райхон” қандолатчилик цехида ишлайди. Отам – шифокор. У “Нурсат” болалар касалхонасида ишлайди.

Атоқли отларга сўроқ беринг, ёзилишини тушунтиринг.

“Оиламиз” матни асосида
ўз оиласиз ҳақида ҳикоя
тузинг ва ёзинг.

4. Шеърни ўқинг, атоқли отларни аниқланг.

Қозоқнинг Гётеси йўқ, Пушкини йўқ,
“Қозоқнинг, – деманг бироқ, – ҳеч кими йўқ”.
Халқининг мангу тирик сиймоси бўлган,
Ваҳолангки, ўзгаларнинг Абайи йўқ.

Музaffer Алимбаев

Шеърни ҳусниҳат қоидаларига риоя қилиб кўчиринг, атоқли отларнинг тагига чизинг.

5. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Сигиримнинг боласин,
Нима дейди, айт, Қўшоқ?
Ҳар ҳолда сигирчамас,
Буни деймиз-да (...)

Топишмоқ асосида уй ҳайвонларига қўйилган номларни ёзинг.

ТУРДОШ ОТЛАР

Бұғун дарсда:

- Расм асосида гаплар түзіб, ундағы отларни анықлашни;
- Шеърни ифодали ўқиб, мазмунини үз фикрим орқали етказиши;
- Отларга сүроқ беріб, турдош от эканлигини далиллашни;
- дўстларим билан намунали ўқувчига хос фазилатларни тўплаштиришни билиб оламан.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб кўрсатилган отларга сўроқ беринг.

Асфальтдаги расмлар

Ким танимас күчамиизда,
Дилшод, Сора, Насимларни.
Асфальт йўлда юмалашиб
Чизар турли расмларни.
Вақтингчалиқ унутишган,
Китоб, қалам, дафтарларни
Акс эттираш шар ушлаган
Болаларни, каптарларни.

Турсунбой Адашибаев

Булар қандай отлар?

Бир турдаги нарса, буюм, шахс (киши), жойларнинг умумий номини билдирган отлар турдош от дейилади.

Масалан: бола, гул, тоғ, ишчи, билим. Турдош отлар гапнинг бошида келганды катта ҳарф билан, ўртасида келганды кичик ҳарф билан ёзилади. Масалан: Ўқувчилар театрға боришли.

2. Матнни ўқинг, турдош отларни аниқланг.

ФАЛЛА БОЙЛИГИМИЗ

Бу йил ғалла мүл бўлди. Буғдойзорда жуда кўп комбайнлар ишлади. Ҳосил вақтида йигиб олинди. Фаллакор давлатга мүл ҳосил топширдилар.

Кўчиринг, турдош отларнинг тагига чизинг.

3. Сўроқлар ўрнига берилган турдош отлардан мосини қўйиб, матнни кўчиринг.

Чимкентда тўқимачилик комбинати бор. Комбинатда минглаб (кимлар?) ишлайдилар. У ерга тозаланган (нималар?) келтирилди. Комбинатнинг йигириув цехида (нима?) йигирилади. Иплардан (нима?) тайёрланади. Тайёрланган (нималар?) бўяш цехида турли рангларга бўялади.

Қўйиш учун сўзлар: пахталар, ишчилар, газламалар, ип, газлама.

4. Шеърни ифодали ўқинг, мазмунини дўстларингиз билан ўртоқлашинг. Сўроқлар ёрдамида отларни аниқланг.

Болага қирқ ҳунар оз,
Фан кўкида қил парвоз.
Тинмасдан ўқи, ўрган,
Дунёда сен билмаган
Ақлинг нурдек порласин.
Хоҳ уста бўл, хоҳ ишчи.
Халқингга бўл хизматчи,
Ватанга бўл хизматчи.

Құддус Мұхаммадий

Аввал ким? сүнг нима? сўроғига жавоб бўлган отларни ёзинг.

5. Дўстларингиз билан “Намунали ўқувчи” кластериини тузинг.
6. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

Анжом – уй зийнати,
Сўз – инсон зийнати.

Ёмон тил бошга бало келтирас,
Яхши тил давлат, дунё келтирас.

Мақолларни ҳусниҳат қоидаларига риоя қилиб кўчиринг, турдош отларнинг тагига чизинг.

6. Бошқотирмани топинг.

Бирлаштириб кийимни,
иссиқ тутади бизни.

т				
---	--	--	--	--

ОТЛАРНИНГ ЭГАЛИК ҚҰШИМЧАЛАРИ БИЛАН ҚҰЛЛАНИШИ

Бұгун дарсда:

- сўзларни қисмлардан ташкил топғанлигини;
- сўзларнинг ўзагини топиб белгилашни;
- сўзлардаги эгалик қўшимчаларини олган отларни аниклашни;
- ҳуснихат меъёрлариға риоя қилган ҳолда тоза ёзишни биламан.

1. Отларни ўқинг, ўзагини аникланг.

китобим

китобимиз

китобинг

китобингиз

китоби

китоблари

Сўзлар қандай қисмлардан ташкил топган? Сўзларни ёзинг, ўзак ва қўшимчаларни аникланг.

-м, -им, -нг, -инг, -си, -и, -миз, -имиз, -нгиз, -ингиз, -(лар)и – эгалик қўшимчаларидир. Эгалик қўшимчалари шахс ва нарса – буюмларнинг қайси шахсга қарашлигини билдиради.

2. Ўқинг. Кўчиринг. Ажратиб кўрсатилган сўзлардаги ўзак ва эгалик қўшимчасини тегишлича белгиланг.

Жажжигина бармоқчаларинг,
Ҳаракатдан тўхтамас бир зум.
Сен чизган гул, байроқчаларинг,
Байрам учун совғадир қизим.

Онанг шунда очар кенг қучоқ
Гүё күкка етгандек боши.
Сенсан доим унга овунчоқ,
Сен онангнинг кичик йўлдоши.

Эгалик қўшимчалари нарса ва шахснинг қайси шахсга тегишлигини билдирияпти?

Тилда 3 та шахс бор:

I шахс – сўзловчи

II шахс – тингловчи

III шахс – ўзга

-м, -им, -миз, -имиз – I шахс

-нг, -инг, -нгиз, -ингиз – II шахс

-си, -и, -(лар)и – III шахс эгалик қўшимчаларидир

3. Ўқинг. Эгалик қўшимчаларини олган отларни аниқланг, уларни кўчиринг. Қавс ичида шахсини кўрсатинг.

Ҳар йили куз келди дегунча отамнинг иши, юмуши кўпаяди. Бутун маҳалланинг боғ-роғи отамнинг қўлидан чиқар эди. Отам, ай-ниқса, ток ишини мукаммал билардилар.

– Отанг ҳар бир дараҳт билан гаплаша олади. Уларнинг тилини билади, – дерди амакиларим.

-м, -им, -нг, -инг, -си, -и – бирликдаги;

-миз, -имиз, -нгиз, -ингиз, -(лар)и – қўпликдаги эгалик қўшимчаларидир.

4. Шеър парчаларини кўчириб ёзинг.

Оқ пахтадай сочингиз,
Омон бўлсин бошингиз.
Айта қолинг, бувижон,
Ҳозир неча ёшингиз.

Пўлат Мўмин

Ўсмирлар давлатимиз,
Кексалар савлатимиз.
Қуддус Мұхаммадий

Эгалик қўшимчаларини олган отларни аниқланг, қавс ичидаги сўз ёнига шахс ва сонини ёзинг.

5. Нуқталар ўрнига эгалик қўшимчаларининг мосини қўйиб топишмоқни кўчиринг, жавобини топинг.

Мия каби шакл... бор,
Бош... тўла ақл... бор.
Мени еган донишманд –
Бўлур деган нақл... бор.

Эгалик қўшимчасини олган отларнинг шахс ва сонини қавс ичидаги ёзинг.

ЭГАЛИК ҚҰШИМЧАЛАРИНИНГ ЁЗИЛИШИ

Бугун дарсда:

- эгалик құшимчалари олган сүзларни аниклаб, таҳлил қилишни;
- эгалик құшимчаларининг бирлик ва күпликада қалай құшиб ёзилишини;
- сүз үзгартуучи құшимчалар әгалик құшимчалари эканлигини;
- Эгалик құшимчалари құшилғанда сүз үзагининг үзгаришини **билиб оламан.**

1. Ўқинг. Эгалик құшимчаларини олган отларни аниклаб, үзагини белгиланг. Ўзакнинг қайси товуш билан тугаганини айтинг.

Мол-у давлатингиз билан әмас, илм-у ҳунарингиз, гүзал хулқ-атвордингиз билан ифтихор қилинг. Одам боласи – әлнинг боласи. Раънога бувисининг бойчечак ҳақидаги ашуласи ёқиб қолди:

Бойчечакнинг боласи,
Қулогида донаси.
Донасини олай десақ,
Югуриб чиқди онаси.

Күчириңг. Эгалик құшимчаси ундошдан сүнг құшилған отларнинг тагига бир, унлидан сүнг құшилған отларнинг тагига икки чизик чизинг.

Эгалик құшимчалари отларга қуйидагиша құшилади:

Унли товушдан сүнг:

-м, -нг, -си, -миз, -нгиз, -(лар)и шаклида;

Ундош товушдан сүнг:

-им, -инг, -и, -имиз, -ингиз, -(лар)и шаклида.

2. Вазифа, компьютер сўзларига бирлик ва кўплиқдаги эгалик қўшимчаларини қўшиб ёзинг. Улар иштирокида гаплар тузинг.

3. Бирикмаларни ўқинг. Эгалик қўшимчаларини олган отларни аниқланг.

Баҳодирнинг чизғичи, мактабнинг кутубхонаси, отанинг насиҳати, эшикнинг қулфи, онамнинг эртаклари.

Эгалик қўшимчаларини тушириб ўқинг. Сўзлар ўзаро боғландими? Эгалик қўшимчалари қандай вазифа бажаряпти?

Эгалик қўшимчалари гапда сўзларни бир бирига боғлайди.
Эгалик қўшимчалари сўз ўзгартувчи қўшимчалардир.

4. Ўқинг. Мисралардаги сўзлар ўзаро боғланганми?

Кундалиг... – ёруғ юз...,
Давраларда бийрон сўз...,
Ёзувлар... чиннию-чироқ,
Завқ бағишлар ҳар бир варақ.

Обид Расул

Нуқталар ўрнига эгалик қўшимчаларидан мосини қўйиб кўчиринг. Эгалик қўшимчаларини тегишлича белгиланг, шахс-сонини айтинг.

5. Сўзларни ўқинг. Сўзлар ўзагидаги ўзгаришни кузатинг.
Қандай фарқни сездингиз?

бурун
офиз

бурним
офзим

шашар
сингил

шахрим
синглим

Сўз ўзагидаги қайси товуш тушиб қолган? Кўчиринг, ўзак ва қўшимчани тегишлича белгиланг.

Намуна: бурним

6. Шеърни ифодали ўқинг.

Ёш кўнглимда орзуларим мўл,
Қуёш эрур юрак тафтимга.
Мен осмонга узатганда қўл,
Сайёralар қўнар кафтимга.

Эркин Воҳидов

Эгалик қўшимчаларини олган отларни аниқланг, шах-сонини айтинг.
Қайси сўз ўзагида ўзгариш бўлди? Далиллар келтиринг.

7. Саводхонлик вақти.

с	а	й	.	р	а
б	.	р	у	н	
ч	и	з	.	и	ч

ОЛИМ БЎЛСАНГ, ОЛАМ СЕНИКИ

Бугун дарсда:

- матнадаги эгалик қўшимчасини олган отларни топиб белгилашни;
- отларга эгалик қўшимчаси қўшилганда сўз ўзагидаги товуш ўзгаришини;
- матнни тинглаб, эгалик қўшимчаларини олган отларни таҳлил қилишни билиб оламан.

1. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг. Эгалик қўшимчаси олган отларни аниқланг. Сўз ўзагида товуш ўзгариши юз берган отларни аниқланг.

Билаги зўр бирни йиқар,
Билими зўр мингни йиқар.
Илм – ақл булоғи,
Ақл – яшаш чироғи.
Ёмон гап – бош қозиги,
Яхши гап – жон озиғи.

2. Сўзларни ўқинг. Сўз ўзагидаги ўзгаришини кузатинг.

Билак	билаги
Курак	кураги
Челак	челаги
Байроқ	байроғи
Қулоқ	қулоғи

Сўз ўзагидаги товуш ўзгаришини айтинг. Қайси товуш бошқа товушга айланди. Нима учун? Кўчиринг. Сўзларнинг ёзилишини ёдингизда тутинг.

Намуна: билак+и – билаги

Баъзи отларга эгалик қўшимчаси қўшилганда ўзакда қўйидагича товуш ўзгариши юз беради:

- Унли товуш тушиб қолади;
- Ундош товуш алмашади.

Масалан: шаҳар – шаҳрим; байроқ – байроғим.

3. Сўзларни ўқинг. Уларга эгалик қўшимчаларидан бирини қўшиб ёзинг. Сўзларнинг ёзилишини тушунтиринг.

Копток, балиқ, чойнак, қўшиқ, зирақ, ўриқ, тариқ.

Отларга эгалик қўшимчалари қўшилганда қандай товуш ўзгаришлари юз берди? Бунда сўз ўзагида доим ўзгариш бўладими? Далилланг.

4. Нуқталар ўрнига эгалик қўшимчаларидан мосини қўйиб, тошишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Чақолмайсан тезда, қаттиқ пўчоқ...

Чақсанг мағзи мазали, йўқдир ўчоқ...

Бармоқ... бор-у, тирноқ... йўқ.

Оёқ... йўқ қочади,
Қаноти йўқ учади.

Кўчиринг. Товуш ўзгаришларининг сабабини тушунтиринг.

5. Матнни ўқинг. Эгалик қўшимчалари олган отларни аниқланг, уларнинг шахс-сонини айтинг.

Қобил бобонинг икки набираси – Шавкатжон билан Шухратжон тортишиб қолишиди. Улар бобосининг ёнига бориб, қайси биримиз одобли боламиз, деб сўрашди.

– Олдин ҳассамни олиб келиб беринг. Кейин ким одобли бола эканини айтаман, – деди Қобил бобо.

— Йўқ, аввал айтасиз, — деди Шавкатжон оёқлари билан полни тепиб.

Шуҳратжон бобосининг ҳассасини келтириб берди. Бобосининг қўлидан ушлаб, туришга ёрдамлашди.

Қобил бобо Шуҳратжоннинг пешонасидан ўпиб, миннатдорчилик билдириди.

Худойберди Тўхтабоев

Болалар айтингчи, ким одобли? Нима учун?

6. Бошқотирмани топинг.

Ақлга дўст тутсанг, аъло сўзлар,
Йўқса, у суяксиз бало сўзлар.

т		
---	--	--

ОТЛАРНИНГ КЕЛИШИК ҚҰШИМЧАЛАР БИЛАН ҚҰЛЛАНИШИ

Бұғун дарсда:

- отларнинг б та келишиги, сүроқ ва құшимчаларини;
- «Тулки ва турна» әртаги қаҳрамонларининг үхшаш ва фарқий томонларини;
- келишик номларини ёддан айтишни **үрганаман**.

1. Ўқинг. Ҳар бир гапда тақрорланиб келаётган бир хил отларни аниқланг. Шу отларни ажратып күрсатылған сүз билан бирга күчиринг.

Меҳнат инсонни тарбиялайды. Меҳнатнинг таги роҳат. Болалар, меҳнатни **севинг**. Болаларни ёшлиқдан меҳнатта **ўргатинг**. Одам меҳнатда **синалади**. Меҳнатдан **келса** бойлик, турмуш бўлар чиройлик.

Отлар гапда бошқа сўзлар билан нима ёрдамида боғланяпти? Отлардаги құшимчалар қандай вазифа бажаряпти?

Отлардаги қўшиладиган -нинг, -ни, -га, -да, -дан келишик құшимчаларидир. Отларда олтита келишик бор.

№	Келишиклар	Сўроғи	Құшимчаси
1	Бош келишик	ким? нима? кимлар? нималар?	-
2	Қаратқич келишиги	кимнинг? ниманинг? қаернинг?	-нинг
3	Тушум келишиги	кимни? нимани? қаерни?	-ни
4	Жўналиш келишиги	кимга? нимага? қаерга?	-га
5	Ўрин-пайт келишиги	кимда? нимада? қаерда?	-да
6	Чиқиш келишиги	кимдан? нимадан? қаердан?	-дан

2. Берилган сўзларга мазмунан мос бўлган отлар топиб, бирикма тарзида ёзинг. Бирикмалардаги сўзларнинг боғланишини тушунтиринг.

_____ келди, _____ барги, _____ тўқди, _____ кетди,
_____ ишлайди, _____ қайтди.

Отларнинг қайси келишикда эканини айтинг. Отлар қандай сўроқقا жавоб бўлади?

3. Нуқталар ўрнига зарур қўшимчани қўйиб, топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

1. Шип... бизга қараб тураг,
Нурлари... тараб тураг.
2. Дам олади кундузи
Хонадон... юлдузи.
3. Икки япроқ бир тан...
Кезар ёз... чаман...
4. Совуқ олмос,
Қўлга... олмос.
Ёз... ҳеч ким
Топа олмас.

Кўчиринг. Келишик қўшимчаси олган отларнинг тагига чизинг.

4. “Тулки ва турна” эртагидан олинган парчани ўқинг.

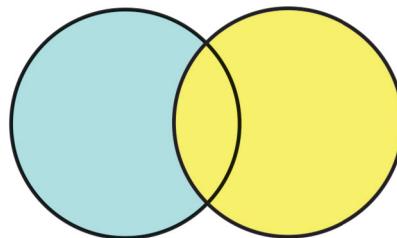
Тулкининг бошига мусибат тушди. Томоғига суюк қадалди.

Турна тулкининг томоғидан суюкни олиб ташлади. Тулки ўлимдан қутулди. Улар дўст бўлишди.

Күчиринг. Отларни аниқлаб, қайси келишикда эканини қавс ичида күрсатинг. Отларнинг гапдаги вазифасини тегишлича белгиланг. Турна тұғри иш тутдими? Фикрингизни билдириңг.

Гурухда тулки ва турнани Венн диаграммаси асосида таққосланг ва фарқий томонларини ёзинг.

БОШ КЕЛИШИКДАГИ ОТЛАР

Бүгүн дарсда:

- отларнинг бөл келишиги ҳақидаги билимларимни мустаҳкамлайман;
- гаплардан бош келишигидаги отларни топиб белгилай оламан;
- бош келишигидаги отларга сўроқ қўйиб, жавоб беришни биламан;
- матнни ўқиб, гапдаги бош келишигидаги сўзларни топишни ўрганаман.

1. Шеърий парчани ифодали ўқинг. Ажратиб кўрсатилган отларга сўроқ беринг. Улар қайси келишикда қўлланган?

Тоғларга тушди қор, водийларда қуёш!

Боғларда боғбонлар кўмадилар ток.

Меҳнатнинг завқида барча кекса-ёш,

Мўл ҳаддан ташқари олма, анор, нок.

Ойбек

Кўчиринг. Бош келишикдаги отларнинг тагига чизинг.

Бош келишикдаги от ким?, кимлар?, нима?, нималар?, қаер?, қаерлар? Сўроқларидан бирига жавоб бўлади, гапда қўпинча эга вазифасида келади.

Масалан: **Муслима** мактабдан келди.

2. “Зумрад ва Қиммат” эртагидан олинган парчани ўқинг. Бош келишикдаги отларни аниқланг, уларга сўроқ беринг.

Зумрад эрта билан барвақт кўзасини кўтариб, сой ёқалаб булоқ бошига бораракан. Йўлда учраган лола гуллар бошларини эгиб, унга салом берарканлар. Зумрад майсалар устида ўтириб дам олганида

гуллар уни олқишлиар, булбуллар қувониб унга ҳикоялар айтиб берарканлар.

3. Шеърни ўқинг, ёддан ёзинг.

Тинч бўлсин олам,
Бор бўлсин дехқон.
Тўхтаб қолмасин,
Хеч бир тегирмон.

Анвар Обиджон

Бош келишикдаги отларнинг тагига чизинг.

4. “Адабий ўқиши” китобидаги “Олтин куз” матнини ўқинг. Бош келишик қатнашган иккита гапни ёзинг. Бош ва иккинчи даражали бўлакларнинг тагига чизинг.

5. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг. Бош келишикдаги отларни аниқланг.

Мен ҳам оддий қутиман,
Аммо ақл ўтиман.
Хотирам кучли, гўё –
Сигади бутун дунё.
Билсанг сен менга дастёр,
Ўйинларим кўп бисёр.
Қани, менга кўнгил бер,
Номим менинг ...

Кўчиринг. Бош келишикдаги отларнинг тагига чизинг.

6. Шеърни ифодали ўқинг. Бош келишикдаги отларни топинг.

Эккан токим кўчага
Файз тўқди бу ёз.

Фуж-ғуж бўлиб меваси
Товланар қийғос.
Қуйласам шўх овозим,
Жаранглаб кетар созим.
Хуш куз, қиши, баҳор, ёзим,
Мустақиллик яшасин!

Бош келишикдаги отлар таркибида қайси қўшимчалар бор?

7. Саводхонлик вақти.

қ	и	й	ғ	.	с
о	в	о	.	и	м
к	.	н	г	и	л

ҚАРАТҚИЧ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАР

Бұғун дарсда:

- қаратқич келишиги ҳақида билимга әга бўламан;
- қаратқич келишигидаги отларни аниқлаб, қайси сўз билан боғлаганигини ўрганаман;
- “Яхшидан боғ қолар” мавзусида оғзаки ҳикоя тузиб, отларни аниқлайман;
- қаратқич келишигидаги отни ўзи боғланган сўз билан бирикма тарзида ёзишни билиб оламан.

1. Шеърни ўқинг. Ажратилган отларга сўроқ беринг. Улар қайси келишикда қўлланган?

Офтоб бўлса қандай соз,
Қушларнинг тўйи қизир.
Ўйноқи ариқларнинг
Ёқимли куйи қизир.

Ҳабиб Раҳмат

Қаратқич келишикдаги отлар кимнинг?, ниманинг?, кимларнинг?, нималарнинг?, қаернинг? сўроқларидан бирига жавоб бўлади, гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келади.

Қаратқич келишигидаги от гапда эгалик қўшимчасини олган отга боғланиб келади: бобомнинг насиҳати.

2. Матнни ўқинг. Қаратқич келишигидаги отларни аниқланг. Келишик қўшимчаси отни қайси сўз билан боғлаган?

Синглим менга Ориф бобонинг боғидаги ўрикнинг туршагини юборибди.

Бир ҳовуч туршакни қўлимга олдим-у, Ориф бобони эсладим.
Ориф бобо эрта баҳордан қишининг қировли қунигача боғда ғимир-
лаб юарди.
Ориф бобо аллақачон оламдан ўтган. Ундан “Ориф бобонинг боғи”
қолди. Инсоннинг қўли ўз әгасига ҳайкал ясад кетар экан.

Худойберди Тўхтабаев

Қаратқич келишигидаги отларни ўзи боғланган сўз билан бирга кўчи-
ринг. Қаратқич келишиги қўшимчасини тегишлича белгиланг.

Намуна: ўрикнинг туршаги.

3. Матндаги охирги гапнинг мазмуни асосида ўртоқларингиз би-
лан фикрлашинг.

“Яхшидан боғ қолар” мавзусида гуруҳда оғзаки ҳикоя тузинг. Ҳи-
кояңгиздан отларни аниқланг.

4. Тез айтишларни тез-тез ўқинг. Қўчиринг. Қаратқич келиши-
гидаги отларни аниқлаб, қўшимчасини тегишлича белгиланг.

Наримоннинг назари,
Нарвондан нарига тушди.

Наққошнинг нақши –
Қаламқошдек яхши.

Бошқотирма Болтавойнинг бошини қотирди.

5. Матнни ўқинг. Қаратқич келишигидаги отларни аниқланг.

Гулнознинг ўзи ақлли қиз. У холасининг уйига борса, жим ўти-
майди. Уйларни йифиштиради. Бир куни холаси Гулнозни ўзи
ишлайдиган фабрикага олиб борди. У ерда аёллар болаларнинг кўй-
лакларини тикишашётган эди. Гулноз чеварларнинг ишини кузатди.

Қаратқич келишигидаги отни ўзи боғланган сўз билан бирикма тарзида кўчиринг.

6. Жуфтликда қаратқич келишигидаги отга мос отлар топиб, бирикма тузинг ва ёзинг.

Ўқувчининг

Дарахтнинг

7. Билимингизни синанг.

Олма... акасиман,
Беҳи... укасиман,
Сурхон томон юрсангиз
Мезбон... каттасиман.

Ушбу шеърда нуқталар ўрнига қайси келишик қўшимчалари қўйилади?

A) -ни, -ни, -ни
B) -ни, -ни, -нинг

Б) -нинг, -нинг, -нинг
Г) -нинг, -ни, -ни

ТУШУМ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАР

Бүгүн дарсда:

- тушум келишигидаги отларнинг ёзилишини;
- сўроқлар ёрдамида тушум келишигидаги отларни аниқлашни;
- тушум келишигидаги отларни аниқлаб тагига чизишни **ўрганаман**.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратилган отларга сўроқ беринг.
Улар қайси келишикда қўлланган?

Онам жажжи укамни,
Алла айтиб ухлатар.
– Кўзингни юм, – дер, – болам,
Йўқ сира ҳам хавф-хатар.

Йўлдош Сулаймон

Тушум келишигидаги отлар қандай сўроқларга жавоб бўлади?
Шеърни хуснихат билан кўчиринг.

Тушум келишигидаги отлар кимни?, нимани?, кимларни?,
нималарни?, қаерни? сўроқларига жавоб бўлади.

Тушум келишигидаги от кўпинча феълга боғланади ва гапда
иккинчи даражали бўлак вазифасида келади.

2. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида тушум келишигидаги
отларни топинг. Уларни ўзи боғланган феъл билан айтинг.

ҲАЙВОНОТ БОФИДА

Якшанба куни дадам билан ҳайвонот боғига бордик. У ерда турли
ҳайвонларни, хилма-хил қушларни, балиқларни ва бошқа жонивор-
ларни кўрдик.

Хайвонот боғида чўмилаётган оқ айиқни, чиройли патли товусни, сакраб, югуриб юрган маймунни, ухлаб ётган шерни томоша қилдик.

Намуна: Хайвонларни кўрдик.

Сиз яшаб турган жойда
ҳайвонот боғи борми?

3. Берилган феълларга мазмунан мос келадиган тушум келишигидаги отни танлаб, бирикма шаклида ёзинг.

Ўқиди

Томоша қилди

4. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Улар икки қирғоқни,
Яқин қиласар йироқни.

Ерга тушса лой қиласар,
Деҳқонларни бой қиласар.

Жажжигина у ўзи,
Узоқни кўрар кўзи.

Кўчиринг. Тушум келишигидаги отларни аниқланг, гапдаги вазифаси бўйича тагига чизинг.

5. Матнни ўқинг. Тушум келишигидаги отларни сўроқлар ёрдамида аниқланг.

Мен тунда фойдаланиладиган махсус халта-тўшакни тўшаб ётдим. Эрталаб нонуштадан сўнг шифокор йигит бизларга йигирма хил доривор гиёҳларни кўрсатди. Фотоҳаваскор ўқитувчи бу ерда яшайдиган турли ҳайвонларнинг суратларини олгани ҳақида сўзлади. Мен эса ён дафтаримни бу ерлардан олган таассуротлар билан тўлдирдим.

A. Аминов

Матндан 1-2-гапларни кўчириб ёзинг. Тушум келишигидаги отнинг гапдаги вазифасини аниқлаб, тагига чизинг.

ҚАРАТҚИЧ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАРНИНГ ҚҰЛЛАНИШИ

Бұгун дарсда:

- Қаратқич ва жұналиш келишиgidаги отларнинг ёзилишини;
- сүзларни сүз таркиби бүйіча таҳил қилишни үрганаман.

1. Нұқталар ўрнига мос келишик қўшимчасини қўйиб, матнни ўқинг.

Анвар бола чоғидан гулзор... (-нинг, -ни) яхши қўрарди. Махмуд... (-нинг, -ни) оиласига келгач, боғча... (-нинг, -ни) гулзор қисмига ўзи қарай бошлади. Гулзор... (-нинг, -ни) суғориш, ўтлар... (-нинг, -ни) юлиш вазифалари... (-нинг, -ни) ўзи бажарди. Болалар... (-нинг, -ни) уйидан гул кўчат ва уруғ олиб, гулзор... (-нинг, -ни) бойитди.

Абдулла Қодирий

Қаратқич ва тушум келишиgidаги отларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг. Қаратқич келишиги ва тушум келишиги қўшимчалари отни қайси сўз туркумига боғланганини айтинг. Исботланг.

Қаратқич келишиги отни отга боғлайды. Тушум келишиги отни феълга боғлайды.

2. Берилган сўзларга мос отлар топиб, уларни қаратқич ёки тушум келишигига қўллаб, бирикма тузинг ва ёзинг.

_____ ўқиди, _____ боласи, _____ ёзди, _____ ҳовлиси,
боғи, _____ кўрди.

3. Шеърни ўқинг ва кўчиринг. Қаратқич ва тушум келишиги-даги отларни аниқлаб, ўзак ва қўшимчаларини тегишлича белгиланг.

СОВУҚ

Кечалари билдирамай,
Қирор бўлиб ёғасан.
Ўйноқи ариқларнинг
Овозини бўғасан.

Ҳабиб Раҳмат

4. Нуқталар ўрнига мос келишик қўшимчасини қўйиб, топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Тарихлардан сўзлайди,
Яхшилик... кўзлайди.
Донолар... ақлли у,
Улуғлар... нақли у.
Онг – идрокинг оширап,
Куч – ғайратинг тоширап,
У нимадир, Моҳитоб?
– Топдим, топдим, у – ...

Топишмоқни жавоби билан ёзинг.

5. Қуидида берилган шеърий парчани ўқинг. Тушум келишиги қўшимчаси қайси сўзларга қўшилган?

Киприкларин ишқаб, ювиб кўзини,
Фор эшигин топди ростлаб ўзини.

Фирдавсий

Ажратиб кўрсатилган отга қаратқич келишиги қўшимчасини қўйиб ўқинг. Нимани сездингиз?

Тушум келишиги ва қаратқич келишигидаги отлар баъзан келишик қўшимчасисиз ҳам қўлланади. Тушум келишиги қўшимчаси шеърларда баъзан -н шаклида учрайди.

6. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Қишин-ёзин яшнайди,
Кийимларин ечмайди.

Тусин кўриб зар дедим,
Тотиб асал, қанд едим.

Тушум келишигидаги отларни аниқланг, ёзилишини тушунтириng.

7. Ўқинг. Қайси жавобда тушум келишиги қўшимчаси нотўғри қўлланган?

- A) Қозогистонни ғалласи
- Б) кўчатни эқ
- В) қафасни олиб чик

ЖҮНАЛИШ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАР

Бугун дарсда:

- жүналиш келишигидаги отларнинг гапдаги вазифасини;
- шеърни ёддан ёзишни;
- мавзу асосида постер тузишни **ўрганаман**.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратилган отларга сўроқ беринг.
Улар қайси келишикда қўлланганини айтинг.

Одоб билан қўйилган
Парта устига қўллар.
Фариштадек устозим
Бизни илмга чорлар.
Одоб-ахлоқ сабогин
Жойлайди дилимизга.
Илк бор қалам тутган у
Бизларнинг қўлимизга.

Аббосхон Орзиеев

Кўчиринг. Жўналиш келишиги қўшимчасини белгиланг.

Жўналиш келишигидаги отлар кимга?, нимага?, кимларга?,
нималарга?, қаерга?, қаерларга? каби сўроқларидан бирига жа-
воб бўлади.

Жўналиш келишигидаги от феъл билан баъзан эса бошқа
сўзлар билан ҳам боғланади, гапда иккинчи даражали бўлак
вазифасида келади.

Масалан: Дилдора онасига ёрдамлашди.

2. Шеърни ифодали ўқинг, ёддан ёзинг.

ЁМФИР

Ёмғир ёғди далага,
Қушлар қочди панага.
Қирдаги қизғалдоқлар,
Қолиб кетди жалага.

Шоҳруҳ Убайдуллаев

3. Матнни ўқинг. Жўналиш келишигидаги отларни аниқланг.

САВОБ ИШ

Нигора ва Зилола мактабдан қайтишаётган эди. Улар кўча бошидаги бозорчада маҳалладошлари Зайнаб бувини кўриб қолишиди.

– Зайнаб бувининг юкларини кўтаришайлик, юрақол, дугонаажон, – деди Нигора Зилолага.

– Бозорчага чиққанлар, ёрдам бермасак, бўлмайди.

– Жуда зийраксан – да, дугонажон! – деди ҳавас билан Зилола.

Зайнаб буви рўзгорга пиёз, картошка, сабзи, олмалар харид қилди. Дугоналар кекса бувининг юкларини кўтариб, уйигача кузатиб қўйишиди.

Буви уларни дуо қилди:

– Тарбия берган ота-онангизга минг раҳмат! Умрингиздан барака топинг...

Икки дугона мамнун бўлиб уйларига қайтишиди.

Тўлқин Нурмуҳаммад

Жўналиш келишигидаги от қатнашган гапларни кўчириб ёзинг, гапдаги вазифасига кўра тагига чизинг.

4. Матн мазмуни асосида дўстларингиз билан “Савоб иш яхшидир” мавзусида постер тузинг.

“Савоб иш яхшидир”

5. Берилган феълларга мос жўналиш келишидаги от танлаб, бирикма шаклида ёзинг.

Борди

Айтди

Жўналиш келишигидаги отларнинг ўзак ва қўшимчасини тегишлича белгиланг.

ЖҮНАЛИШ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАРНИНГ ЁЗИЛИШИ

Бұғун дарсда:

- жүналиш келишигидаги отларнинг ёзилишини;
- -га, -ка, -қа құшимчаларини түғри құллашни;
- матн мазмунини сүзлаб беришни **ұрганаман**.

1. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтириңг. Жүналиш келишигидаги отларни аникланг.

Камтарлық қўкка кўтаратар,
Манманлик ерга.
Кўпчиликка суюнган, тилагига етади.
Фўзага нур, тупроққа сув керак.
Кўкка боқма, кўпга боқ.

Кўчириңг. Отларга жүналиш келишиги қўшимчаларининг -га, -ка, -қа шаклида қўшилиши сабабини тушунтириңг.

Жүналиш келишиги қўшимчаси охири к ундоши билан туғаган отларга -ка, охири к, ғ билан туғаган отларга -қа тарзида қўшилади: тоққа, қирғоққа.

Жүналиш келишигининг қўшимчаси жарангсиз ва баъзи бир жарангли ундошлардан сўнг қўлланганда -ка тарзида айтилади, аммо -га шаклида ёзилади: ёғочга (айтилиши: ёғочка), касбга (айтилиши: каспка).

Тинчлик, қармоқ, боғ, фазо, мактаб, тилак, тароқ, оҳанг, авлод, тоғ, булоқ, тилак.

2. Нуқталар ўрнига жўналиш келишиги қўшимчаларидан мосини қўйиб, топишмоқларни ўқинг ва жавобини топинг.

Бир парча патир,
Оlam... татир.
Кўк кўйлак ... қўл етмас.
Боши ўхшар тароқ ...
Думи ўхшар ўроқ ...

Кўчиринг, жўналиш келишиgidаги отларнинг тагига чизинг.

3. Нуқталар ўрнига -га, -ка, -қа қўшимчаларидан мосини қўйиб, шеърни кўчиринг. Сизнингча жўналиш келишиgidаги отларнинг айтилиши ва ёзилишида қандай фарқ бор?

Илинди Чўртан
Қармоқ ...
Кимдир тортқилар
Қирғоқ ...
Болалар турди
Оёқ ...
– Онажон, тўхтанг!
Қаёқ ...?!

Анвар Обиджон

Жўналиш келишиgidаги отларни ўзи боғланган сўз билан кўчиринг.

4. Матнни ўқинг.

ТУПРОҚҚА САЛОМ

Ўтқазилган ниҳоллар сўлғинлашиб, ерга бош эгишди. Бу ҳолни пайқаган Ойдин дадасидан сўради:
– Ниҳолларга нима бўлди?

– Кўчатлар ерга – тупроққа салом беришяпти. Улар бошқа тупроқдан келтирилди. “Бизни бағрингга олганинг учун раҳмат” деб таъзим қилишяпти, – деди дадаси.

Ойдин кейинги кун ўтқазилган ниҳолларнинг кўкка бўй чўзиб яшнаб турганини кўрди. Шунда у тупроққа салом берган ниҳолларга қувонч билан боқди.

Олтмиши Ўсаров

Жўналиш келишигидаги отларни ажратилган сўзлар билан бирга кўчиринг. Отларга жўналиш келишиги қўшимчаси нима учун -га, -ка, -қа шаклида қўшилганини тушунтиринг.

5. Берилган отларга мос сўз топиб, бирикма тузинг.

сувга

сувга

сувга

6. Билимингизни синанг. Қайси жавобдаги отга жўналиш келишиги -қа шаклида қўшилади?

- A) қишлоқ
B) мушук

- B) сув
Г) тоғ

ҮРИН-ПАЙТ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАР

Бұғун дарсда:

- үрин-пайт келишигидаги отларнинг құлланишини;
- мақоллар юзасидан мұлоҳаза юритишини;
- берилған отларға үрин – пайт келишиги құшымчасини құшиб ёзишини үрганаман.

1. Мақолларни ўқинг, мазмұни юзасидан дүстларингиз билан мұлоҳаза юритинг. Ажратиб берилған отларға сүроқ беринг. Улар қайси келишикда құлланған?

Одоб бозорда сотилмас.
Үтлокда бедана күп,
Дангасада баҳона күп.
Хунар бўлса қўлингда,
Нон топилар йўлингда.

Үрин-пайт келишигидаги отларни үзи боғланған феъл билан кўчиринг.

Үрин-пайт келишигидаги отлар кимда?, нимада?, кимларда?,
нималарда?, қаерда?, қаерларда? сүроқларига жавоб бўлади.

Гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келади, феъл билан баъзан эса бошқа сўзлар билан ҳам боғланади.

Масалан: **Алматида** метро қурилган.

2. Матнни ўқинг. Ажратилған отларға сүроқ беринг.

Анварда эртак китоблар бор. Бир китобда “Ўрмонга нега ўт кетди?” эртаги бор. Анвар уни ўртоқларига гапириб берди:

– Қадим замонда бепоён ўрмона турли жонзотлар иноқ яшар экан. Сичқон офтобда әркаланиб ётган мушукнинг бағрида ўйнаркан. Бўри қўзичноқни ўз боласидек ялаб-юлқар экан. Тулки жўжаларни дон-дун билан сийларкан. Йўлбарс кийик болаларини елкасига миндириб, қирларда сайр қилдирап экан ...

Анвар шу ерга келганда эртакни тўхтатди.

Ўрин-пайт келишиги қатнашган гапларни кўчиринг. Ўрин-пайт келишиги қўшимчасини белгиланг.

3. Болалар, Анварнинг эртагини дўстларингиз билан оғзаки давом эттиринг. Эртагингиз иноқлик, аҳилликнинг энг яхши фазилат эканлигини ифода этсин.

4. Шеърни ифодали ўқинг. Ўрин-пайт келишигидаги отларни аниқланг. Ажратилган отнинг талаффузи ва ёзилишини тушуниринг.

Ер юзида яшаган инсон
Майлига, у қаерлик бўлсин.
Тинч меҳнатда кунлари шодон,
Кечалари хайрли бўлсин.

Ўрин-пайт келишигининг қўшимчаси жарангсиз ва баъзи сўзлар охирида келган жарангли ундошдан сўнг қўшилганда -та, тарзида айтилса ҳам, ҳар вақтда -да, шаклида ёзилади.

Масалан: ҳурматда (айтилиши – ҳурматта), одобда (айтилиш – одопта)

5. Берилган отларга ўрин – пайт келишиги қўшимчасини қўшиб ёзинг, қўшимчани белгиланг.

Озод, дараҳт, мактаб, рубоб, хизмат, оила, дунё, шаҳар, коинот, китоб, меҳнат,

Шу сўзларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

6. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

У баҳорда унади,
Ёзда кучга тўлади.
Кузда пишиб етилиб,
Тоғ-тоғ хирмон бўлади.

Қўчиринг. Ўрин-пайт келишигидаги отларни сўроқлар ёрдамида аниқлаб, қўшимчаларни белгиланг.

7. Саводхонлик вақти.

х	.	р	м	о	н
к	о	.	н	о	т
м	е	ҳ	.	а	т

ЧИҚИШ КЕЛИШИГИДАГИ ОТЛАР

Бұғун дарсда:

- чиқиш келишигидаги отларнинг құлланишини;
- чиқиш келишигидаги отларнинг талафұзы ва ёзилишини таққослашни;
- расм асосида “Менинг кичик дүстларим” мавзусида оғзаки ҳикоя түзиши ни үрганаман.

1. Пўлат Мўмин шеърларидан келтирилган мисраларни ўқинг.
Уларнинг нима ҳақида эканини айтинг.

Ким ҳунарсиз, ким бекор,
Ўқиш, ишдан қылса ор.
Унга лойиқ мақол бор:
– **Бекорчидан** әл безор.

Қайнаб чиққан дилимдан,
Айтай бурро **тилимдан**.
Сўзинг тўлсин маънога,
Хунарлардан, билимдан.

Ажратилган отларга сўроқ беринг. Улар қайси келишикда қўлланган? Иккинчи тўртликни кўчиринг. Чиқиш келишигидаги отларнинг қўшимчасини белгиланг.

Чиқиш келишигидаги отлар кимдан?, нимадан?, кимлардан?, нималардан?, қаердан?, қаерлардан? каби сўроқларга жавоб бўлади. Гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келади, феълга баъзан бошқа сўзларга боғланади.

Масалан: дадамдан үргандим, укамдан катта.

2. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг. Чиқиши келишигидаги отларни аниқлаб, ўзи боғланган сўз билан айтинг.

Олти оёқ-қўли бор,
Тўр тўқийди ипакдан.
Танаси дум-думалоқ,
Қолишмайди пуфакдан.

Оёғи йўқ, қўли бор,
Сўзламоққа тили йўқ.
Уни севар әл жондан,
Хабар берар жаҳондан.

Кўчиринг. Чиқиши келишигидаги отларнинг талаффузи ва ёзилишини таққосланг, фарқини айтинг.

Чиқиши келишигининг қўшимчаси жарангсиз ундош билан тугаган сўзларга қўшилганда -тан бўлиб айтилса ҳам, -дан шаклида ёзилади.

Масалан: ўтдан (айтилиши – ўттан), пуфакдан (айтилиши – пуфактан).

3. Нуқталар ўрнига мос келишик қўшимчасини қўйиб, мақолларни кўчиринг, мазмунини тушунтиринг.

Одоб... одобсиз... ўрган.
Ақл... ортиқ бойлик бўлмас.
Хазина гойиб... эмас, меҳнат...
Ҳақиқат олтин... қиммат.
Ҳаракат... баракат.

Чиқиши келишигидаги отларнинг талаффузи ва ёзилишини таққосланг, фарқини айтинг.

4. Матнни ўқинг.

ЎҚУВЧИНИНГ ОДОБИ

Мактабга келган ҳар бир бола ўзининг ўқувчи эканини ҳис қилиши керак. Ўқувчи дарсларга кечикмай келиши, уй вазифаларини ўз вақтида бажариши зарур. Дарс пайтида бошқа нарсалар билан шуғулланмаслиги керак. Айниқса, ўғил болалар ўзларини тутишда ўрнак бўлишлари, устозларини ва қизларни ҳурмат қилишлари лозим. Мактабда, синф хоналарида ёмон сўзларни айтмаслик керак. Умуман, одобли болалар ўзининг чиройли хулқи билан бошқаларга ўрнак бўлишлари шарт!

Келишик қўшимчаларини олган отларни аниқланг, уларни келишиклар тартибида ёзинг.

5. Расмни кузатинг. Расм асосида “Менинг кичик дўстларим” мавзусида оғзаки ҳикоя тузинг.

ОТ ЯСОВЧИ ҚҰШИМЧАЛАР

Бүгун дарсда:

- от ясовчи құшимчалар орқали янги сүзлар ҳосил қилишни;
- шеърни ҳұсніхат қоидаларига риоя қилиб ёзишни;
- маңнодош сүзларни танлаб ёзиши үрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб құрсағылған отларни күчириб, ўзак құшимчаларга ажратинг.

Бахтли күнлар, рангин гуллар,
Қучогида туғилдинг сен.
 Сени ўйлаб узоқ тунлар,
 Мижжа қоқмас чегарачи.
 Сенга равон асфальт йўллар
 Қураётир минглаб ишчи.
 Сенга атаб мактаб солар,
Бинокорлар мармарлардан.

Құддус Мұхаммадий

Сўзлар таркибидаги қайси құшимчалар сўз маъносини ўзгартиряпти?
 Бу құшимчалар қандай номланади?

2. Ўқинг. Сўзларга мос сўз ясовчи құшимчаларни қўшиб кўчиринг.

Синф ...	— чи	теннис...	— зор
Футбол ...	— зор	гул...	— кор
Соат...	— дош	бино...	— дош
Узум....	— соз	парта...	— чи

Берилган сўзлар қайси туркумга оид? Ҳосил бўлган сўзларчи?

-чи, -зор, -дош, -кор, -к, -қ, -от ясовчи қўшимчалардир.

3. Ўқинг. Сўзларга от ясовчи қўшимчаларни қўшиб кўчиринг.

Эла – элак

тара – тароқ

Кура –

сўра –

Тила –

бута –

Беза –

бўя –

Берилган сўзлар қайси сўз туркумiga хос? Ҳосил бўлган сўзларчи? Қайси сўзлар таркибида ўзгариш бўлди? Нима учун?

4. Шеърни ҳусниҳат билан кўчиринг. Сўроқлар ёрдамида отларни аниқланг. Таркибида ясовчи қўшимчаси бўлган отларнинг тагига чизинг.

Олтин куз нурин тўкиб,
Пахтазорда юрибди.
Ҳашарчи Эркин билан
Яйраб сухбат қурибди.

Қуддус Муҳаммадий

5. Берилган отлардан маънодошларини танлаб ёзинг.

Тилак, совға, одам, баҳор, киши, орзу, тортиқ, инсон, ният, ҳадя, истак, кўклам, армуғон.

Шу сўзлар иштирокида иккита гап тузинг.

6. Ўқинг. Сўзларга қўшимчаларни қўшиб кўчиринг.

Фалла

Пахта

Маккажўхори

}

-кор, -зор

7. Нұқталар ўрнига келишик қўшимчаларидан мосини қўйиб, шеърни ўқинг.

ХЎРАК

Хўрак излаб балиқ...
Бордик сувсиз ариқ...
Ер... урсам белкурак,
Анча чиқди денг хўрак.
Боқмай орқа – ўнг томон.

– Қанча бўлди? – сўрадим.
Дўнг... турган йоз...
– Сўранг, – деди, – хўрак...
Териб еган хўроз...

Нурилла Остонов

8. Билимингизни синанг. Қайси сўздан -дош қўшимчаси ёрдамида от ясаш мумкин?

- A) олма B) тарбия
B) бино Г) синф

ОИЛА – МЕХР БУЛОФИ

Бұғун дарсда:

- матн мазмұнни юзасидан сұхбатлашишни;
- “Оилам – бахтим” мавзусида әссе ёзишни;
- бўлим юзасидан саволларга жавоб беришни **ўрганаман**.

1. Матнни ўқинг. Мазмұнни юзасидан дўстларингиз билан сұхбатлашинг.

ОИЛА – МЕХР БУЛОФИ

Оилада ота-онангиз, буви-бувангиз, яқинларингиз меҳр-эътибори тафтида улғаясиз, камол топасиз. Онангиз ва яқинларингиз сизни миттигина чақалоқлигингиздан вояга етказадилар, оқ ювиб, оқ тарайдилар, билмаганларингизни ўргатадилар. Уларнинг барчаси яхши инсон бўлишингизни истайдилар. Бу йўлда сизга ёрдам беришдан чарчамайди. Шунинг учун ҳам оилани меҳр булофи деб аташади.

Оила – Ватаннинг бир бўлاغи. Оилани, Ватанни, яқинларни севиш лозим.

Отларни аниқланг, қайси келишикларда қўлланганини айтинг. Биринчи ва охирги гапларни кўчиринг, отларнинг ўзак ва қўшимчаларини тегишлича белгиланг.

2. -чи, -зор, -дош, -кор қўшимчалари билан отлар ясанг. Тузган сўзларингизнинг маъносини тушунтиринг. -чи, -дош, -кор қўшимчалари қандай маъноли сўзлар ясади? -зор қўшимчаси-чи?

3. Расмни күзатинг. Расм мазмунин асосида “Оилам – бахтим” мавзусида эссе ёзинг.

4. Нұқталар ўрнига келишик құшымчаларидан мосини қўйиб, шеърни ўқинг. Келишик құшымчаларини олган отларни ўзи боғланган сўз билан келишиклар тартибида ёзинг.

Қора қушлар қўнаплар,
Мажнунтол... шохи...,
Бошин сув... эгарлар,
Боқмай сира оҳига.

Раҳми келиб булат...,
Йиглаб тўкар ёши...
Қушлар қочар, мажнунтол
Кўтаради боши...
Булат... орасидан
Қуёш кулиб қарайди.
Мажнунтол... ювилган
Сочлари... тараиди.

Эркин Воҳидов

5. Берилган сўзлардан от ясовчи қўшимчалар ёрдамида отлар ҳосил қилинг. Уларнинг маъносини таққосланг.

Намуна: синф – синфдош...

Синф, олма, сув, иста, бино, тарбия, сува.

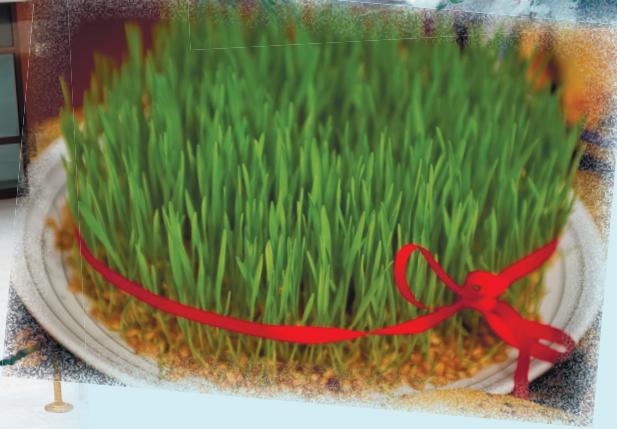
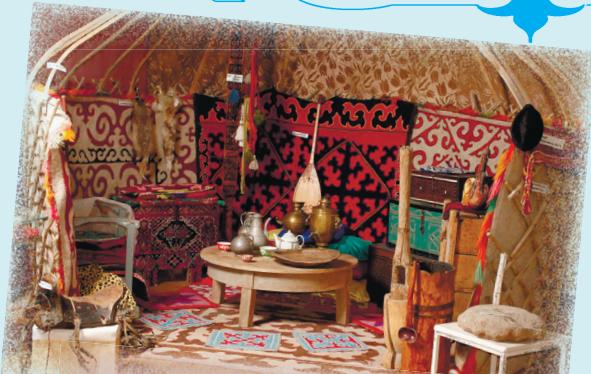

6. Саволларга жавоб беринг.

1. Отлар гапда бошқа сўзлар билан нималар ёрдамида боғланади?
2. Келишикларнинг номи, сўроғи ва қўшимчасини тартиб билан айтинг.
3. Қайси келишик қўшимчаси отни отга боғлайди?
4. Қайси келишик қўшимчаси сўзни фақат феълга боғлайди?
5. Бош келишикдаги отлар гапда қайси бўлак вазифасида келади?
6. Қайси келишиклар гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келади?
7. Қайси қўшимчалар ёрдамида янги отлар ҳосил қилинади?

Маданий мерос

СИФАТ – СҮЗ ТУРКУМИ

Бұгун дарсда:

- шахс ва нарсаларнинг белгисини билдирган сүзлар сифат сүз туркуми эканлигини;
- гапдаги сифатларни сўроқ қўйиш орқали аниқлашни;
- расм асосида ҳикоя тузишни;
- расм асосида “Маданий меросимиз” мавзусида 4–5 та гапли ҳикоя тузишни ўрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратилган сўзларга сўроқ беринг.

Биз қўшиқни севамиз,
Қўшиқ бизнинг – жонимиз.
Қўшиқ билан таралар
Элга шараф-шонимиз.
Қўшиқ бизни ўргатар,
Аъло ўқиши ва ишга.
Ёшлиқданоқ чидамли
Ва саботли бўлишга.

Толиб Йўлдош

Сиз ҳам қўшиқ айтишни яхши кўрасизми?
Қўшиқ маданий меросга кирадими?

Сифат нарса ёки буюм, шахсларнинг белгисини билдириб, қандай?, қанақа? каби сўроқларга жавоб бўлади.

Масалан: Хонадан ёқимли қуй эштилди.

Гапда иккинчи даражали бўлак вазифасида келади.

2. Шеърни ўқинг ва кўчиринг. Қандай?, қанақа? сўроқларига жавоб бўлган сўзларнинг тагига чизинг.

Сахий она табиат,
Кучоғида ҳаво соф.
Онда-сонда кўринар,
Нурсиз, қизғиши офтоб.

Қудрат Ҳикмат

Сифатлар ниманинг белгисини билдирияпти?

3. Мақолларни ўқинг, маъносини тушунтиринг.

Тўғри одам эгри сўздан ор қилар.

Бефойда сўзни қўп айтма, фойдали сўзни қўп эшитишдан қайтма.

Режали иш бузилмас.

Кўчиринг. Сифатларнинг отга боғланишини чизмада кўрсатинг.

Намуна: Тўғри одам

4. Расмни кузатинг. “Маданий меросимиз” мавзусида 4–5 та гапли ҳикоя тузинг, сифатларни аниқланг.

5. Матнни ўқинг.

АРЧА

Кўм-кўк арча она тупроқ бағридан униб чиқади. Қуёшнинг заррин нурларини эмиб ўсади. Унинг ям-яшил ранги ҳеч ўзгармайди.

Арча қишининг қаҳратон совуқ ҳавосига бардош беради. Баҳорда ҳам севимли либосини ўзгартирмайди. Фақат янги новдалар чиқарди. Кузда ҳам ўзининг яшил тўнини ташламайди.

Жаббор Рассоқов

Кўчиринг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқлаб, гапдаги вазифасини тегишлича белгиланг.

Сифатлар отга оҳанг ёрдамида боғланади.

6. Билимингизни синанг. Қайси жавобда чаққон сифатига маънодош бўлган сўз берилган?

- A) эпчил
B) сезгир

- Б) жасур
Г) қаҳрамон

МУСИҚА МАКТАБИДА

42

Бұгун дарсда:

- “Мусиқа мектебінде” мавзусыда кичик әмбебеттің түзішні;
- сүроқтар ёрдамында сифаттарни анықлашни;
- қозоқ халқының таниғыл бастакор-күйчесі Дина Нурпейисованинг ҳаёти ва ижодини;
- Сифаттарнинг қайси сүзге боғланғаныни анықладаб, гапдаги вазифасини белгилашни **үрганаман**.

1. Расмни күзатинг. “Мусиқа мектебінде” мавзусыда кичик әмбебеттің түзінг. Тузган әмбебеттің түзінгіздә сифаттардан фойдаланынг.

124

2. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

ДИНА НУРПЕЙИСОВА

Дина Нурпейисова қозоқ халқининг таниқли бастакор-куйчиси. У Қозогистоннинг халқ артисти. Дина Нурпейисова ўзидан бой ва ажойиб маданий мерос қолдирган. Унинг “Булбул”, “Фалаба”, “8 март” каби куйларини халқимиз севиб тинглайди. Унинг санъатдаги меҳнатлари юқори баҳоланиб, икки марта меҳнат Қизил Байроқ ордени билан тақдирланган. Алмати шаҳридаги шинам кўчалардан бирига Дина Нурпейисова номи берилган.

Сифатларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг.

3. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Кичик бир майдончада
Пирпирап икки чироқ.

Унинг қоқ ўртасидан
Кесиб ўтган катта тоғ.

Ёруғ кунни бошлайди,
Ундан борлиқ яшнайди.

Кўчиринг. Сифатларнинг қайси сўзга боғланганини аниқлаб, гапдаги вазифасини белгиланг.

4. Чизиқчалар ўрнига берилган сўзлардан мосини қўйиб, матни ўқинг. Матн мазмунини аниқ ва тўлиқ ифодалашга хизмат қилган сўзларга сўроқ беринг.

Эрталабга яқин _____ шамол атрофни ларзага келтириди. Тоғ чўққиларини _____ булатлар ўраб олган эди. Дам-бадам тоғ бошида чақмоқ чақилар, гёё аллақандай _____ куч осмон гумбазида _____ тошларни юмалатиб ўйнарди. Дам ўтмай селнинг овози, _____ тошларнинг шарақлаб оқиб келаётгани баралла эшитилди.

P.Rахманов

Сифатларни ўзи боғланган сўз билан кўчиринг.

Қўйиш учун сўзлар: қоп-кора, кучли, қудратли, катта-кичик, харсанг.

5. Берилган отга мос сифатлар топиб, бирикма тузинг ва ёзинг.

Хосил бўлган бирикмаларни қатнаштириб гаплар тузинг.

6. Тез айтишни тез-тез айтинг.

Дадам омадли одам,
Ташлайди шаҳдам қадам.

Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

КИТОБСИЗ УЙ – ҚУЁШСИЗ КУН

Бұғун дарсда:

- матн мазмұну юзасидан сұхбатлашишни;
- “Китоб – қадрли меросимиз” мавзусида эссе ёзишни;
- берилған сифат ва отлардан фойдаланиб, бирикма тузишни **үрганаман**.

1. Матнни үқинг. Мазмұни юзасидан сұхбатлашынг. Сифатларни аникланг, уларни үзи боғланган сөз билан ёзинг.

КИТОБ

Мени одамлар севиб ҳурматлайдилар. Мен ҳам одамларни яхши күраман. Уларга яхши яшашни, баҳтли ҳаёт кечиришни үргатаман. Болаларга ота-боболарининг қандай ҳаёт кечирғанлари, қандай мерос қолдирғанлари ҳақида сүзлайман. Болаларни билимли, ҳунарлы инсон бўлишга үргатаман.

Айтинг-чи болалар! Шунда мен кимман?

Мен одамнинг энг яқин дўстиман. Менинг номим – китоб.

Мен сенинг қўлингдаман. Мени асраб-авайлаб, тоза тут. Мен сенинг энг ишончли дўстингман.

2. Азиз ўқувчилар! Китоб бизга аждодларимиздан қолган энг бой маданий меросдир. Уни доим қадрланг. “Китоб – қадрли меросимииз” мавзусида эссе ёзинг.

Дўстларингиз билан “*Мен ўқиган китоблар*” номли қўргазма ташкил этинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг. Кўчиринг, сифатларни аниқлаб, тагига тегишлича чизинг.

Конга ўхшайди китоб,
Бағри беҳисоб бойлик.
Бу бойликни қидирган,
Қалблар гўзал, чиройлик.

Набижон Қодиров

4. Берилган сифатларга мос гул номларини топиб, бирикма тузинг.

Қизил, сарик, пушти, оқ, кўк.

5. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни топинг, ўзи боғланган сўз билан бирга айтинг.

ЎЖАР БАРГ

Баргларнинг умри қисқа экан. Куз келиши билан қўнғир тусга кириб, дайди шамолнинг ҳамласига дош беролмай тўкилишаркан.

Бир ўжар барг новдага маҳкам ёпишиб олибди.

– Биз она ерга сингиб, унга мадад берамиз. Шарофатимиз билан келгуси йил янги барглар күкаради, сен ёлғиз қолма, қорбўронларда ҳолинг не кечади? – дейишибди шериклари.

Ўжар барг ўйланиб қолибди.

Латиф Махмудов

Сифатлар отга қандай боғланади?

6. Берилган сифат ва отлардан фойдаланиб, бирикма тузинг.

Ҳосил бўлган бирикмалар иштирокида учта гап тузиб ёзинг, сифатларни гапдаги вазифасига кўра тагига чизинг.

СИФАТЛАРНИ МАЬНО ТУРЛАРИ

Бүгун дарсда:

- таниқли олим ва жамоат арбоби – Қаниш Сатбаевнинг меҳнат фаолиятини;
- сифатларни маъносига кўра гурӯҳлашни;
- маънодаш ва қарама-қарши маъноли сифатларни аниқлашни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг. Сифатларни аниқланг, улар қандай маънода қўлланганини айтинг.

ҚАНИШ САТБАЕВ

Қаниш Сатбаев – жуда таниқли олим ва жамоат арбоби. Қозоғистон Республикаси миллӣй Билим академиясининг тўнғич Президенти, илк академик. Қаниш Сатбаев юзлаган илмий асарлар ёзган. У Қозоғистондаги метоллогения мактабига асос солган. Қаниш Сатбаев Жезқазғандаги мис кони ҳудудини топган олим. Унинг фандаги бекиёс хизматлари юқори баҳоланган.

Ватанимизда мактаб, кўчаларга ўзидан бой мерос қолдирган олимнинг номи берилган.

Интернет тармоқларидан Ватанимизнинг таниқли олим ва фан арбоблари ҳақида маълумот тўпланг, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

2. Сифатларни маъносига кўра гурухланг.

Кенг, тахир, оппоқ, кичкина, бепоён, эгри, чексиз, қийшиқ, ботир, тор, ширин, жасур, думалоқ, ям-яшил, сахий, шўх, ақлли, аччиқ, япалоқ, қип-қизил.

Ранг тус билдирувчи сифатлар	Маза-таъм билдирувчи сифатлар	Ҳажм билдирувчи сифатлар	Шакл билдирувчи сифатлар	Хил-хусусият билдирувчи сифатлар

Маънодош ва қарама-қарши маъноли сифатларни айтинг.

Сифатлар шахс ва нарсаларнинг рангини, мазасини, шаклини, ҳажмини ва хил-хусусиятини билдиради.

3. Сифатларни маъно турларига мисол топиб, қаторларни давом эттиринг.

Ранг-тус: яшил, ...

Маза-таъм: аччиқ, ...

Шакл: ясси, ...

Ҳажм: тор, ...

Хил-хусусият: мулојим, ...

4. Берилган отларга мос ранг билдирувчи сифатлар топиб, бирикма тузинг ва ёзинг.

..... пиёз, қалампир, помидор, карам, лавлаги, редиска, кашнич, буғдой, бақлажон.

Сифатлар отларга нима ёрдамида боғланган?

5. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг ва ёдан ёзинг.

Оқ, кўйлак, қора костюм,
Эгнини безаб турар.
Азим дараҳт учига
Шоҳ, чўплардан уй қуарар.
Ҳам даракчи, ўғри қуш,
Ўзича у тўғри қуш.

Сифатлар ниманинг белгисини билдирияпти? Сифатларни топинг. Ранг билдирган сифатларнинг тагига чизинг.

6. Тез айтишни тез-тез айтинг. Сифатларни аниқланг, улар қандай маъно англатишини айтинг.

Кўнғиротлик қўнғир отнинг,
Кўнғироғи қўнғир оқ.

Кўчиринг, ранг билдирган сифатларнинг тагига чизинг.

МАХМУД ҚОШҒАРИЙ

Бұғун дарсда:

- Махмуд Қошғарийнинг маданий мероси ҳақида;
- сифатларнинг маъно турини аниқлашни;
- қарама-қарши маъноли сифатларнинг ёзилишини ўрганаман.

1. Матнни ўқинг, сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.
Улар қандай маънода қўлланган?

МАХМУД ҚОШҒАРИЙ

Махмуд ибн Мухаммад Қошғарий олтинчи асрда яшаб ижод этган буюк олим, тилшуносидир. Унинг ҳаёти ва ижоди ҳақида етарли маълумот сақланиб қолмаган. Отаси Хусайн Қошғардаги Береген шаҳридан бўлган. Махмуд ёш болалигига ёки болалик чогида уларнинг оиласи Боласоғунга (ҳозирга Қирғизистоннинг Тўқмоқ шаҳри) қўучиб келишган. У мактабда араб, форс тилларини чуқур ўрганади. У халқ яратган ҳикматли сўз, мақолларни ёддан билар эди. Махмуд Қошғарий туркий халқдар тарихи, тили, урф-одатларини пухта ўрганиш мақсадида бутун ўрта ва Қичик Осиёни кезиб чиқади. У “Девону лугатит турк” асарини ёзади. Бу асар араб, рус, озарбайжон ҳамда ўзбек тилига таржима қилинган. “Девону лугатит турк” асари илмий, тарихий ва тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Сифатларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг.

2. Қошғарий ҳикматларини ўқинг, мазмуни юзасидан сұхбатлашинг.

1. Олим киши сўзидан олгин ўгит,
Яхши сўзлар таъсир дилга сингар.

2. Беҳуда сўзлар кўпайиб кетса,
Оғиз қуриб жағ қақшайди.

3. Суқ одамлар мулкка интилар,
Ўлимтикка интилгандек қузгунлар.

3. Берилган отларга маза-таъм билдирувчи сифатлар топиб, биримка тузинг ва ёзинг.

..... олма, беҳи, анор, олча, нок, лимон, гилос, довучча.

Қарама-қарши маъноли сифатларни айтинг. Сифатларни ёзилишини ёдингизда тутинг.

4. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аникланг, маъносини айтинг.

АНОР

Анор – кичик мевали дараҳт. Барги қалин, сал ялтироқ. Меваси йирик, шарсимон, кўп уруғли. Уруги серсув, нордон, ширин. Унинг ранги қизил, пушти ёки оқ.

Анор май – август ойларида гуллайди. Меваси сентябрь – октябрь ойларида пишиб етилади. Анорнинг меваси ва пўстлоғидан айрим касалликларни даволашда фойдаланилади.

5. Топишмоқни ўқинг жавобини топинг. Кўчириңг, шакл билдирган сифатларни тагига чизинг.

Дум – дум думалоқ,
Юм – юм юмалоқ.
Ичи тўла ҳаво – ей!
Тепсам, отар шаталоқ.

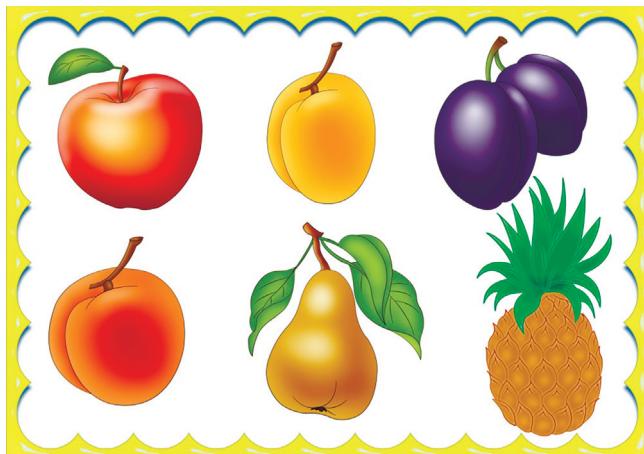

6. Ўқинг. Сифатларнинг маъно турини аниқланг. Ҳажм билдириган сифатларни қатнаштириб, гаплар тушиб ёзинг.

Баланд, нордон, ясси, озода, тор, аччик, сап-сариқ, паст, узун, қисқа.

7. Расмларни кузатинг. Нарсаларни маза – таъми, ҳажми, ранги, шаклига мос сифатлар топиб айтинг.

ТЕМУР БОБОМ

Бугун дарсда:

- шеърни ифодали ўқиши;
- сифатларни ўзи боғланган сўз билан бирга ёзиши;
- сифатларни гапдаги вазифаси бўйича тагига чизишни **ўрганаман**.

1. Шеърни ифодали ўқинг. Шахснинг хусусиятини билдирган сифатларни аниқлаб, тагига чизинг.

ТЕМУР БОБОМ

Темур бобом –
Буюк бобом,
Эллар аро
Суюк бобом.

Доно, аъло,
Оқил бобом,
Адолатли
Одил бобом.

Мөхмөнжон Холиков

2. Интернет тармоқларидан бобомиз Амир Темурнинг ўгитларини излаб топинг ва дўстларингиз билан муҳокама қилинг.
3. Шеърни ифодали ўқинг. Нарсанинг хусусиятларини билдирган сифатларни аниқланг, ўзи боғланган сўз билан бирга ёзинг.

ТОЙЧОФИМ

Бор менинг бир тойчофим,
Кўзи тийрак мунчоғим,
Севган адаш – ўртоғим,
Яқин қиласар йироғим.
Тикка қамиш қулоғи,
Чақнар олтин туёғи,
Дикир – дикир ўйноқи,
Толмас қўл – у оғим.

Қуддус Мұхаммадий

4. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

Унинг тожи қип – қизил,
Яхшилик қилсанг аҳил.
Қичқиради тонг билан,
Үйғотади бонг билан.

Кўчиринг, сифатларни тагига чизинг.

5. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

Туси ва таъми турлича бўлган, қаттиқ пўчоқ билан қопланган мевалар ёнгоқ деб аталади.

Кўпчилик оддий ёнгоқни хуш кўриб истеъмол қиласади. Унинг бурушиқ мағзи силлиқ пўчоқ билан қопланган.

Қадим замонда шарқ ҳукмдорлари ёнғоқни у ўсмайдиган юртларни подшоларига қимматбаҳо совға сифатида юборишган.

Кўчиринг, сифатларни гапдаги вазифаси бўйича тагига чизинг.

6. Ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг. Хусусият билдирган сифатларни ўзи боғланган сўз билан бирга кўчиринг.

Бир киши омбор атрофида ётган чигитларни сигирига берибди. Улар ичидан битта чигит қочиб омборга борибди.

Иноқ чигитлар орасига кириб уйқуга кетибди. Чигитлар баҳоргача уҳлабдилар. Баҳорда меҳнатгаш деҳқонлар чигитларни ювинтириб, чўмилтириб далага экибдилар. Ҳадемай шошқалоқ чигитлар кўм – кўк ғўзага айланишибди. Улар оппоқ пахта бўлиб очилишибди.

Охурдан қочган чигит пахталар орасида ётган митти чигитларга насиҳат қилибди:

– Чигитлар, бир-бирингиздан асло ажралманглар. Ажралганни сигир ейди.

Азиз Абдураззок

АБИЛХОН ҚАСТЕЕВ

Бұғун дарсда:

- Қозоғистон халқ рassоми Абилхон Қастеевнинг ҳаёти ва ижодини;
- сүроқлар ёрдамида сифатларни аниқлаб ёзишни;
- үзи билан бөлгеланган от билан бирга күчиришни **үрганаман**.

1. Матнни үқинг, мазмұни юзасидан суҳбатлашиң.

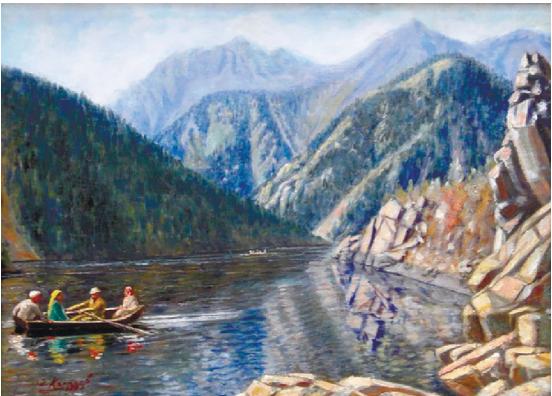
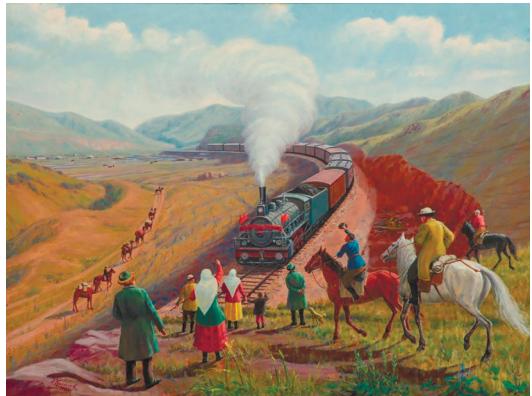
АБИЛХОН ҚАСТЕЕВ (1904–1973)

Қозоқ рассомчилегининг асосчиларидан бири бўлган Қозоғистон халқ рассоми – Абилхон Қастеев 1904 йили ҳозирги Талдиқўрғон вилоятининг Панфилов ҳудудида дунёга келган. У саккиз ёшида отасидан етим колиб, қўйини боққан. Онаси чевар гилам тўқувчи бўлган. У Абилхоннинг рассомчиликка меҳр қўйишида катта ҳисса қўшган. Абилхон ёшликтан турли жониворларни шаклини ёғочдан ўйиб, тошдан ўйниб ясаш билан шуғулланган.

Унинг “Турксиб”, “Жамбил портрети”, “Ёш Абай”, “Ёзувчи Сабит Муқонов” каби асарлари орқали рассомнинг бой иқтидор эгаси эканлиги яққол кўринади. Қозоқ бадиий рассомчилик галереяси Абилхон Қастеев номи билан аталади.

Сифат қатнашган гапларни кўчиринг.

2. Интернетдан А. Қастеевнинг бой маданий мероси ҳақида маълумот тўпланг.

3. Ўқинг, сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

Қадим-қадим замонда,
Муқаддас Хурсонда,
Бир шоҳаншоҳ яшарди.
Тахтига ярашарди.

Камтарин, фаросатли,
Билимдон, заковатли,
Кучли, ғайратли эди,
Мард, қатъиятли эди.

Хўроз Абдусаллом

Кўчиринг, шахснинг хусусиятини билдирган сифатларни белгиланг.

4. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқлаб, ўзи билан боғланган от билан бирга кўчиринг.

Бир куни читтакка баҳт қулиб боқди. Қишининг ўрталарида читтак чумчуқнинг бўш инини топиб олди. Инга юмшоқ момик тўшал-

ган эди. У учирма бўлгандан бери биринчи марта илиқ ва бехавотир жойда ухлади. Эрта тонгда чумчуқларни шодон овози читтакни ўйғотиб юборди.

5. Уй ҳайвонлари ва паррандалардан биттадан танлаб, уларга хос белгиларни билдирган сифатларни аниқланг ва бирикма тарзида ёзинг.

Қора, ола, сезгир, беозор, ола-була, чаққон, мулойим, семиз.

6. Топишмоқларни ўқинг ва жавобини топинг.

Ости ясси, усти гумбаз,
Мурғагига сув бўлса бас.
Тўртта оёқ битта бош,
Бориб-бориб бўлар тош.

Қулоғимга осилиб,
Бурнимга миниб олар.
Узоқ, яқин масофа
Кўзга жўн бўлиб қолар.

Кўчиринг. Ҳажм, шаклни билдирган сифатларни тагига чизинг.

48

СИФАТ ЯСОВЧИ ҚҰШИМЧАЛАР

Бұгун дарсда:

- -сер, -бе, -сиз, -ли, -чан, -дор сифат ясовчи құшимчалар эканини;
- сүзларга сифат ясовчи құшимчалардан құшиб, янги сүзлар ҳосил қилишни биламан.

1. Бир хил ўзакли сүзларни ўқинг. Сүроқлар ёрдамида сўзларнинг қайси туркумга оидлигини аникланг.

Мева, мевали, мевазор, мевасиз; иш, ишчи, ишли, ишchan, ишла; ҳосил, ҳосилдор, ҳосилсиз, серхосил, ҳосилли.

Хар бир сўзда нечтадан сўз ҳосил бўляпти?

-сер, -бе, -сиз, -ли, -чан, -дор сифат ясовчи құшимчалардир.

2. Берилган сифатларға қарама-қарши маъноли сифатлар топиб, жуфтлаб ёзинг.

Гулли -, одобли -, унумли -, сувли -, ишли -, тузли -

Сифатларни таркибий қисмларга ажратинг. Құшимчалар қандай вазифа бажаряпти? Сифат ясовчи құшимчаларни тегишлича белгиланг.

3. Ўқинг. Сўз ясовчи құшимча олган сифатларни аникланг, таркибий қисмларга ажратинг.

Бола борки, эртакка
Сериштиёқ, серталаб.

Бобом чўпчак айтади
Ҳасанбойга эркалаб.

Турсунбой Адашбаев

Кўчиринг. Сифатларнинг таркибий қисмини белгиланг.

4. Эртакни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниклаб, маъно турини айтинг.

Асалнинг яратилиши

Ари аввал дуч келган нарсаларни тамадди қиласр экан. Ширин, bemаза, аччиқ, чучук нарсаларни ейиш уни бора-бора нозиклаптирибди. Сўнг у ўзига маъқул таомни топмоқчи бўлибди. Кечакундуз тинмай меҳнат қилибди. Ниҳоят хуштаъм таом тайёр бўлибди.

Ари чидам билан меҳнат қилиб, шифобахш ва лаззатли таом-асални яратибди.

“Ўзбек халқ эртаклари” дан

5. Сўзларни ўқинг, уларнинг қайси туркумга оидлигини сўроқлар ёрдамида аникланг.

Кўйлак, ҳосил, ақл, талаб, расм.

Берилган сўзларга сифат ясовчи қўшимчалардан қўшиб, янги сўзлар ҳосил қилинг. Шу сўзларни қатнаштириб 2та гап тузиб ёзинг.

6. Тез айтишларни тез-тез ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аникланг.

Жажжи Жасур жуда жасур.
Юсуф – сертакаллуф файласуф.
Комила Қамоладан
Камгап-у камтаргина.

7. Мақолларни ўқинг, маъносини тушунтиринг.

1. Унумли меҳнат келтирар давлат.
2. Тикансиз гул, мاشаққатсиз ҳунар бўлмас.
3. Интизомли лашкар енгилмас.
4. Беташвиш бош қайда, меҳнатсиз ош қайда.

Кўчиринг. Сифатларни аниқланг, таркибий қисмларини белгиланг.

8. Билимингизни синанг. Қайси жавобда фақат сифат ясовчи қўшимчалар берилган?

А) -сиз, -чан, -чи	Б) -дор, -қ, -ла
В) -сер, -бе, -кор	Д) -ли, -дор, -chan

ҚУТАДГУ БИЛИГ

Бұғун дарсда:

- сифатларнинг таркибий қисмларини белгилашни;
- сүз ясовчи құшимчы олган сифат қатнашган гапларни анықлашни;
- әнциклопедиядан керакли маълумотни излашни **үрганаман**.

1. Матнни ўқинг, мазмуни юзасидан суҳбатлашинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

Бобокалон шоиримиз Юсуф Хос Хожиб яратган буюк ёзма ёдгорлик – “Қутадғу билиг” асарининг яратилганига салкам 950 йил бўлди.

“Қутадғу билиг” – “Қутга, яъни баҳт – саодатга эриштирувчи билим” маъносини билдиради. Уни буюк алломамиз Юсуф Хос Хожиб 1069 йили ёзган. “Қутадғу билиг”да энг яхши инсоний фазилатлар ва хусусиятлар баён эталади. Шоирнинг айтишича бу китоб:

Бошдан охиргача доноолар сўзи,
Гўёки тизилган маржондек ўзи.

Бобокалонимиз Юсуф Хос Хожибнинг ушбу асари биз учун энг қимматли ва бой маданий меросдир.

Энциклопедиядан Юсуф Хос Хожибнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида маълумотлар тўпланг, дўстларингиз билан фикрлашинг.

2. Сўзларнинг таркибидаги ўзгаришларни билиб олинг.

Тарқа	тарқоқ
қувна	қувноқ
қайна	қайноқ

-чоқ, -чақ иш – ҳаракат, ҳолат ва хусусиятда ортиқликни билдиради.

-гир, -кир, -қир, -ма, -к, -қа, -ик, -ок, -иқ феълдан сифат ясовчи қўшимчалардир: чопқир, сезгир, тортинчоқ.

3. Ўқинг. Сифатларга сўроқ беринг. Кўчиринг, сифатларнинг таркибий қисмларини белгиланг.

Намуна: мақтанчоқ,

Сезгир, тортинчоқ, қуюнчак, қувноқ, ёпик, қочоқ, учқур, қайноқ.

4. Порла, қувна, чанқа феълларига -қ сифат ясовчи қўшимча қўшиб, сифатлар ясанг. Ҳосил бўлган сифатларни қатнаштириб гаплар тузиб ёзинг.

5. Матнни ўқинг, сарлавҳа топинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

Оппоқ қор ҳамма ёқни қоплаган. Сувлар музлаган. Дарахтлар оқ кийим кийган. Мўрилардан тутун чиқади. Биз совуқдан ҳам, кучли изғириндан ҳам қўрқмаймиз. Иссик кийимлар кийиб мактабга борамиз. Иссик, чиройли ва озода синфларда роҳатланиб ўқимиз. Дарсларимиз тугагандан кейин, баъзан қорбўрон ўйнаймиз. Уйимизга бориб овқатланамиз. Текис, муз қопланган ерларда коńькида учамиз.

Сўз ясовчи қўшимча олган сифат қатнашган гапларни кўчириб ёзинг.

6. Шеърни ифодали ўқинг. Кўчиринг сифатларнинг тагига тегишлича чизинг.

ҚИШ ҲАМ ЧИРОЙЛИ

Ҳай-ҳай, кўркам қиши
Корлари кумуш.
Гуппа-гуппа қор,
Бўралаб ёғар.
Совуқ чирсиллар
Сув, муз қирсиллар.
Ғуборсиз ҳаво
Жонларга даво
Танда қон қайнок
Ҳаммаёқ оппок.

Қуддус Мухаммадий

7. Саводхонлик вақти.

к	а	й	.	о	к
и	с	.	и	к	
с	.	з	г	и	р

ҚЎШМА СИФАТЛАР ВА УЛАРНИНГ ЁЗИЛИШИ

Бұгун дарсда:

- қўшма сифатларнинг ясалишини;
- сифатларни аниқлаб, ёзилишини тушунтиришни;
- берилган қўшма сифатларга мос отлар топиб, бирикма тузишни ва ёзишни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг. Матн ким ҳақида ёзилган деб ўйлайсиз?

Фиёсиддинбек ўғлини етаклаб мактаб хонасига кирав экан, ўқиш шовқини шартта тўхтади. Болалар дув этиб ўринларидан турдилар ва “Ассалому алайкум!” – дея таъзим қилгач, қайта ўринларига чўқдилар. Фиёсиддин Алишернинг қўлидан ушлаган ҳолда домулла олдига бориб, эҳтиром ила салом бериб кўришиди.

– Ассалому алайкум, тақсирим! – дея Алишер эгилди-да, қизариб домулланинг қўлини ўпди.

– Баракаллоҳ, ўқишига келдингизми? Балли ўғлон, – дея туриб янги шогирднинг отасига жой кўрсатди домулла.

Серсоқол, гавдали кекса домулла бошида катта салла, улуғвор, савлат тўкиб ўтирад әди.

Ойбекдан

Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг. Охирги гапни кўчиринг, сифатларни белгиланг.

Интернетдан бобомиз Алишер Навоийнинг болалиги ҳақида маълумотларни тўпланг ва дўстларнингизга сўзлаб беринг.

2. Гапларни ўқинг. Ажратиб берилган сўзларга сўроқ беринг.
Улар қандай сифатлар?

Файрат одобли ва **мехнатсевар** бола. Зебо опа бизларга **ширин-сўз** ва **хушфеъл** бола бўлишни ўргатади. Нодир қишлоққа ёлғизоёқ йўлдан келди. **Очкўз** бўри овчининг тузогига илинди. **Мовий** ранг осмонда қўёш чараклайди.

Қўшма сифатларни ўзи боғланган от билан кўчиринг.

Қўшма сифатлар қуидагича ясалади:

1. От ва отдан. Бундай сифатлар ажратиб ёзилади: ҳаво ранг.
2. Сифат ва отдан. Бундай қўшма сифатлар қўшиб ёзилади: тез-оқар дарё.

3. Ўқинг. Берилган қўшма сифатларга мос отлар топиб, бирикма тузинг ва ёзинг.

Эртапишар, кул ранг, софдил, ишёқмас, камгап, қимматбаҳо.

4. Жуфтлаб берилган бирикмаларни ўқинг. Маъносидаги фарқни айтинг.

Катта бола – катта-катта бола.

Яшил қир – ям-яшил қир.

Оқ кўйлак – оппоқ кўйлак.

Тиник сув – тип-тиник сув.

Қизил мато – тўқ қизил мато.

Пушти гул – оч пушти гул.

Белгини кучайтириб ва озайтириб кўрсатадиган сифатлар қандай ёзилади?

Сифатлар қүйидагида ёзилади:
Чизиқча билан: түппа-түғри;
Күшиб ёзилади: оппоқ, тезпишар;
Ажратиб ёзилади: түқ яшил, оч сарык.

5. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг. Сифатларни аниклаб, ёзилишини тушунтириңг.

Ховузимнинг қопқоғи,
Ярқирайди қүёшда.
Ушлай десам банди йүқ,
Сип-силлик ойна, тош-да.

Хом ашёси оддий лой,
Сифимида хўплам чой.
Эъзозлаб кичик-катта
Ўпид қўяр албатта.

Дум-думалоқ жажжи ой,
Чақиб есанг, фиж-фиж мой.

Биринчи ва учинчи топишмоқларни кўчириңг, сифатларнинг тагига тегишлича чизинг.

СИФАТЛАРНИНГ ЎЗ ВА КҮЧМА МАЊНОДА ҚҮЛЛАНИШИ

Бугун дарсда:

- сифатларнинг ўз ва күчма мањнода қўлланиши;
- сифатларни аниқлаб, қандай мањнода қўлланганини айтишни;
- Ўз ва күчма мањнодаги сифатларни қатнаштириб, “Қиши ажойиб фасл” мавзусида оғзаки ҳикоя тузишни ўрганаман.

1. Бирикмалардаги сифатларнинг мањносини таққосланг.

Қалин китоб – қалин ўртоқ; чиройли гул – чиройли нутқ; оғир тош – оғир бола; яқин йўл – яқин дугона; ўткир пичоқ – ўткир тил; ширин тарвуз – ширин уйқу.

Аввал ўз мањносида, сўнгра кўчма мањнода қўлланган сифатли бирикмаларни кўчиринг. Кўчма мањнода қўлланган иккита гап тузинг.

Ҳар бир сўзнинг қандай мањнода қўлланганлиги гапда у билан боғланган бошқа сўзлар воситаси билан аниқланади.

Сифатлар ўз мањнода ва кўчма мањнода қўлланиши мумкин. Сифатлар кўпинча оғзаки нутқда кўчма мањнода ишлатилади: қаттиқ югурди (кўчма мањнода), тез югурди (ўз мањнода).

2. Шеърни ўқинг. Сифатларни аниқлаб, қандай мањнода қўлланганини айтинг.

Бир куни қиши кечаси
Қаттиқ совуқ бўлганди.

Дарахтларнинг гавдаси
Қалин қорга бурканди...
Зафар Диёр

Кўчиринг, сифатларнинг тагига чизинг. Қаттиқ, қалин сифатларини ўз ва кўчма маънода қўллаб, бирикмалар тузинг.

3. Сифатларнинг маъносига эътибор беринг.

Ширин бола, оғир қиз, яқин дугона.

Бирикмалардаги сифатларни ўз маъносида қўллаб, гап тузиб ёзинг.

4. Расмни кузатинг. Ўз ва кўчма маънодаги сифатларни қатнаштириб, “Киш ажойиб фасл” мавзусида оғзаки ҳикоя тузинг.

5. Матнни ўқинг. Сифатларни топинг. Уларни ўзи боғланган от билан кўчиринг. Қавс ичида маъно турини ёзинг.

БИР ТУП ҚАЙРАФОЧ

Кишлоғимизда анҳор бўйида жуда катта қайрафоч бор. Унинг қалин барглари ерга офтоб туширмайди. Қайрафочдаги қушларнинг ёқимли овози сира тинмайди.

Кишлоқнинг бир томони – поёнсиз қир. У ерда буғдойларнинг бўлиқ бошоқлари тўлқинланиб туради.

Фаллакорлар иссиқ кунлари шу қайрафоч тагида хордик чиқаришади. Бу қайрафочни қишлоғимизнинг кекса отахони Норбобо ўтқазган экан. Ҳамма Норбобонинг номини ҳурмат билан тилга олади.

Малик Муродов

6. Мақолларни ўқинг, маъносини тушунтиринг. Сифатларни аниқланг, қандай маънода қўлланганини айтинг.

1. Беташвиш бош қайдা,
Меҳнатсиз ош қайдা.
2. Аччик савол бериб,
Ширин жавоб кутма.
3. Қаттиқ гап қариндошга ҳам ёқмас.

МУСТАҚИЛЛИК

Бүгүн дарсда:

- шеър мазмұни юзасидан сұхбатлашишни;
- расмлар асосида “Мустақиллик баҳтимиз” мавзусида әссе ёзишни;
- сифатларга мос отлар танлаб, бирикма тушиб ёзишни **үрганаман**.

1. Шеърни ифодали ўқинг, мазмұни юзасидан сұхбатлашынг.

МУСТАҚИЛЛИК

Әлинг ҳам ўзингники,
Еринг ҳам ўзингники.
Үзлигингни танитган Баҳт –
Бошингда Мустақиллик!

Байроғинг – ўзингники,
Үт ва Ҳаво, Сувинг ҳам.
Яша, Қозоғистоним,
Қаддингни тутғин бардам!

Иран – Fайып

2. Расмни күзатынг. Расмлар асосида “Мустақиллик баҳтимиз” мавзусида әссе ёзинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг.

Она – Ватанимизга
Тип – тиник осмон керак.
Биз яшаган замонга
Покиза боғбон керак.

Қамбар Ўтаев

Сифатларни аниқлаб, уларнинг қайси сўзга боғланганини айтинг.

Намуна: кўм-кўк осмон

4. Берилган сифатларни ўқинг. Ёзилишини кузатинг.

Қоп-қора, бус-бутун, бўм-бўш, кўм-кўк, тип-тиник, оппоқ, топ-тоза, тим қора, энг кучли, тўқ қизил.

Сифатларга мос отлар танлаб, бирикма тузинг. Сифатларнинг ёзилишини ёдингида тутинг.

5. Чизиқчалар ўрнига мос сифатларни қўйиб, гапларни ёзинг. Сифатларнинг тагига гапдаги вазифаси бўйича чизинг.

Болалар _____ кийимларда яхмалак учишга чиқдилар. _____ шамол дараҳт шоҳларини синдириб юборгудай силкиб, кўчаларда чанг-тўзон кўтарди. Ўқувчилар эрталикка _____ тайёргарлик кўрдилар. Мактабимизга _____ меҳмонлар келишибди. Нодир ёғочдан _____ сандиқча ясади. Ўлкамиздан жаҳонга _____ кишилар етишиб чиққан.

Қўйиш учун сўзлар: кучли, бежирим, машхур, иссик, пухта, хурматли.

6. Сўзларни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни торпиб кўчиринг.

Фойдали, серсув, гулдон, ақлли, қайноқ, тароқ, қанддон, қадр-дон.

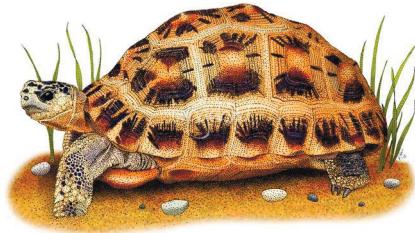
Сифат ясовчи қўшимчаларни тегишилича белгиланг.

7. Матнни ўқинг. Сифатларни топиб, ўзи боғланган сўз билан айтинг.

САБРЛИ ТОШБАҚА

Тошбақа кўплаб эртакларда ақлли, доно ва сабрли қаҳрамон сифатида тасвирланади. Ҳақиқатдан, тошбақалар ҳаётда ҳам шунақа бўлади. Бу жонивор 100 йилдан кўп умр кўради. Яъни сиз кичкинагина деб ҳисоблайдиган тошбақанинг ёши сизниkidан анча катта бўлиши мумкин. Уларнинг хотираси жудаям ўткир. Тошбақа сизнинг юз кўринишингиз ва овозингизни эслаб қолиши мумкин.

ОЛИМ ЧҮҚОН

Бұгун дарсда:

- қозоқ халқининг таниқли олими Чүқон Валихановнинг ҳаёти ҳақида;
- күчма маңнода ишлатилған сифатларни анықлашни;
- ҳұсніхат қоидаларига риоя қилиб ёзишни үрганаман.

1. Матнни ўқинг. Сүроқлар ёрдамида сифатларни анықлаб, маъно турини айтинг.

ОЛИМ ЧҮҚОН

Отаси Чүқонни етти ёшида қишлоқ мактабига ўқишига беради. Икәтидорли бола дарсда ўта зеҳнли ва илғор бўлади. Айниқса, тарих, география фанларини севиб ўқийди.

Чүқон мактаб давриданоқ қозоқ халқининг тарихига қизиқиб, кўп изланади. Халқ мақол ва достонларини яхши билади. Тенгдошлари еча олмаган кўпгина масалаларни зийраклик билан ечиб, кўпинча янги илмий фикрларни айтар эди. Мактабдаги устозлари Чүқонни улуғ олим бўлади деб, келажагига умид қилишади. Чүқон 22 ёшида рус география жамиятининг аъзоси бўлиб сайланади. У 1858–1859 йиллари Қошғарга қилган саёҳати орқали жаҳон илмига улкан ҳисса қўшди.

Интернетдан қозоқ халқининг таниқли олими Чүқон Валихановнинг ҳаёти ва ўзидан қолдирган бой мероси ҳақида маълумот тўпланг, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

2. Ўқинг. Кўчиринг, кўчма маънода ишлатилган сифатларнинг тагига чизинг.

Оқ қоғоз, оқ пахта, оқ қанд, оқ йўл; қора қадам, қора ният, қора бўёқ; эгри ёғоч, эгри йўл, эгри қўл, эгри кўнгил; яқин йўл, яқин кўнгил, яқин киши.

3. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Шимол дала, қирлари,
Кор кўрпада ухлар кўп.
Чана тортишнинг пири,
Чиройли бир ҳайвон хўп.
Серсавлат шохдор боши,
Хизматда улуғ тоши.

Ям-яшил гумбаз ичида
Қип-қизил хона.
Бир хил либос, teng бўйли
Минг бир дугона.

Кўчиринг, сифатларнинг тагига чизинг.

4. Сифатларнинг маъно турларига мос қандай сўзларни айта оласиз? Партадошингиз билан ўйлаб топинг.

Ранг-тус	Маза-таъм	Шакл-ҳажм	Хил-хусусият

5. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

Бўрилар энг сирли, энг қўрқинчли ва ақлли ҳайвонлардан бири ҳисобланади. Уларни дунёнинг деярли барча ҳудудларида учратиш

мүмкин. Турли халқлар әртакларида бу жонивор баъзан салбий, баъзан ижобий қаҳрамон сифатида тасвирланади.

Бўрилар одатда чўллар, совук, қорли ўлкалар ва ўрмонларда яшайди. Уларнинг ранги ва кўриниши яшайдиган ҳудуди иқлимига қараб фарқланади.

Сифат қатнашган гапларни кўчиринг, сифат ҳосил қилувчи қўшимчаларни тагига чизинг.

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ – МАДАНИЙ МЕРОСИМИЗ

Бұгун дарсда:

- әғалик қўшимчаси олган отни аниқланг, шахс-сонини аниқлашни;
- мatal, мақол мазмуни асосида сұхбатлашинши;
- халқ оғзаки ижоди – маданий меросимиз эканини **ўрганаман**.

1. Матални ўқинг, мазмуни асосида сұхбатлашынг.

ТОЗИ ВА ОХУ

Този ит охуни қувиб кетаётган әди.

- Менга етиб бўпсан! – дебди оху.
- Нега? – сўрабди ит.
- Чунки мен ўзимни қутқариш учун югуряпман, сен эса хўжайи-нингга ёқиш учун.

Әғалик қўшимчаси олган отни аниқланг, шахс-сонини айтинг.

2. Масални ўқинг ва мазмунини тушунтиринг.

ҚУЁШ ВА ЮЛДУЗЛАР

- Кундузи нега қўринмайсизлар? – деб сўрашди юлдузлардан.
- Ўзимииздан нурлироқ Қуёш олдида одоб сақлаймизда, – деб жавоб қилишибди юлдузлар камтарлик билан.

Қуёш, юлдузлар отларини келишикларда турлаб ёзинг.

3. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

1. Китобдан ҳарф әмас, билим изла.

2. Илмнинг каттаси – одоб.

3. Ақл ёшда әмас, бошда.

4. Бахт ялқовга бегона.

5. Гапни оз сүзла,
Ишни қўп кўзла.

1. Кўчиринг, келишик қўшимчаларини олган отларнинг тагига чизинг.

4. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

1. Тани йўл-йўл, хўп кучли,
Яқин борма, қўрқинчли.

Сифатларни ўзи боғланган сўз билан айтинг.

5. Тез айтишларни тез-тез ўқинг.

1. Тилим-тилим тилла қовуннинг
Тўрт тилими тилимни тилди.

2. Темир билан Йўлчи – темир йўлчи,
Темирийўлчиларга айтиб кўрчи.

3. Эргаш Эркинга эргашдими,
Эркин Эргашга эргашдими?

Атоқли отлар қатнашган тез айтишларни кўчиринг.

6. Матнни ўқинг, мазмуни юзасидан сұхбатлашинг.

ШАМОЛ ВА ҚҮЁШ

Шамол билан қүёш үза-ро күч синашдилар. Шамол баҳсга киришиб:

- Ҳозир мен сенга кү-чимни күрсатаман, – деди.
- Ҳув анави ердаги одамни күряпсанми? Мен унинг эгни-даги пальтосини сендан кўра тезроқ ечиб оламан.

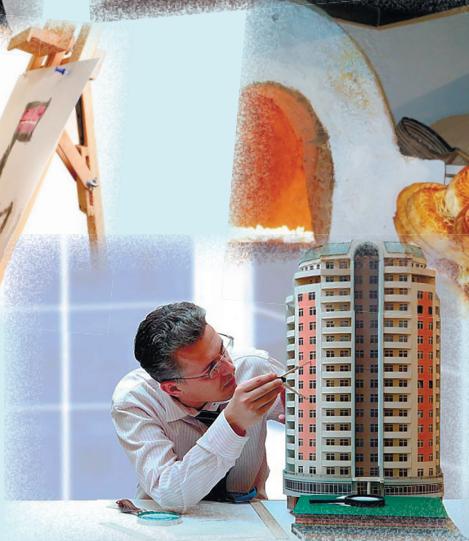
Қүёш бир булатнинг орқасига беркинди. Шамол қаттиқ эса бошла-ди. Аммо шамол кучайган сари одам пальтосига янада маҳкамроқ ўраниб оларди. Охири шамол чарчади ва бир муддат тин олди. Шу пайт Қүёш булатлар ортидан чиқиб, пальтоли одамга чиройли та-бассум қилди. Кулиб чиққан қүёшни кўрган одам юзида хушнуд-лик ифодаси пайдо бўлди. Сўнг секингина эгнидан пальтосини ечиб олди. Баҳсада ютган Қүёш Шамолга:

– Дўстлик ва нафосат – қўйполлик ва зўравонликдан ҳамиша куч-лироқ бўлиб келган, – деди.

Матндан тўртта гапни ёзинг ва гап бўлакларининг тагига тегишлича чизинг.

Касблар олами

СОН СҮЗ ТУРКУМИ

Бугун дарсда:

- шахс ва нарсаларнинг саноғини, тартибини билдирган сўзлар сон эканни;
- сўроқлар ёрдамида сонларни топишни;
- сонларнинг тагига гапдаги вазифасига кўра чизишни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни топинг.

Италиялик ошпазлар улкан торт яратишибди. У дунёдаги энг катта торт сифатида “Гиннес рекордлари” китобига киритилган. Тортнинг узунлиги 2 километр-у 396 метр. Уни тайёрлаш учун 500 килограмм сариёғ, 900 килограмм шакар, 500 килограмм олхўри мураббоси, 14000та тухум ишлатилган. Улкан тортни тайёрлашда 200 киши тер тўккан.

(“Гулхан”дан)

Сонларни ўзи боғланган от билан кўчиринг. Рақамларни ҳарфий ифодалар билан ёзинг.

Шахс ва нарсаларнинг саноғини, тартибини билдирган сўзлар сон дейилади. Сонлар неча?, қанча?, нечта?, неchanчи? сўроқларига жавоб бўлади.

Масалан: бешта қалам, бир соат.

Гапда отга боғланиб, иккинчи даражали бўлак вазифасида келади.

Интернетдан “Гиннес рекордлари” китоби ҳақида маълумот тўпланг ва дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

2. Шеърни ўқинг.

Мана мен кичик ошпаз,
Хар хил ошни биламан.
Гўшт, ёғ, туз, сув, ун бўлса,
Ширин овқат қиласман.

Масаллиқлар номига мос сонлар топиб, бирикма шаклида ёзинг. Сонларни ҳарфий ифода билан ёзинг.

Ошпазлик касбидан бошқа яна қандай касбларни биласиз?

3. Ўқинг. Сонларни аниқланг.

Олимларнинг маълумотига кўра, бир туп қора қайнин бир соатда бир килограмм етти юз грамм кислород ишлаб чиқарар экан. Бу олтмиш тўрт кишининг кислородга бўлган эҳтиёжини қондиради.

Кўчиринг, сонларнинг тагига гапдаги вазифасига кўра чизинг.

4. Чизиқчалар ўрнига саналарни қўйиб, матнни қайта ўқинг.
Қайси бирида матн мазмуни тўлиқ ифодаланган?

_____ йил _____ декабрь – Мустақиллик куни.
_____ йил _____ август Қозогистон Республикаси Конституцияси қабул қилинди.

_____ йил _____ да Давлат байробги ҳақидаги қонун тасдиқланди.

_____ йил _____ да Қозоғистон Республикаси Давлат Герби ҳақидаги қонун тасдиқланды.

_____ йил _____ да Қозоғистон Республикаси Давлат Гимни қабул қилинди.

Саналарни қўйиб, матнни кўчиринг. Нечанчи? сўроғига жавоб бўлган сўзларни айтинг.

5. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг. Сонларни аниқланг.

1. Бир калла – калла,
Икки калла – тилла.
2. Бир тулки етти бўрини етаклар.
3. Беш қўл баробар эмас.

Сонларни ўзи боғланган сўз билан кўчиринг.

6. Билимингизни синанг. Бир йил тут эккан киши ... йил гавҳар теради. Ушбу мақолда нуқталар ўрнига қайси сон қўйилади?

A) қирқ	B) юз
B) етти	Г) ўн

КИМНИНГ АКАСИ КАТТА?

Бұғун дарсда:

- өзіншілдердің үрнігінде сонларның күйін, гаптарнан тәсілдернен және мәтіндерден көрсеткіштердің суреттерін сабакта көрсетіледі;
- дүйнеге көмек көрсеткіштердің суреттерін сабакта көрсетіледі;
- сүроқтардың жауаптарын сабакта көрсетіледі.

1. Шеърни ифодали үқинг. Шеърда берилған касбларни аникланг. Улар ҳақида нималарни биласиз?

КИМНИНГ АКАСИ КАТТА?

- Бизнинг ака тракторчи, Ҳаммадан ортиқ кучи.
Сенинг аканг-чи, Түйчи?
- Командир, мерған овчи.
- Сеники-чи, ўртоқ Шер?
- Бизнинг ака инженер.
- Сенинг аканг-чи, Омон?
- Менинг акам агроном.
- Сенинг аканг-чи, Фоғир?
- Менинг акамлар шофёр.
- Сенинг аканг-чи, Йўлчи?
- Мактабда ўқитувчи.
- Қимнинг акаси катта?
- Ҳаммаси teng албатта.
- Бир ном билан айтинг-чи?
- Ишчи, деңқон, хизматчи!

Құддус Мұхаммадий

2. Саволларга жавоб беринг.

- Акангиз ёки опангиз ёши нечада?
- Қаерда, қандай касбда ишлайди?
- Сиз неча ёшдасиз?
- Сиз келажакда қандай касб эгаси бўлишни хоҳлайсиз?

3. Чизиқчалар ўрнига мос сонларни қўйиб, гапларни ёзинг.

Биз кўп қаватли уйнинг _____ қаватида турамиз. Баскетболчи саватга _____ тўпни туширди. Бир ҳафтада _____ қун бор. Оиламизда _____ киши яшаймиз. Ҳомийлар мактабга _____ компьютер совға қилишди. Синфимизда _____ ўқувчи ўқиди.

Қўйиш учун сўзлар: ўнта, бешинчи, саккиз, етти, йигирма олти, йигирмата.

Дўстларингиз билан “Касблар бор хилма-хил” мавзусида фотоальбом тайёрланг.

4. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг.

ҲИСОБЧИ

6, 8 ва 10 ёш атрофидаги З болакай балиқ овига чиқишиди. Қармоқни сувга ташлашибди... . Челакни сувдан 30 қадам нарига қўйишибди. Тутган балиқларини челакка олиб бориб солишибди.

– Қанча балиқ тутдик? – сўради катта бола.

– Менимча, 50 та балиқ тутдик, – деди ўртанчаси.
Кенжә болани балиқни санаб келишгә юборишиди. Кенжатой бор-
йүғи 20 гача санашни биларди.

Серик Бойтуқаев

Сонларни ўзи боғланган от билан бирга күчириңг. Рақамларни сүзга
айлантириб ёзинг.

5. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

1. Ўзи битта, кўзи мингта.
2. Ўзи битта, қулоғи тўртта.
3. Бир шаҳар, шаҳарда ўн икки минора,
Минорада ўттиз дераза,
Ҳар деразадан йигирма тўрт ўқ узилади.
Бу нима?

Кўчириңг, сонларнинг тагига чизинг.

6. Саводхонлик вақти.

м	и	.	о	р	А
д	.	р	а	з	а
с	.	к	к	и	з
м	е	р	.	а	н

СОННИНГ ГАПДАГИ ВАЗИФАСИ

Бүгун дарсда:

- соннинг гапдаги вазифасини аниқлаб, тагига чизишни;
- рақамларни ҳарфий ифода билан ёзишни;
- тез айтишларни тез-тез айтишни **ўрганаман**.

1. Матнни ўқинг, мазмуни юзасидан суҳбатлашинг.

Эй фарзанд! Дунёда касб – ҳунар ўрганишдан ор қилма. Ҳунар – бу бир ишни уддалай олишдир.

Масалан, эшик-ром ясаш, кийим тикиш, ёғочга гул солиш, уй қуриш, сават тўқиши, сартарошлиқ, машина тузатиш ва бошқа шу каби ишлар ҳунардир. Ҳунар гўёки яширин хазина. Ҳунар доимий ҳамроҳдир. Ишламасдан бирорлардан ёрдам кутиб ўтириш жуда хунук одат. Ўз ҳунари орқали ҳалол нон топиб яшаган инсонлар доим қадрлидир

Муштарий Холматова

2. Матнни ўқинг. Матни нима учун “Ҳалоллик” деб номланган?

ҲАЛОЛЛИК

Қадим замонда бой дехқон камбағал дехқонга ерининг бир чеккасини сотибди. Ерни сотиб олган дехқон онаси билан тўққиз жонни боқар экан. У ерни икки марта ҳайдабди. Иккинчи марта ҳайдаётгандага бир хумча тилла топиб олибди. Тиллани дехқон бой дехқонга олиб борибди. Бой дехқон иккинчи дехқонга шундай дебди:

– Ерни сизга сотганман. У ердан нима чиқса сизники.

Улар узоқ талашишибди. Охири икки дехқон тиллаларни бева-бечораларга бўлиб беришга қарор қилишибди.

“Ўзбек халқ эртаклари”дан

Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг. Ажратилган сўзлар берилган гапларни кўчириб, сонларнинг тагига тўлқинли чизик чизинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг ва кўчиринг. Соннинг гапдаги вазифасини аниқлаб, тагига чизинг.

Битта шеърда сичқонча,
Тўрт-беш ҳарфни еб қўйди
Маъносига тушунмай
Мазаси йўқ, деб қўйди.

Қамбар Ўтаев

4. Матнни ўқинг. Сўроқлар орқали сонларни аниқланг.

ОСМОН ОВЧИСИ

Бургут дунёдаги энг улкан ва энг кучли йиртқич қуш ҳисобланади. У қанотларини ёйса, 2,5 метрга чўзилади, ўзи эса 6–7 килограмм атрофида тош босади. Жудаям эркин парвоз қила оладиган бу қушлар 1000 метр баландликда ҳам bemalol учиши мумкин.

Сонларни ўзи боғланган от билан бирга кўчиринг, гапдаги вазифасига кўра тагига чизинг. Рақамларни ҳарфий ифода билан ёзинг.

5. Тез айтишларни тез-тез айтинг.

1. Тўрт тўқувчи тўр тўқир,
Тўрт ўқувчи тўртга ўқир.
2. Тутдан тўртта
Тўти тутдим.

Кўчиринг. Сонларни аниқлаб, тагига чизинг.

Дўстларингиз билан “Хунар – ҳунардан ризқинг унар” мавзусида постёр тайёrlанг.

6. Бошқотирмани топинг.

Тилсиз ақл ўргатар.

к				
---	--	--	--	--

СОНЛАРНИНГ ЁЗУВДА ИФОДАЛАНИШИ

Бугун дарсда:

- матн юзасидан фикр билдиришни;
- сўроқлар ёрдамида сонларни топишни;
- сонларни ўзи боғланган сўз билан кўчириб ёзишни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг.

ТИКУВЧИ БЎЛАМАН

Онам – чевар тикувчилардир. Уларга ҳавасим келади. Мен ҳам тикувчиликни энг яхши ҳунар деб танладим.

Ҳар хил матолар келтирадилар. Уларнинг гули, нафислиги, юпқа, қалинлигига қараб фасон танланади. Жуда диққат қилиниб, андоза билан қирқилади.

Тикиш ҳам эътибор беришни талаб қиласди. Чоклар текис тикилиши керак.

Кўйлак тайёр бўлади. Эгаси кийиб юрганини қўриш ҳаммасидан завқлидир.

Ўқувчининг тикувчилик ҳунарини танлашга нима сабаб бўлди деб ўйлайсиз?

2. Сизнинг онангиз қандай касб эгаси? Сиз ҳам ота-онангизнинг касбини эгаллашни хоҳлайсизми?

Интернетдан тикувчилик касби ҳақида маълумот тўплаб, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

3. Матнни ўқинг. Матндан нималарни билиб олдингиз? Сўроқлар ёрдамида сонларни топинг.

Илгари араблар ва мусулмон халқлари ҳисоб амалларини сўзлар ёрдамида бажаар эдилар. Хиндлар эса ҳар бир сонни рақамлар билан ифода этадилар.

Хиндларда тўққизгача саноқ тартиби бор эди .

... Машҳур олим ал-Хоразмий ҳинд ҳисобига янгилик киритди. У бир рақами ёнига битта халқа қўйди. Олим ўн рақамини яратди.

Миркарим Осим

Сонларни ўзи боғланган сўз билан кўчиринг. Уларнинг ёзилишини ёдингизда тутинг.

Сонлар ёзувда уч хил ифодаланади:

1. Ҳарфий ифода билан: тўртинчи синф, олтинчи уй.
2. Араб рақами билан: 2015 йил, 8 март.
3. Рим рақами билан XXI аср, X боб.

4. Матнни ўқинг, сонларни аниқланг. Сонларнинг ёзилишига эътибор беринг.

ПАРОХОДЛАР ТАРИХИ

XIX асрга келиб, елканли кемалар ўрнини парраклар ёрдамида суза оладиган пароходлар эгаллай бошлади. Пароходнинг двигатели буғ билан ишларди.

Фойдаланиш мумкин бўлган илк пароходни 1807 илии Америкалик Роберт Фултон ихтиро қилганди. Бу пароход соатига 9 километр тезликда суза олган.

Кўчиринг, сонларни тагига тегишлича чизинг.

5. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг. Сонларни аниқланг, улар қандай ифодаланган?

НЕЧТА ШАЛПАНГ ҚУЛОФИ?!

Умаржоннинг тўрт қўзиси,
Улоқлари бор эди.
Ва уларнинг ўн саккизта
Қулоқлари бор эди.
Чорвасининг сон-саноғи
Чиқиб қолиб ёдидан,
Ўйинқароқ Умаржон,
Сўраб юраг Шодидан.
Қани ўйланг, ҳар бирининг
Тўрттадан-ку туёғи.
Демак, унда улоқларнинг
Нечта шалпанг қулоғи?!

Турсунбой Адашбаев

Сонларни ўзи боғланган сўз билан кўчиринг.

6. Мақолларни ўқинг, мазмунини тушунтиринг.

1. Икки қуённи қувган,
Бирини ҳам тутолмас.
2. Санамай саккиз дема.

Кўчиринг, сонларнинг қандай ифодаланганини айтинг.

КИМ БҮЛСАМ ЭКАН?

Бүгүн дарсда:

- сонларни ўзи боғланган от билан күчириб ёзишни;
- сонлар қандай рақамлар билан ифодаланғанligини аниқлашни;
- касблар ҳақида интернетдан маълумот түплашни үрганаман.

1. Матнни ўқинг, қандай касблар ҳақида ёзилганини айтинг.

КИМ БҮЛСАМ ЭКАН?

— Менинг дадам қурувчи, катта бўлсам, мен ҳам қурувчи бўламан, — деди Султон.

— Мен эса онамга ўхшаб ўқитувчи бўламан, — деди Насиба. Дилдора шифокорликни орзу қилишини айтди.

— Футбол жону-дилим, — деди Асилбек. — Футболчи бўламан!

Математика фанини яхши қўрадиган Сарвар олим ёки ихтирочи бўлишини айтди. Дунёда турли касблар бор: архитектор, кимёгар, инженер, ҳайдовчи, тикувчи...

Сиз ким бўлишни истайсиз?

Интернетдан ўзингиз ёқтирган касб ҳақида маълумот тўплаб, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

2. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг.

Отларнинг умри зоти ва яшаш шароитига боғлиқ. Масалан, спортга йўналтирилган ёки ишчи отлар 18–20 ёшдан ошмас экан. Зот-

ли отлар 20–25 йилгача яшайди. Баъзи зотдор отларнинг умри эса 35–40 йилгача чўзилиши мумкин.

Кўчиринг, сонларнинг ёзувдаги ифодаланишини изоҳланг.

3. Шеърни ифодали ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг.

МЕН ЁҚТИРГАН РАҶАМ

Кирқ беш рақам кўнглимга,
Жуда яқин негадир.
Ўзга сонга ўхшамаган
Зўр мазмунга эгадир.
Бу сон баъзан қолиб кетар,
Катта жадвал орасида.

Биз яшаймиз катта уйнинг
Кирқ бешинчи хонасида.
Қайдা кўрмай бу рақамни
Дилга шодлик тўлиб кетар.
Қундалиқда улар гүё
Тўрт – беш баҳо бўлиб кетар.

4. Матнни ўқинг. Сонлар қандай рақамлар билан ифодаланган?

Нафиса Муродова 2008 йилнинг 5 апрелида Чимкент шаҳрида туғилган. Ҳозир шаҳардаги 104-мактабнинг 4-синфида аъло баҳоларга ўқийди. У “Ёш теннисчилар” тўгарагига қатнашади. Ёш теннисчилар мусобақасида қатнашиб, 3 марта зафар қозонди. 2017 йилнинг 10 октябрида ўтказилган Қозогистон ёш теннисчиларнинг V спартакиадасида қатнашиб, совринли 1-ўринни эгаллади.

Кўчиринг сонларни ҳарфий ифода билан ёзиб, тагига чизинг.

5. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг.

1. Уч ўртоқмиз уч чироқ,
Мен кўк, ҳаракат қўпроқ.
Сарғайдим тайёрлангин,
Қизарсам, тўхта ўртоқ.

Сонларни ўзи боғланган от билан кўчиринг.

СОННИНГ ТУРЛАРИ. МИҚДОР СОН

Бүгун дарсда:

- матндан сонларни топиб, ўзи боғланган от билан бирга кўчириб ёзишни;
- “Менинг бобом боғбон” мавзусида кичик ҳикоя ёзишни;
- соннинг турларини;
- шеърни ёддан ёзишни **ўрганаман**.

1. Матнни ўқинг.

Якшанба куни эди. Учинчи синф ўқувчилари иккинчи бўлимнинг олмазорига боришиди. Олмазорда уларни донгдор боғбон Қудрат ота кутиб олди. Болалар одоб билан отага салом беришиди. Улар қўлларида биттадан саватча олишиди. Сўнг олма теришга тушиб кетишиди.

Қудрат ота болаларнинг ҳар бирига бештадан олма берди.

Сонларни топиб, ўзи боғланган от билан бирга кўчиринг.
Матнда сонларнинг қайси тури қўлланган?

Сонлар маъно ва грамматик жиҳатдан олти хил бўлади:
Миқдор сон. Чама сон Дона сон. Жамловчи сон.
Тартиб сон. Тақсим сон.

2. Сонларни қатнаштириб “Менинг бобом боғбон” мавзусида кичик ҳикоя ёзинг.

3. Катакча ўрнига мос сонни қўйиб, бирикма тузинг ва ёзинг.

	иқлим		ҳунар
	хазина		қиз
	кун		кеча-кундуз

Қўйиш учун сўзлар: қирқ, етти.
Булар қандай сонлар?

Миқдор сон бир турдаги нарса-буюмнинг умумий сонини, миқдорини билдиради: Узоқдан икки йўловчи кўринди.

Миқдор сон кун, ой, йил, кеча-кундуз, соат-дақиқа, қадам, километр, тенге, сўм, марта каби сўзлар билан бирга ишлатида: Тикувчи тўрт метр газлама олди.

4. Сонларни ўқинг, уларнинг фарқини айтинг.

Бир, ўнинчи, бешта, ўн тўртинчи, беш, йигирма, учинчи, ўттизта, саккиз, қирқта, олти, ўн тўққизинчи.

Миқдор сонларни топинг, уларни қатнаштириб гаплар тузиб ёзинг.

5. Шеърни ифодали ўқинг, ёддан ёзинг.

БЕШ ПАНЖА

Ўнг қўлимда беш панжа,
Чап қўлимда беш панжа.
Ҳар бирининг исми бор,
Иноқ, аҳил эш панжа.

Турсунбой Адашибаев

Миқдор сонларнинг тагига чизинг.

6. Ўқинг бу қизик.

Итларнинг ўртача яшаш давомийлиги 12 йилдан 15 йилгacha. Одатда кўриниши кичикроқ итлар катта итларга қараганда узоқроқ яшайди.

Сонларни аниқланг, уларни турини айтинг.

7. Билимингизни синанг. Сўздан сўзнинг фарқи бор, ... нархи бор. Ушбу мақолда нуқталар ўрнига қайси сон қўйилади?

- A) ўттиз етти
B) бир юз битта

- B) ўттиз икки
D) ўттиз учта

ДОНА СОН

Бүгүн дарсда:

- дона сон нарса-буюмнинг доналаб саналадиган умумий сонини билдиришини;
- ўлкамиздаги донгдор касб эгалари ҳақида дўстларимиз билан суҳбатлашишни **ўрганаман**.

1. Шеърий парчаларни ўқинг. Шеърда қандай касблар ҳақида айтилган?

Она – донгдор қурувчи,
Она – моҳир пахтакор,
Она – лочин учувчи,
Она – доктор – шифокор.

Құддус Мұхаммадий

Эртага катта
Бинокор, боғбон.
Космонавт, ҳатто
Довюрак посбон.

Құдрат Хикмат

2. Ўз ўлкангиздаги донгдор касб эгалари ҳақида биласизми? Дўстларингиз билан суҳбатлашинг. Сонларни қатнаштириб, улар ҳақида тўртта гап тузинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг. Ажратиб кўрсатилган сонларга сўроқ беринг. Улар қандай сонлар?

Шимимда 4та чўнтак
Пальтомда 4та чўнтак.
Бирма – бир кириб чиқар,
Барига 2 кўлим.

Абдураҳмон Акбар

Рақамларни ҳарфий ифода билан ёзиб, шеърни кўчиринг.

Дона сон нарса-буюмнинг доналаб саналадиган умумий сонини билдиради. Дона сон миқдор сонга -та қўшимчасини қўшиш билан ҳосил бўлади.

Масалан: юзта китоб, тўртта китоб.

4. Ўқинг. Дона сонларни аниқланг ва ёзинг.

Учта, бешта, бешинчи, ўнта, тўққиз, бир, еттига, ўн беш, ўн иккита, икки, саксон.

5. Матнни ўқинг, сонларни аниқланг.

АНҲОРДА ЧЎМИЛДИК

Ёзда анҳорда чўмилиш қандай яхши! Ҳар хил сув ўйинлари ҳам топилади.

13 июль куни тўртта ўртоқ ўша таниш жойга чўмилишга бордик. Сузиш мусобақаси ўйнашга келишдик.

Учқун тренер бўлди. У сув оқишига тескари томонга қараб ўттизта қадам ўлчади ва чегарани белгилади. Мусобақага 20 нафасда этиш шартини қўйди.

Мусобақани Илҳом бошлади. Бирин-кетин куч синашдик. Фақат Камол икки марта белгиланган вақтда масофага етиб келди, холос.

Дона сонлар қатнашган гапларни кўчиринг, сонларнинг тагига тегишлича чизинг.

6. Ўқинг, миқдор сонларни дона сонга айлантириб айтинг.

Етмиш киши, учинчи уй, олти бола, саккизинчи қатор, эллик биринчи мактаб, ўн беш қиз, юз дараҳт, ўн бармоқ, етти хазина.

7. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг.

Бурни узун қора қозик,
Үт-ўланлар унга озиқ.
Танасида тўртта устун,
Қайси ҳайвон, дўстим Учқун?

Қадимда икки палла,
Бирида тош, бирида юқ.
Тортқилайди ўлчаб у
Ҳақларинг ҳалол, суюқ.

Бугун юқ оғирлигин
Рақамлар кўз-кўзлайди.
Хиёнат йўқ ишида,
Аниқ рақам сўзлайди.

Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг. Дона сон қатнашган топишмоқни жавоби билан ёзинг ва маъно турини айтинг.

8. Саводхонлик вақти.

х	.	ё	н	а	т
.	а	й	в	о	н
х	а	з	.	н	а

ТАРТИБ СОН

Бугун дарсда:

- сонларнинг маъно турини аниқлашни;
- тартиб сон нарса-буюмнинг саноқдаги тартибини билдиришини;
- Юрий Гагарин ҳаётини;
- “Қиш гашти” мавзусида оғзаки ҳикоя тузишни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг. Ажратиб кўрсатилган сонларнинг маъно турини айтинг.

БУЮК ВОҶЕА

1961 йил 12 апрелда буюк тарихий воҷеа юз берди. Тарихда биринчи марта инсон фазога учди. “Восток” йўлдош кемасида биринчи бўлиб фазога учган инсон Юрий Алексеевич Гагариндир. У 108 дақиқа ичидаги атрофини айланиб чиқди ва тарихда мисли кўрилмаган қаҳрамонлик кўрсатди. Ю.А. Гагарин жаҳонда биринчи фазогир учувчидир. Унинг кетидан янги-янги қаҳрамон фазогир учувчилар фазога парвоз қилдилар. Биз ҳар йили **12 апрелда** Космонавтлар кунини байрам қиласиз.

Сонларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг. Рақамларни сўз билан ифодаланг.

Интернетдан Қозоғистонлик фазогир учувчилар ҳақида маълумот тўплаб, дўстларингиз билан ўртоқлашинг.

Тартиб сон нарса-буюмнинг саноқдаги тартибини билдиради. Тартиб сон унли товуш билан тугаган миқдор сонга -нчи, ундош товуш билан тугаган миқдор сонга -инчи қўшимчасини қўшиш билан ҳосил бўлади: неchanчи?, қанчанчи? сўроқларига жавоб бўлади.

Масалан: тўртинчи, олтинчи.

2. Сўзларни ўқинг, тартиб билдирган сонлар билан қўллаб, биримка тузиб ёзинг.

Уй, қават, сахифа, мактаб, қатор, қисм.

3. Чизиқчалар ўрнига керакли сўзларни қўйиб, матнни қўчириng. Қўйган сўзларингизнинг туркумини аниқланг.

Мен _____ кўчасидаги _____ уйда тураман. Мактабнинг _____ синфида ўқийман. Акам шу мактабнинг _____ синфида ўқийди. Синглим _____ синф ўқувчиси. Кичик укам _____ болалар боғчасида тарбияланади.

Сонларнинг ёзилишини ёдингизда тутинг.

4. Расмни кузатинг. Сонларни қатнаштириб “Киш гашти” мавзусида оғзаки ҳикоя тузинг.

5. Ўйланг, топинг. Шеърни ўқинг, топшириқни бажаринг.

Зийрак, зукко болажонлар,
 Ўйлаб кўринг-чи бироз.
 Навбатдаги етти жумбоқ,
 Сизлар учун қулай, мос.
 “Қайик”, “Қалқон”, “Ҳакқа”, “Лола”,
 “Тўра”, “Анор”, “Ари”, “Чана”.
 Битта ҳарфни алмаштириб,
 Ўзга бир сўз топинг яна...

Турсунбой Адашибоев

Сонларни аниқланг, турини айтинг.

6. Бошқотирмани топинг.

Асал эмас ёқади,
 Ари эмас, чақади.

т		
---	--	--

ТАРТИБ СОНЛАРНИНГ ЁЗИЛИШИ

Бугун дарсда:

- тартиб сонларнинг ёзилишини;
- сонларни рақамлар билан ёзишни;
- сўроқлар ёрдамида сонларни аниқлаб, турини айтишни ўрганаман.

1. Ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни топиб, маъно турини айтишни. Тартиб сон нима учун чизиқча билан ёзилган?

БОЙЛИКДАН ИЛМ АФЗАЛ

Бир чолнинг саккиз ўғли бор экан. Чол ўғилларидан:

– Илм афзалми ёки бойлик афзалми? – деб сўрабди.

7 та ўғли:

– Ота, сиз ҳам ўқимагансиз. Лекин мулкингиз ҳаддан зиёда. Биз ҳам сиздай яшайверамиз, – дебди.

8-ўғли:

– Давлат эмас, илм афзал, – дебди-ю, илмнинг афзаллигини тушунириб олмабди.

Чолнинг битта ақлли қизи бор экан. У илмнинг афзаллигини тушунириб берибди:

– Одамнинг бошидаги илмни ҳеч ким ўғирлай олмайди. Олим одам илми билан барча жумбокни еча олади.

“Ўзбек халқ әртаклари” дан

Сонларни ўзи боғланган от билан кўчиринг. Рақамларни ҳарфий ифодалар билан ёзинг.

Тартиб сонлар арабча рақамлар билан ифодаланса -инчи, -нчи қўшимчалари ёзилмайди, рақамдан кейин чизиқча қўйилади: 4-синф, 26-уй, 7-қават.

Агар бундай сонлар рим рақамлари билан ифодаланса, чизиқча қўйилмайди, аммо тартиб сон тарзида айтилади: IV синф, XX аср.

Йил ва ойни қўрсатувчи араб рақамларидан сўнг чизиқча қўйилмайди: 2017 йили Астанада “ЭКСПО – 2017” халқаро қўргазмаси бўлиб ўтди.

2. Ўқинг. Берилган сонларни рақамлар билан ёзинг.

Бир минг тўққиз юз тўқсон биринчи йил, ўн бешинчи хона, ўнинчи аср, икки минг ўттизинчи йил, йигирма тўртинчи боғча, тўққизинчи боб, иккинчи синф, эллик бешинчи уй, йигирма биринчи аср.

Қандай рақамлар билан ёздингиз? Қайси рақамлардан кейин чизиқча қўйиб ёздингиз?

3. Бу қизик! Ўқинг. Сонларни аниқланг ва уларнинг турини айтинг.

Картошка 1565 йилда Жанубий Америкадан келтирилиб экила бошланган. Аввалида картошка унчалик қадрланмаган бўлиб, XVII асрдан бошлаб кенг кўламда экилган. Россияда 1765 йилдан бошлаб экилган. Ўрта Осиёга эса XIX асрнинг охирларида келтирилган.

Ер юзида 7 миллиардан ортиқ одам яшайди. Улар турли халқларга мансуб. Ҳар бирининг сони 100 миллиондан ортиқ халқлар бор. Шу билан бирга кам сонли халқлар ҳам бор. Ер юзида ҳаммаси бўлиб 2 мингга яқин катта ва кичик халқ мавжуд.

4. Шеърни ифодали ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг, турини айтинг.

ҚЎПАЙТИРУВ

Қуён ҳисоб бобида,
Энг олдинги маррада.
Вазифани зумда ишлар,
Оддий усул-каррада.
Тулки атай Қуёндан
Сўраб қолди қўққисдан:
– Уч жойда учта сабзи?
Бу жуда жўн – тўққизта.
– Олти карра олти-чи?
Ўйла қанча бўлади.
– Ўттиз олти карамга,
Олтита қоп тўлади.

Турсунбой Адашибоев

Сонлар берилган мисраларни кўчиринг.

5. Нуқталар ўрнига мос тартиб сонлар қўйиб, гапларни ёзинг.

Биз қаватга лифтга чиқдик. Опам синфда ўқийди.
Саида топшириқни бажарди. Эрталикда синф ўқувчи-
лари шеър ўқишли.

НОН НИМАДАН ПАЙДО БЎЛАДИ?

Бугун дарсда:

- нон нимадан пайдо бўлишини;
- сонларнинг тагига гапдаги вазифаси бўйича чизишни;
- матндан сонларни аниқлашни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сонларни аниқланг, турини айтинг.

Бир неча бола нон еб ҳузур қилиб ўтириб баҳслашиб қолишиади. “Нон нимадан пайдо бўлади?”, – деб ўртага ташланган саволга ҳар бири ҳар хил жавоб қиласди, бири:

– Нон дондан пайдо бўлади, – дейди.

Иккинчиси:

– Нон ердан пайдо бўлади, – дейди.

Учинчиси сув бўлмаса, нон битмаслигини айтади.

Тўртинчиси қуёш бўлмаса, нон бўлмаслигини уқдиради.

Бешинчиси бола эса:

– Нон бу новвой ҳунарининг натижаси, – дейди ва зўр бериб ўз фикрининг тўғрилигини исбот қила бошлайди.

Сиз нима деб ўйлайсиз, нон дастурхонимизга етиб келгунча қандай касб эгалари меҳнат қиласдилар?

2. Энциклопедиядан фойдаланиб, “Нон – азиз неъмат” мавзусида эссе ёзинг.

3. Шеърни ифодали ўқинг, сонларни аникланг.

ҲАЙВОНОТ БОҒИДА

Ҳайвонотлар боғида,
Беда кемтири қуёнлар.
Қирғовуллар сайр қилиб,
Хотиржам юрар донлаб.
Элликта эрур боши,
Бир юз қирқта оёғи.
Қанча қуён, қирғовул,
Топинг, ўғлим, бу ёғин?

Турсунбой Адашбаев

Кўчиринг сонларнинг тагига гапдаги вазифаси бўйича чизинг.

4. Матнни ўқинг. Чизикчалар ўрнига қанча?, нечта? ва нечанчи? сўроқларига жавоб бўлган сўзларни қўйиб, кўчиринг.

Намуна: 54-мактаб, ...

Биз _____ – синфда ўқиймиз. Синфимиз кенг ва ёруғ. Синфимизда _____ партा, _____ стол ва _____ та стул бор. Синфимизнинг бурчагида _____ китоб жавони бор. Бу жавонда китоб, дафтар, ручка ва бошқа ўқув қуроллари сақланади. Ҳар партада _____ бола ўтиради. Мен ўртоғим Самандар билан _____ партада ўтираман. Биз синфимизни доим озода тутамиз.

Самандар сўзи ўрнига партадошингизнинг исмини қўйиб ёзинг. Тартиб билдирган сонларни рақам билан ёзинг. Рақамлардан сўнг чизикча қўйишни унутманг.

5. Матнни ўқинг.

БИЗ ХХI АСР АВЛОДИМИЗ

ХХI асрда яшаш, ижод қилиш, юртимиз, халқимизга хизмат қилиш катта баҳт. ХХI аср – фан, маданият, санъат ва саноатимизнинг тезкор ривожланиши асридир. Болалар, сиз ХХI асрда улғайиб, келажақда буюқ ишлар қилишни ўйлаб қўринг. Бунинг учун кўп мутолаа қилинг. Баҳс ва мунозаралар уюштиринг, мустақил фикрлашни ўрганинг.

Матндан сонларни аниқланг. Ёзилишига эътибор беринг. Сонларни ўзи боғланган сўз билан бирга ёзинг.

6. Топишмоқларни ўқинг, жавобини топинг. Сонларни ўзи боғланган сўз билан айтинг. Сонлар нимани билдирияпти?

Етмиш отнинг кучи бор,
Оёғида тиши бор.
Чарчаш нима билмайди,
Далада юмуши бор.

Ўн бармоқли узун қўл,
Хашак тўплар у нуқул.

Беш жуфт ошна,
Ишга ташна.

КАСБДОШЛАР

Бұгун дарсда:

- әртак мазмұни юзасидан фикр билдиришни;
- шеърни ифодали үқиши;
- матнға мос сарлавҳа қўйишни ўрганаман.

1. Матнни ўқинг, мазмұни юзасидан ўртоқларингиз билан суҳбатлашинг.

КАСБДОШЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан. Қадим замонда ўнта ака-ука бор экан. Уларнинг тўққизтаси дангаса, биттаси абжир экан. Ҳаммасининг касби аравасоз экан. Дангасалар бир кунда бир аравани зўрға ясар эканлар. Бир абжир эса бир кунда тўққизта арава ясар экан. Бозордаги халқ абжир ясаган араваларни мақтар экан. Дангасалар ясаган аравани ёмон дер экан. Бориб-бориб дангасаларнинг аравасига харидор топилмай қолибди. Тўққиз аравасознинг боши қотибди....

Қандай кишиларни касбдошлар дейилади? Ака-укаларни касбдошлар дейиш мумкинми? Сиз эртакни қандай якунлаган бўлар эдингиз?

Сонларни аниқланг, уларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг.

2. Шеърни ифодали ўқинг. Сонларни аниқланг.

ЕТТИ ОЛМА

Товоқда 5 олма,
2 олма қўлимда.
Ҳаммасини қўшганда

Бўлади 7 олма.
1 олма бувимга,
Бобомга 1 олма.
2 син бераман,
Мен ота-онамга.
Олишади нечтасин?
Менда қолар қанчаси? –
Деб Сауле қайтадан
Санайди олмаларин.

H. Xасенов

Рақамларни ҳарфий ифодалар билан ёзиб, шеърни кўчиринг.

3. Матнни ўқинг. Сонларни аниқлаб, турини айтинг.

КАКТУСЛАР

Кактусларнинг ватани – Мексика. Кактуснинг 85га яқин туркуми, 2000 дан ортиқ тури бор.

Кактуслар турлича: дарахтсимон, бутасимон, ўтсимон бўлади. Уларнинг ичида бир сантиметрли миттиси ҳам, 25 метрли улканлари ҳам бор. Миттилари бир неча грамм келса, улканлари бир неча тоннага боради. Кактуснинг гули ҳам хар хил.

Сонларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг.

4. Матнни ўқинг. Матнга сарлавҳа қўйинг.

Узоқ йиллар мобайнида севимли уй ҳайвонингиз сиз билан бирга бўлишини истасангиз, тўтиқушларга эътибор қаратинг. Агар тўтиқушнинг яшаш шарорити яхши бўлса, у 80 йилдан ортиқроқ умр кўриши мумкин экан. Масалан, ара оиласига мансуб Чарли номли тўтиқуш учинчи асрни яшаб ўтмоқда. У хўжайнларнинг бир неча авлодини кўрган. Улардан бири машхур Англиялик сиёсатчи Черчилл бўлган.

Сон қатнашган гапларни қўчириб ёзинг. Сонларни тагига чизинг.

5. Саводхонлик вақти.

М	.	н	с	у	б
к	а	.	т	у	с
м	а	к	.	а	р

КАСБ-ХУНАР ИНСОН УМРИНИНГ БЕЗАГИ

Бүгун дарсда:

- касблар орасидаги боғлиқликни исботлаб айтиб беришни;
- матнни мазмұни юзасидан суҳбатлашишни;
- ўз таржимаи ҳолимни ёзишни **ўрганаман**.

1. Матнни ўқинг, мазмунини сўзлаб беринг.

КАСБ

Касб инсон учун жуда зарур фаолият. Ким қандай касб танласа, унга меҳр қўйиш керак. Ўз касбини яхши билган кишининг иши унумли бўлади.

Ҳар касбнинг ўз моҳияти, қизиқарли томонлари бор. Касб-хунар инсон умрини безайди, баҳтли, саодатли қиласади.

Охирги гапни кўчириб ёзинг. Бош бўлакларнинг тагига чизинг.

2. Расмни кузатинг. Қандай касб эгалари тасвирланган. Улар орасида қандай боғлиқлик бўлиши мумкин? Исботлаб айтиб беринг.

3. Шеърни ўқинг.

ДАФТАР

Ўн икки оқ варрак,
Ўн икки оқ қанот.
Йўллари теп-текис,
Чизилган кетма-кет.
Дарсни ўқиб яхши,
Ёза олгин саводли.
Дафтаринг – оқ каптар,
Ўн икки қанотли.

H. Айтоб

Шеърда сонларни ўзи боғланган сўз билан кўчириб ёзинг.

4. Матнни ўқинг, мазмуни юзасидан сухбатлашинг. Сонларни аниқланг, уларнинг турини айтинг.

У ўзгача бола эди, чунки у 29 февралда туғилган. Фақат тўрт йилда бир марта февралда йигирма саккиз эмас, йигирма тўққиз кун бўлади. Бундай йил кабиса йили дейилади. Шунинг учун бу боланинг туғилган куни тўрт йилда бир марта бўлади.

Сизнинг туғилган кунингиз қачон? Ўртоғингизники-чи?
Кўчиринг, сонларнинг тагига тегишлича чизинг.

5. Матнни ўқинг.

ТАРЖИМАИ ҲОЛ

Мен, Акбар Одилов, 2009 йил 15 апрелда Шимкент шаҳрида туғилдим.

Отам шаҳримиздаги 1-болалар касалхонасида шифокор бўлиб ишлайдилар.

Мен 2015 йил 84 – мактабнинг 1-синфига қабул қилиндим. Ҳозир 4-синфда ўқияпман.

Матн асосида ўз таржимаи ҳолингизни ёзинг.

6. Топишмоқни ўқинг, жавобини топинг. Сонларнинг турини айтинг.

40 ўртоққа

1 та уй.

1 қиёфа,

1 хил бўй.

Кетма – кет,

Чиқишар.

Чарс-чурс

Олов ёқишиар.

Рақамларни ҳарфлар билан ифодалаб, топишмоқларни кўчиринг.

6. Нуқталар ўрнига сонларни қўйиб мақолни ўқинг.

... киши ... киши учун

... киши ... киши учун.

ҚОР ЁФМОҚДА

Бұгун дарсда:

- матн мазмунига мос режа түзишни;
- режа асосида баён ёзишни;
- қор ёғишини тасвирлаб, расм чизишни **үрганаман**.

1. Матнни ўқинг. Мазмунини сўзлаб беринг.

ҚОР ЁФМОҚДА

Сокин тун. Қор ёғяпти. Болаларнинг беғубор қалби тўлиб-тошиб оқаётган дарёдай жўшқин. Баҳорда кўм-кўк ўтлоқларда оппоқ капалакларни ушламоқчи бўлгандай ҳар бир заррачага талпинишади. Қандай завқли-а! Она табиат шундай гўзал-ки унинг чиройи ҳеч ҳам тугамайди.

Ана, қорнинг бир парчаси қизчанинг оппоқ ҳовучига оҳиста қўнди. Қувончдан унинг ёноқлари шундай яшнаб кетдики, бу дақиқалар тасвирига тил ожиз. Қор шундай беғубор қизчанинг қўлига тушганидан, бирдан эриб кетди. Тип-тиник шудринг томчисига айланди.

Бир зумдаёқ ҳаммаёқ оқ чойшабга бурканди. Ҳалигина қор зарачаларини ушлашга интилаётган болалар, энди ундан ҳовучлаб-ҳовучлаб олиб, думалоқлаб, қорбўрон ўйнашди.

Тун. Ҳамон қор ёғарди.

2. Матн мазмунига мос режа тузинг. Тузган режангиз асосида баён ёзинг.

3. Дүстингиз билан қор ёғишини тасвирлаб, расм чизинг.

4. Шеърни ифодали ўқинг.

КИШ ҚҰШИФИ

Суюклиман барчага,
Дўлана-ю арчага.
Айик, сугур хуш кўрар,
Уч ой мени туш кўрар.
Қор сўрайди далалар,
Ҳам эркатой болалар –
Совуқ дея қунишмас.
Чанғи учиб тинишмас.

Ҳориб қолган боғлар ҳам,
Осмонўпар тоғлар ҳам,
Ташрифини кутади,
Дарёлар лаб тутади.
Ҳаттоки, чўл-саҳролар,
Қадримни хўп баҳолар.
Ошиқларим кўп шундок,
Санасам бўлмас адок.

Мен-чи, парво қилмайман,
Музлатаман, кулмайман.
Лекин қуёш олдида,
Бу қилмишим беҳуда.
Қучоғини очаркан,
Нурларини сочаркан.
Қониб унинг меҳрига
Тан бераман сехрига.
Алдаб сизни нетаман,
Баҳор бўлиб кетаман.

Сирожиддин Рауф

Шеър матнидан отларни топинг. Отларнинг қай келишикда эканини аниқланг.

ЯНГИ ЙИЛ

68

Бүгүн дарсда:

- шеърни ифодали ўқиши;
- сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқлаб, уларни ўзи боғланган сўз билан ёзиши;
- матнадаги гапларнинг чегарасини аниқлашни ўрганаман.

1. Шеърни ифодали ўқинг.

ЯНГИ ЙИЛ

Кумуш каби далалар,
Қор заминни аллалар.
Шод ва қувноқ болалар,
Яна келди Янги йил!

Арчаларда ўйинчоқ,
Юлдуз, айғ-у тойчоқ.
Қорбобо бизга муштоқ,
Яна келди Янги йил!

Қорқиз қизчаси билан,
Ширмой қулчаси билан,
Қиров гулчаси билан,
Яна келди Янги йил!

Янги йилда янги баҳт,
Қучиб зафар ошамиз.
Жаҳонга тинчлик деган
Куй-қўшиқ улашамиз!

Ўроқ Сайд

202

Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг, уларни ўзи боғланган сўз билан ёзинг.

2. Рақамларни ўқинг ва ҳарфий ифодалар билан ёзинг.

2, 4, 7, 8, 20, 30, 50, 1000, 2020, 1000000.

Сонларни отлар билан қўллаб, бирикма тузинг ва ёзинг. Соннинг отга боғланишини намунашадагидек чизма ёрдамида кўрсатинг.

Намуна: икки ўқувчи, ...

3. Тез айтишни тез-тез айтинг.

Чиябўри чиллада,
Чайлада чийиллар.

4. Матнни ўқинг. Матндаги гапларнинг чегарасини аниқланг.

Ер табиатнинг уч фаслида одамлар учун меҳнат қиласида халққа нозу неъмат беради қиши кунларида ер мириқиб дам олади у қор ва ёмғир намларини йиғиб, келгуси йил ҳосили учун асраб туради ўзига куч тўплайди баҳорда ер инсонга ўз бағрини очади саҳий меҳрини сочади.

5. Шеърни ифодали ўқинг. Сўроқлар ёрдамида сифатларни аниқланг.

Яшил арча остида,
Янги йилни қутлаймиз.
Зўр, забардаст қўлига
Гулдасталар тутамиз.

Мана жонли қўшиқлар,
Қанотланди диллардан.
Ҳаяжонли оҳанглар,
Учди олтин қўллардан.

Зафар Диёр

Мехрибон ота-онангизга ва энг яқин дүстингизга янги йил тилакларингизни ёзинг.

мұштоқ
чиябұры
забардаст

Топишмоқларнинг жавоблари

Китоб бети	Жавоби
22	ўрдак
27	диван
39	арча
48	шолғом , бойқуш
57	ақл
74	бузоқ
88	лампочка, капалак, муз
91	компьютер
97	күпприк, ёмғир, дурбин
100	китоб
101	арча, ўрик
110	пахта
112	ўргимчак, телевизор
125	кўз, бурун, қуёш

Китоб бети	Жавоби
132	загизфон
135	коптот
137	хўроз
141	тошбақа, кўзойнак
150	муз, пиёла, ёнғоқ
158	буғу, анор
161	йўлбарс
169	ангашвона, қозон; 1 йил, 12 ой, зо кун, 24 соат
177	светофор
183	фил, тарози
192	трактор, паншаха, панжа
198	гугурт

ГЛОССАРИЙ

Ақл	Одамнинг билиш, фикр юритиш, уқиш қобилияти.
Алла	Болани ухлатиш учун айтиладиган қўшиқ.
Бўйстон	Гуллар экилган, гуллар билан қопланган жой.
Ваъда	Бирор ишни қилиш ёки қиласлик ҳақида берилган қатъий сўз.
Завқ	Иштиёқ, мароқ, қизиқиш, хурсандчилик.
Лойиқ	Тўғри келадиган, муносиб бўлган, арзийдиган.
Макон	Яшаш жойи, турар жой, ватан. Бирор нарса кўп бўлган, тўпланган жой.
Мусаффо	Жуда ҳам соф, беғубор; тоза, пок.
Наботот	Ўсимликлар дунёси, ўсимликлар.
Олмос	Шаффоғ, ялтироқ, ўта қаттиқ қимматбаҳо тош.
Салбий	Ёмон, яхши эмас, қарши.
Сунъий	Ясама, ишланган, табиий эмас.
Таъзим	Юксак ҳурматни ифодалаш учун қаддини эгиб, қўлинини кўксига қўйиб, бошини қўйи солиш.
Шинам	Кишининг баҳри дили очиладиган, кўркам; ихчам ва қулай.
Яйлов	Чорва моллари эркин ўтлайдиган, ёйилиб боқиладиган кенг дала, ўтлоқ.
Қийғос	Ҳаммаси бараварига, битта ҳам қолмасдан.
Худуд	Маълум чегарага эга бўлган ер; маълум давлат, вилоятга тегишли ер.

МУНДАРИЖА

МЕНИНГ ВАТАНИМ – ҚОЗОҒИСТОН

1. Менинг Ватаним	4
2. Гап	6
3. Бепоён Ватаним	8
4. Ватан мадҳи	10
5. Гап бўлаклари	13
6. Ватанимиз бойликлари	15
7. Ватаним – фахрим	17
8. Тўлдирувчи	20
9. Аниқловчи	23
10. Ҳол	25
11. Гапда сўзларнинг боғланиши	28
12. Она Ватаним	31
13. Уюшиқ бўлакли гаплар	34
14. Кўп миллатли ҳур элмиз	37
15. Уюшиқ бўлакларнинг боғланиши	40
16. Ундалма	43
17. Ундалмаларнинг ёзилиши	46
18. Нутқ. Матн	49
19. Товушлар ва ҳарфлар	52
20. Товушлар ва ҳарфлар	55
21. Бўғин. Ургу	58
22. Сўз таркиби	61

ИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР

23. Сўз туркумлари	66
24. От – сўз туркуми	69
25. Атоқли отлар	72
26. Турдош отлар	75
27. Отларнинг эгалик қўшимчалари билан қўлланиши	78
28. Эгалик қўшимчаларининг ёзилиши	81
29. Олим бўлсанг, олам сеники	84
30. Отларнинг келишик қўшимчалар билан қўлланиши	87
31. Бош келишикдаги отлар	90
32. Қаратқич келишигидаги отлар	93
33. Тушум келишигидаги отлар	96
34. Қаратқич келишигидаги отларнинг қўлланиши	99
35. Жўналиш келишигидаги отлар	102

36. Жүналиш келишигидаги отларнинг ёзилиши	105
37. Ўрин-пайт келишигидаги отлар	108
38. Чиқиш келишигидаги отлар.....	111
39. От ясовчи қўшимчалар	114
40. Оила – меҳр булоги	117

МАДАНИЙ МЕРОС

41. Сифат – сўз туркуми	121
42. Мусиқа мактабида.....	124
43. Китобсиз уй – қуёшсиз кун	127
44. Сифатларни маъно турлари	130
45. Махмуд Қошғарий.....	133
46. Темур бобом	136
47. Абилхон Қастеев	139
48. Сифат ясовчи қўшимчалар	142
49. Қутадғу билиг.....	145
50. Қўшма сифатлар ва уларнинг ёзилиши	148
51. Сифатларнинг ўз ва кўчма маънода қўлланиши	151
52. Мустақиллик	154
53. Олим Чўқон.....	157
54. Халқ оғзаки ижоди – маданий меросимиз	160

КАСБЛАР ОЛАМИ

55. Сон сўз туркуми.....	164
56. Кимнинг акаси катта?	167
57. Соннинг гапдаги вазифаси	170
58. Сонларнинг ёзувда ифодаланиши.....	173
59. Ким бўлсам экан?	176
60. Соннинг турлари. Миқдор сон	178
61. Дона сон.....	181
62. Тартиб сон.....	184
63. Тартиб сонларнинг ёзилиши	187
64. Нон нимадан пайдо бўлади?	190
65. Касбдошлар	193
66. Касб-хунар инсон умрининг безаги	196
67. Қор ёғмоқда.....	199
68. Янги йил.....	202
 Топишмоқларнинг жавоблари	205
Глоссарий	205

Учебное издание

**Нигара Октамбаевна Шамадиева
Зарифа Исламшиковна Аташикова
Махбуза Октамовна Мусаева**

ЎЗБЕК ТИЛИ

Умумтаълим мактабларининг
4-синфи учун дарслик

1-қисм

(на узбекском языке)

Редактор	<i>Г.Б. Алимходжаева</i>
Художественный редактор	<i>Ш.Ш. Шомухсинов</i>
Техн. редактор	<i>З. Бошанова</i>
Дизайн	
и компьютерная верстка	<i>Г.А. Утеновой</i>

ИБ №7417

Подписано к печати 16.09.2019 г. Формат 70×90¹/₁₆.
Бумага офсетная. Гарнитура «SchoolBook Kza». Печать офсетная.
Физ. печ. л. 13,0. Усл. печ. л. 15,2. Усл. кр. от. 60,84.
Тираж 8000 экз. Заказ №

Республика Казахстан. Издательство «Жазушы», 050009.
г. Алматы, пр. Абая, 143.
E-mail: zhazushi@mail.ru

ISBN 978-601-200-683-4

9 786012 006834